

מהפרת והחידקל לארץ המובטחת

סיפורה של שולמית סופר

חברת דוקוסטורי לרבות בעלי מניותיה ו/או מנהליה ו/או עובדיה ו/או שלוחיה איננה אחראית לתוכן המובא בספר זה, לנכונותו ו/או מהימנותו ו/או מידת דיוקו ו/או השפעתו, ולא תישא בכל נזק, אבדן, עוגמת נפש וכיוצא באלו תוצאות, ישירות או עקיפות, שיגרמו לכל אדם, כתוצאה מהוצאה לאור של ספר זה. התכנים בספר הינם תיעוד של זיכרונות, חוויות, השקפות ודעות של המחבר/ים, מנקודת ראותם האישית, ומובאים על אחריות המחברים בלבד, ואין בהם משום הבעת דעה מטעם חברת דוקוסטורי.

עורך: אבי ישפה
עימוד ועיצוב גרפי: מורן קונפינו

הוצאת דוקוסטורי בע"מ
בר-אילן 34 רעננה
טל': 09-7419471
www.docostory.com
תשע"ו 2016

תוכן העניינים

4	פתח דבר: תודות.....
5	א. העלייה לארץ.....
12	ב. ילדות ומשפחה בעיראק.....
12	תת פרק ראשון: מבנה הבית, ודייריו.....
18	תת פרק שני: חגים ומסורת.....
24	תת פרק שלישי: המשפחה מצד סבא עבדאלעזר.....
31	תת פרק רביעי: המשפחה הקרובה והווי הבית.....
43	ג. השנים הראשונות בארץ.....
43	תת פרק ראשון: ירושלים.....
47	תת פרק שני: פתח תקווה.....
52	ד. החיים בירושלים.....
62	ה. יצחק.....
72	ו. המעבר לראשון לציון.....
84	ז. מלחמת השחרור.....
89	ח. ראשית ימיה של המדינה.....
90	תת פרק ראשון: "תקופת הצנע".....
93	תת פרק שני: עלייתו של אבי אליהו ארצה.....
95	תת פרק שלישי: הקשר עם אמי ואחיותי.....
97	תת פרק רביעי: יום העצמאות ומצעדי צה"ל.....
102	ט. הילדות והבגרות של ילדיי.....
112	י. על כתיבה, ועל נושאים נוספים.....

תודות:

במשך שנים רבות כתבתי למגירה. לעיתים היו אלה שירים וגם סיפורים, ולרוב זיכרונות שונים מאירועי חיי. תמיד חלמתי לאגד את עיקר הקטעים הפזורים, להעלות אותם על הכתב ולהוציאם לאור. במספר הזדמנויות אף הלכתי להרצאות של אנשים העוסקים בתחום ושמרתי את כתובתם בצד, אך תמיד הדבר נדחה ולא יצא אל הפועל.

לפני כשנתיים בני ירון הפתיע אותי מאוד כאשר הוא סיפר לי שיחד עם בתי מאירה הם חיפשו הוצאה לאור שתסייע לי לכתוב את סיפור חיי. הם בעצם הסיבה לכתיבת הספר ואני מודה להם על כך.

התהליך של כתיבת הספר היה מרגש אך גם לא פשוט לעיתים, בין היתר כיוון שבמהלכו לא הייתי תמיד בקו הבריאות. השתדלתי לעשות את שיכולתי, ואני מלאת סיפוק כי למרות הקשיים השונים הספר נרקם והתגבש ויצא לאור.

אני מודה להוצאה לאור "דוקוסטורי". למנהלת ולמראיית מרים, לסופר ולעורך אבי ולעובדי המשרד. על הסבלנות, האכפתיות והדאגה קודם כל לבריאותי. דבר אשר נתן לי כוח לא להישבר.

כמו כן, אני מודה לכל אלה שעזרו לי להשלים את מה שהושמט. לאחיותיי ויולט, מרגלית ומלכה, ולאחי משה, שהזכירו לי מאורעות מהעבר. ולכל שאר המשפחה שהצטרפו במשך הזמן לעצה והכוונה.

ואחרונה חביבה אני מודה מאוד לנכדתי דקלה אשר נפגשה איתי לא פעם וסייעה לי בנושא, ויחד עברנו על החומר הרב.

פרק ראשון

העלייה לארץ

באותו הערב, המולה חרישית רחשה בין קירות הבית, ושקט מתוח נמתח בין החדרים. אמי, רחל חדיר שכונתה גם צ'חלה, הייתה שקועה בהכנות האחרונות לקראת היציאה לדרך, ואני הבטתי בה וראיתי את הכל מהצד.

את איסוף הבגדים שנערמו לכדי חבילות. את הליכתה המהירה חזור והלך ואת ההתלבטות הארוכה בין מה לקחת ומה להשאיר. את הכנת הצידה לדרך ואת הטמנת התכשיטים בתוך החזיות שתפרה בעצמה, לה ולאחיותי הגדולות.

לא הרבה ידעתי על הנסיעה המתקרבת, ועל המקום אליו פנינו מועדות. הייתי בת עשר לערך ועד לאותה העת בשנת 1934 כמעט ולא הרחקתי לכת מעבר לסביבה הקרובה לבית ילדותי אשר היה ברחוב אלקשל בבגדאד - עיראק. הכרתי רק את הרחובות הסמוכים, וכן את הדרך לבית הספר. את סביבת השוק הקטן שנשקף מחלון הבית ואולי גם מעט את האזור הסמוך לביתו של סבי מצד אמי, עבדאלעזר, אך לא יצאתי עד אז לטיולים או לנסיעות ארוכות.

באותה תקופה לא אישרו ליהודים לצאת מגבולות עיראק, אלא רק עבור מטרות מסוימות, כמו למשל ביקור בקברי צדיקים. לכן, אף על פי שאמי הצליחה להוציא סרטיפיקט⁽¹⁾, היא שבה והדריכה אותי ואת אחיותי בימים שלפני הנסיעה, שאם מישהו ישאל אותנו בדרך לאן מועדות פנינו? נשיב שאנחנו נוסעות לקברי צדיקים, ולא נחשוף חלילה שאנחנו נוסעות למעשה אל עבר פלשתינה, שהיא ארץ ישראל.

הלילה ירד, והנהג הערבי המקומי אשר אמי רחל שכרה מבעוד מועד, חנה את מכוניתו בסמוך לכניסה. התרגשות לא מוכרת אחזה בי, וציפייה מסוימת ללא נודע. בזמן שהנהג העמים במהירות את חבילות הבגדים, הכלים והאוכל, הבטתי בחטף לעבר הבית המוכר כל כך, העמוס בזיכרונות שונים. בית ילדותי.

אבי- אליהו חדיר נפרד מאיתנו קודם לכן והבטיח שיגיע אחרינו ארצה כעבור זמן מה, לאחר שיטפל בעסקיו במקום. יחד עמו נשארו גם אחי חזקאל- שנקרא בשלב מאוחר יותר בשמו המלא: יחזקאל, ואחותי הבכורה גורג'יה (יפה) שהייתה כבר נשואה.

1. אשרת כניסה לארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי

נכנסנו למונית הצפופה ויצאנו לדרך. אמי רחל, אחיותי הגדולות חביבה, שבארץ שונה שמה לאהובה, ווילט. אחיותי הצעירות מרגרייט שבארץ הוחלף שמה למרגלית. בריז'יט שבארץ שונה שמה למלכה, ואני שמחה, שבארץ שיניתי את שמי לשולמית- מספר שנים לאחר עלייתנו, בעת נישואיי.

מאוחר יותר התברר לי שהיה איתנו בנסיעה עוד אח נסתר. שכן אמי הייתה בחודשי היריון ראשונים עם אחי משה, בן הזקונים.

כולנו היינו בדרך לארץ ישראל ובעיקר בדרך לאלישע, אחי הגדול, אשר עלה לארץ כשנה וחצי בערך קודם לכן, בשנות השלושים המוקדמות. כשהוא בן שמונה עשרה בלבד. הוא נאלץ לעזוב את בגדאד בעיקר כיוון שסבל זמן רב מהתנכלויות רבות של ערבים בסביבתנו שהיכו אותו והתעמרו בו. יום אחד הוא הגיע הביתה חבול ממכות והודיע לאמי בנחרצות שהוא החליט לנסוע לפלשתינה. אמי לא ציפתה לידיעה כזאת וקיבלה אותה בחרדה עמוקה. היא דחתה את הרעיון על הסף, אך אחי- שהיה ידוע כמי שכאשר היה מחליט משהו, הוא היה עומד על שלו- התעקש מאוד ודבק בהחלטתו.

וכן, למרות שבתחילה אמי רחל לא רצתה להיפרד מאלישע, הבן החביב עליה, ולא הסכימה שייסע לבדו. היא התרצתה לבסוף בלית ברירה כיוון שלא רצתה שהנערים הערבים יפגעו בו.

כעבור זמן לא רב מרגע שאלישע עלה בסופו של דבר ארצה, געגועיה של אמי לבנה כנראה וגברו עליה, עד שגמלה החלטתה בליבה לקחת את המשפחה ולעלות בעקבותיו.

אמי קראה לאלישע על שמו של בן אחר שנולד לה ומת בינקותו, ושאותו לא הכרתי. לאחר שהוא עלה לארץ השתררה מן עצבות בבית, ותוגה ניבטה מעיניה של אמי, אשר לא רצתה שבנה יהיה רחוק ממנה. היא הייתה קשורה אליו מאוד ורצתה בקירבתו בין היתר אולי מפני שעל פי מסורת עדות המזרח לבן הזכר ישנה חשיבות יתרה כמי שחלילה בעת הצורך יכול להגיד קדיש על הוריו ולקרוע קריעה של בגד. זאת לעומת הבנות שלא נהוג שיעשו כן. עוד אולי משום שהבנים הם היורשים ואלה שממשיכים ונושאים את שם המשפחה גם לאחר נישואיהם. ואולי היא פשוט חשה קשר וקרבה מיוחדת כלפי בנה הגדול, עד שהחליטה לאסוף את בנותיה ולנסוע, בכדי להיות קרובה גם אליו.

המונית המשיכה והתרחקה, עברה בין הסמטאות הצרות ובין הרחובות הרחבים, חצתה גשרים מעל נהר החידקל העובר בטבורה של בגדאד, והמשיכה והתרחקה בנסיעה קופצנית ועיקשת. אני ואחיותי כמעט שלא אמרנו דבר, רק הצטופפנו, ולעיתים שלחנו יד אל יד.

אורות העיר הלכו והתעמעמו בזמן שהמנוע הגביר את מאמציו. כעבור זמן מה היו רק שמיים וחול, דרך לא דרך ומדבר רחב ידיים. בלילות היה קר וחשוך ומפחיד, בעיקר כי לא התלווה אלינו אף גבר מוכר מהמשפחה אשר היה יכול לשמור עלינו ולדאוג לנו בדרכים המסוכנות. היינו למעשה רק אישה אחת וילדות קטנות במכונית של גבר זר. במשך זמן מה נסענו ונסענו, עד שלפתע באמצע הדרך עצר הנהג הערבי את המונית פנה אל אמי, הרים קולו ודרש את כל הכסף עבור הנסיעה באותו הרגע. אמי ביקשה להרגיע אותו וענתה שהיא כבר נתנה לו סכום מסוים על החשבון כפי שסיכמו מראש, ושאת השאר היא תיתן לו לכשנגיע לגבול עם סוריה.

העימות הזה מאוד הבהיל אותי ואת אחיותיי, במיוחד כאשר הנהג סרב להמשיך בנסיעה, שב ודרש את הכסף ואף איים על אמי ואמר לה: "אני אהרוג אותך". אך אמי רחל לא איבדה את קור הרוח וענתה לו: "גם אם תהרוג אותי לא תקבל את הכסף, תעשה מה שאתה חושב".

הנהג ראה שכך הם פני הדברים, והבין כנראה שבכדי לקבל באמת את הכסף הוא יצטרך להסיע אותנו למחוז חפצנו, ואכן כך היה. את הכסף הוא כנראה קיבל לבסוף בגבול סוריה ליד משרדי המכס.

למרות שהנהג נרגע מעט. לכל אורך הדרך הדאגה הרבה והפחד אחזו בנו, שמא יהיו לו גחמות שונות, ושיגעונות נוספים עד שנגיע לגבול. בנוסף, כאשר הגענו למעבר הגבול נוצר חשש עיקרי נוסף, והוא שהבודקים הביטחוניים יגלו את התכשיטים המוברחים בתוך הבגדים התחתוניים של אמי ואחיותיי הגדולות. על ידי ועל ידי אחיותיי הקטנות היו ענודים צמידים, דבר שהיה מותר בחוק, אך אסור היה להעביר בגבול כסף רב או תכשיטים ופחדתי שהדבר יתגלה.

מבנה המכס היה צריך די ארעי ובו שני חדרים אשר נדמה שהיו חסרים אפילו רהיטים מינימאליים. בודקי המכס הגברים בדקו את הגברים אשר ביקשו לחצות את הגבול, והנשים אשר עבדו במקום בדקו את הנשים. לחביבה אחותי הגדולה היה דרכון נפרד ולאמי דרכון משלה שבו היינו רשומות גם אחותי הגדולה ויולט, אנוכי ואחיותיי הקטנות.

למזלן של אחיותיי הקטנות, מפאת גילן הרך הן היחידות שלא היו מודעות לסכנה המרחפת, ולסוד התכשיטים הטמונים בחזיות. הן גם לא ידעו איך ליבי רגש מפחד כאשר אחת מעובדות המקום ניגשה אל אמי וביקשה ממנה להתלוות אליה לחדר השני בכדי לבדוק שאינה מסתירה בבגדיה דבר. חששתי מה יעלה בגורלנו אם יתפסו אותנו מבריחות תכשיטים יקרים, דבר שהיה אסור בהחלט. תהיתי מה יקרה, ולאן ייקחו אותנו.

בעודי תוהה, ניגשה אמי בראש מורם אל העובדת וענתה "בבקשה" בביטחון של מישהי שאין לה דבר להסתיר. שתיהן החלו לצעוד אל עבר החדר השני כאשר העובדת שכנראה ראתה את אופי ההתנהגות שלה ואת הביטחון ששידרה נמלכה בדעתה, ויתרה לה ואמרה "גברת תחזרי בחזרה". כך שהבדיקה לא נערכה לבסוף והתכשיטים המוברחים לא נמצאו.

הלילה ירד, ונאלצנו להישאר במכס. אחת העובדות במקום מסרה לנו שמיכות, וכך התיישבנו ונרדמנו על הרצפה הקרה שהייתה מכוסה רק במחצלות דקות. אף על פי שהייתי עייפה מטלטולי הדרך, שנתי הייתה טרופה, כיוון שכל עוד לא יצאנו מהמכס, לא יכולתי להפסיק לחשוב על הסכנה המרחפת, ועל החשש מה יקרה אם בכל זאת יבקשו לערוך חיפוש נוסף וימצאו את התכשיטים המוברחים. בנוסף לכך, לא ידעתי גם מה צופנת לנו בחובה המשך הדרך, ורק חשבתי לעצמי כמה אמיצה אמי, שהעזה לקחת כך את הבנות שלה, ולצאת לבד לדרך לא פשוטה ללא בעלה וללא אף גבר מלווה. כשעליה לדאוג לחמש בנות לידה ולבן אחד ברחמה.

כשעברנו אל שטחה של סוריה אמי שכרה נהג מונית אחר שסייע לנו להמשיך בדרכינו אל עבר ירושלים. יכול להיות שהאזור והדרך הזו לא היו לגמרי זרים לאמי רחל. כיוון שקודם לכן היא ביקרה כבר פעמיים בישראל ובביירות בעת שליוותה את גיסי כדורי (אורי), בעלה של אחותי הבכורה גורג'יה (יפה) שהיה חולה מאוד. שניהם עשו את הדרך הזו בכדי לנסות ולמצוא לו באזור איזשהו מרפא.

הפעם השנייה בה אמי התנדבה ללוות את כדורי הייתה בשנת 1932, בעת שהיא הייתה בהיריון עם אחותי הקטנה בריג'יט (מלכה). כיוון שההיריון היה כבר מתקדם, היא חששה שלא תספיק להגיע לבגדאד לפני מועד הלידה המתקרב ובחרה לחזור במטוס, ולא באמצעי תחבורה אחרים ואיטיים יותר. כשחזרה היו מי שכעסו עליה ואמרו לה שחבל שהיא לא ילדה בפלשתינה, שהרי אם הילדה הייתה נולדת בארץ היא הייתה זכאית לקבל כנראה גם אשרת תושב.

על כל פנים, המשכנו לנסוע, כשאמי ואחיותיי לצידי. הנוף הנשקף ביום מבעד לחלון הרכב החליף לרוב גוונים צהובים בחומים וחוזר חלילה, ובלילה הכהות כיסתה את הכל. עייפות הדרך ניקרה בי, אך מחשבותיי נדדו אל אותו הלילה, זמן מה לפני שיצאנו לדרך, בו שמעתי במקרה שמדברים בבית על עניין ה"עירבון". באותם הימים השלטונות בעיראק הטילו הגבלות שונות על מעבר הגבול של היהודים, כך שאף על פי שאמי קיבלה אשרה לצאת מעיראק עם ילדיה היה לכך תנאי והוא שהיה עליה להשאיר ילד אחד בעיראק, כהוכחה וכערבון לכך שהיא אכן מתכוונת לחזור, ולא לעזוב לצמיתות לאחר שתחצה את הגבול.

שמעתי את דבריה של אמי, על כך שהחליטה להשאיר דווקא אותי בבגדאד ולעלות עם שאר הילדים ולא ידעתי את נפשי מרוב בלבול ועצב. כמה לילות דמעותי אל תוך הכר, אך לא העזתי לספר לה איך הרגשתי, ואיך קיוויתי שתשנה את דעתה. אינני יודעת מדוע היא החליטה דווקא שאני אשאר. אולי כי סמכה עליי שאסתדר? אולי מפני שאבי הרעיף עליי חיבה יתרה, כיוון שנקראתי על שם אמו? אולי מכל סיבה אחרת? אך כששמעתי את כוונתה, לא ידעתי כל כך כיצד להתייחס לפני הדברים.

למזלי, ראובן, בן דודתי עזיזה שהיה מעורב בהכנות ליציאה לדרך ושסייע רבות בארגון הנסיעה, עצר בעדה מליישם את החלטתה וטען בפניה שמסוכן להשאיר ילדה לבדה. הוא דיבר בנחרצות ואמר שלבת יהיה קשה לעלות לבדה ארצה ושכנע אותה שעדיף לה להשאיר את אחי יחזקאל שהיה נער מתבגר, בטענה שהוא יוכל לעלות לארץ מעט מאוחר יותר כשיתלווה לקבוצה של גברים. ואכן בסופו של דבר כך היה לשמחתי.

בן דודתי ראובן גם היה זה שעזר להתמודד עם התנאי השני שהציבו השלטונות בבואם להעניק את אשרת היציאה מעיראק. הדרישה הייתה שאחד מבני המשפחה יערוך לאמי, ויפקיד סכום כסף אצל גורמי השלטון, אשר יעיד על כוונתה לחזור. ראובן אכן הפקיד את הכסף, אך כמובן שכיוון שאנחנו לא חזרנו יותר לעיראק, כך גם הכסף לא.

אינני יודעת מה היה קורה אילו הייתי נשארת בעיראק? באותה תקופה רק רציתי לעזוב את השלטון הרודני ובעיקר רציתי לברוח מכל ההצקות וההתנכלויות ברחוב של הנערים הערבים, שהחלו עוד הרבה לפני הקמת המדינה. לא פעם הם היו מושכים לי בצמות ומכאיבים לי בזמן שהייתי הולכת לבית הספר. בנוסף לכך, כשהם היו מעכבים אותי בדרך ובגללם הייתי מאחרת לבית הספר, אז המורה הייתה מענישה אותי על כך שאיחרתי ומרביצה לי עם מקל בכפות הידיים.

אותה מורה לא חסכה ממני את שבטה והפליאה לתת בי מכותיה עד שכמעט ולא יכולתי לתפקד עם הידיים במשך כל היום. קראנו לה מסעודה עודה, שפירוש המילה עודה זה מקל. אפילו בימים קרים בחורף כשאיחרתי במעט בגלל ההצקות ברחוב, היא לא התחשבה, ובמקום לאפשר לי להתחמם מעט ליד תנור הגחלים, היא שבה והרביצה לי בכפות הידיים. כל מכה שכזו הגבירה את החמה והכעס כלפיה שנחקקו היטב בזיכרון. לכן כשידעתי שאנחנו נוסעות, זרקתי את כל המחברות והספרים, ולא רציתי לשמוע יותר על עיראק ועל המורה מסעודה מבית הספר.

היו כמובן גם דברים טובים, ולמרות שחלק גדול מהערבים שנאו את היהודים, היו כאלה שעבדו יחד או ניהלו חיי מסחר משותפים והפגינו יחסים טובים. אך המכות צרבו בידיי, הרחוב היה מאיים, ורציתי לעזוב.

לאמי הייתה אשרה של תיירת וכך נכנסנו בסופו של דבר לארץ, ולשמחתי נשארו כאן. בפספורט שלה אף מוטבע התאריך המדויק שבו חצינו את הגבול: ב-20 למארכס 1934. כמו כן מופיעים בתעודה גם השמות והגילאים שלי ושל אחיותיי בעת שהתלוונו אליה באותו מעמד. מצוין כי וילט הייתה בת שלוש עשרה, אני בת תשע, מרגלית בת שבע, ומלכה בת שנה.

בארץ התגוררה כבר במשך מספר שנים דודתי כתון- אחותה של אמי, אשר עלתה בשנת 1920 לערך. נסענו אליה מהגבול הצפוני אל עבר ירושלים, אך קודם לכן עצרנו בקברו של רבי מאיר בעל הנס בטבריה בכדי להתפלל ולהודות על שעברנו את הדרך ארצה בשלום.

דודתי כתון התגוררה ברחוב הטורים 5 בבית אבן יפה בן שתי קומות עם ששת ילדיה, שהגדול בהם היה כבר נשוי ושהקטנים מביניהם נולדו בארץ. התארחנו אצלה למשך תקופה מסוימת, עד שמשפחתי ואני עברנו אל דירת חדר שכורה בירושלים. באותה העת גם נפגשנו עם אחי אלישע שכבר היה כאמור בארץ. וכך בתום מסע העלייה, עמדה אמי בארץ האבות כשלצידה חמש בנות, בן אחד ובן נוסף בבטנה. כשבעיראק נותרו אבי אליהו, אחי יחזקאל, אחותי גורג'יה בעלה וילדיה.

PASSPORT - جواز السفر
Kingdom of 'Iraq - مملكة العراق
Ministry of the Interior - وزارة الداخلية

To all whom it may concern :- Greeting !
 تحية لكل من له اختصاص :-

Officials of the Kingdom of 'Iraq, His Britannic Majesty's Representatives abroad, and all those whom it may concern, are required and requested to allow bearer to pass freely without let or hindrance and to afford him every assistance and protection of which he may stand in need.

Given at Baghdad the twenty seventh day of January 1932
 صدر في بغداد يوم السابع والعشرون من كانون الثاني سنة ١٩٣٢

[Signature]
 Commandant of Police - مدير الشرطة
 Passport Officer - ضابط السفر

PASSPORT - جواز السفر
Kingdom of 'Iraq - مملكة العراق

No. of Passport ٨٤ ٨٤
 رقم الجواز

Name of Bearer السيد محمد الباقوري خضير
 اسم الجواز

MRS. CHANLAN ELIHAN HOSNI KHE
 السيدة حنان عليان حسني خي

Accompanied by with (Maiden name)
 مصحبة (اسم الزوجة قبل الزواج)
CHAMLAN ABDUL UZZAR NAWI
 حنان عبد الوزار نوري

and by children
 وبواسطة الأطفال

National status Iranian National by birth wife
 وضع الجنسية زوجة إيرانية بالولادة

פספורט של אהא רגל עם השמות של וסא אגוי והגזאים שלנו - צד אגד

DESCRIPTION - الاوصاف

Profession الحرفة
 Place and date of birth Baghdad 1899
 مكان ولادة بغداد
 Domicile Baghdad
 Height (ft) 5 in. 4 ft. in.
 لون العين Dark brown
 لون الشعر Dark brown
 Special peculiarities Dark brown
 المميزات الخاصة Dark brown

Wife - الزوجة
 Name Mrs. Chanlan Age 9 Sex Female
 اسم حنان سن ٩ جنس أنثى
 Name Margareta Age 7 Sex Female
 اسم مارغريتا سن ٧ جنس أنثى
 Name Osvald Age 13 years Sex Male
 اسم أوسفالد سن ١٣ سنوات جنس ذكر

Photograph - صورة حامل الجواز
 of Bearer الشخص

Wife - الزوجة

PHOTO - محل لصق الصورة الشخصية

פספורט של אהא רגל עם השמות של וסא אגוי והגזאים שלנו - צד שני

פרק שני

הילדות והמשפחה בעיראק

הייתי בת עשר לערך כשהגענו ארצה, ופתאום נפלה בי ההכרה שלמעשה חלק מבני משפחתי נותרו במזרח, בעוד שאני וחלק נוסף של המשפחה נמצאים בסוף מערב. כך שאף על פי שייקר בעיניי מאוד ראות הארץ הקדושה שעליה דיברו לא מעט בבית, עדיין מחשבתי נדדה לא פעם אל אחי יחזקאל, אחותי גורג'י, ואל אבי שנשארו בבגדאד.

בגדאד- העיר העתיקה שבנויה על שני עברי נהר החידקל, ושמספר גשרים מחברים בין חלקיה. שמקור שמה הוא בשפה פרסית קדומה ופירושו "דבר הניתן על ידי האל". העיר שדורות לא מעטים של בני משפחתי הקרובה והמורחבת נולדו וחיו בה, וכן העיר שאבי ואמי באו בה בברית הנישואין: "בשנת חמשת אלפים ושש מאות לבריאת העולם {...} בבגדאד שעל שפת נהר החידקל". כפי שמצוין במפורש בכתובה שלהם.

תת פרק ראשון:

מבנה הבית, ודייריו.

הוריי היו קרובי משפחה עוד לפני שנישאו, שכן האבות של שניהם היו אחים. אביו של אבי נקרא משה חדיר, ואביה של אמי נקרא עבדאלעזר חדיר. פירוש המילה חדיר הוא ירק, אך המשמעות והכוונה מתייחסים בעצם לדבר שיש בו ברכה.

משה היה נשוי לשמחה, ולהם היו שלושה בנים ושתי בנות. יוסף היה הילד הבכור, ניסים הבן השני ואבי אליהו היה הבן הצעיר. לבנות קראו רחל (צ'חלה), וסרת.

הבית שגרתי בו בילדותי היה במקור ביתם של סבא משה וסבתא שמחה. סבתי נפטרה לפני שנולדתי ואבי החליט להנציח את שמה, כפי שהיה נהוג אז, על ידי כך שהוא קרא לי על שמה. את סבי אינני יודעת אם באמת פגשתי. אני זוכרת במעומעם אדם בא בימים, שהיה לרוב ישוב על כיסא בבית, ושבעת הצורך הגברים במשפחה סייעו לו ונשאו אותו ממקום למקום. מעולם לא אמרו לי שזה סבי וגם לא פניתי אליו כך, אך שנים מאוחר יותר בעקבות שיחה עם אחותי ויולט התברר לי שזהו אכן היה סבי משה, אשר נפטר כשהייתי ילדה צעירה.

כעבור מספר שנים, כאשר אחי הקטן נולד, הוא נקרא על שמו- משה.

לא מזמן נודע לי בדרך לא דרך, שבמקום שבו עמד בית ילדותי, נמצאת היום כיכר.

מכוניות מקיפות עכשיו את הקירות הנעלמים, ופנס רחוב שתלוי מעל, מאיר וודאי את צל זיכרונותיי. את השער ואת החצר הפנימית. את בריכת המקווה ואת הבית בן שלוש הקומות, שבו גרנו יחדיו אני ומשפחתי הקרובה, ואחיו של אבי ומשפחותיהם.

במתחם הבית היו למעשה שתי יחידות דיור אשר חיבר ביניהן קיר משותף, וביניהן היו גם מעברים פנימיים בין כל קומה. המעברים נבנו בין היתר, בכדי לספק את האפשרות לעבור בין בית לבית מבלי להסתכן ולצאת אל הרחוב אשר היה מצוי בסביבה עוינת לעיתים. לכל אחת מיחידות הדיור הייתה גם חצר פנימית.

בבית הגדול יותר שבמתחם, התגוררנו אני ומשפחתי יחד עם אחיו של אבי- ניסים ומשפחתו. בבית הצמוד הקטן יותר גרו יוסף, אחיו הבכור של אבי, יחד עם אשתו וילדיו. בתור ילדה קטנה, נהגתי להתארח בביתם לא מעט.

שתי אחיותיו של אבי אליהו: סרח ומשפחתה, וכן רחל (צ'חלה) בעלה מאיר סופר וילדיהם, גרו ככל הנראה בבתים משלהם לא הרחק משכונת מגורינו ומביתנו שנמצא ברחוב הקשל.

בקומת הקרקע של בית ילדותי היו ממוקמים המטבח, חדר השירותים והמחסנים- שבתוכם היו בין היתר ערימות גזרי עצים ולול תרנגולות, וכן מזווה שבו הוחזקו שקי קמח, סוכר ודברי מזון נוספים. מדרגות חיצוניות הובילו אל הקומה האמצעית שבה היו חדרי השינה והמגורים. הקומה השלישית הייתה קומת הגג. בכל קומה שכזו נמצא גם בית שימוש. בימי הקיץ החמים היינו פורסים שמיכות ומזרונים על רצפת הגג וכך ישנים, בתקווה לספוג קצת אוויר קריר יותר שיצנן מעט את עומס החום.

רק להוריי הייתה בפינה מיטה עטופה בכילה, שהייתה שומרת מעט על פרטיותם.

כמו כן, היו לבית גם חדרי מרתף קרירים ששם היו מאחסנים בין היתר גם דברי מאכל מסוימים (כמו אבטיחים, מלונים וענבים) בכדי שישמרו מעט על טריותם. זאת בהיעדר חשמל, מזגן או מקרר כפי שקיימים בימינו. בימי הקיץ החמים כשהיינו מבליים על הגג, הייתה דרך נוספת לשמור על המזון מפני החום הכבד, וגם מפני מזיקים שונים. זאת באמצעות מן סל גדול ומאוורר שנקרא בערבית סלה אשר מנע גישה של יתושים, חתולים ועכברים שהסתובבו לעיתים על הגגות, ויחד עם זאת איפשר לרוח להיכנס מבעדו ולצנן את דברי המאכל.

זכור לי שאמי רחל שרה לנו מן שיר הומוריסטי שהתייחס אל הסל הזה: "כְּלִיתָנוּ זְוֹאָה סָלָה וְכָאן יָטִיר". ופירושו "שמתי אותו- (ציפור, יונה) מתחת לסל ועף". מדי פעם בפעם אמי הייתה שרה ומפזמת כל מיני שירים ומנגינות, ועד היום כאשר אני שומעת במקרה ברדיו איזו מנגינה אשר מזכירה את הנעימות שהיא הייתה שרה, עיניי מתמלאת לחלוחית של דמעה וגעגוע.

ובאותם לילות ילדות, הרקיע היה זרוע כוכבים, ותחתיו העברנו את הזמן על הגג בין היתר גם במשחקים שונים. ובהם השלכת כריות עשויות נוצות אחד על השני. באחד הימים נתקלנו בקומת הביניים במין חבל המונח בפתח מרזב הבית. ביקשנו למשוך אותו ולשחק עמו, אך כשהתקרבו אליו במעט הוא החל לזוז, והתברר להפתעתנו כי זהו למעשה נחש. השמענו קול צעקה קלה למראהו ומיד ברחנו במהרה.

למרות המקרה הזה, בסך הכל, לנו הילדים רכי השנים, השהייה ביחד, ארוחות הערב המשותפות והשינה על רצפת הגג הייתה חגיגה גדולה של פשטות, שמחה וקסם. הריחות נישאים עדיין אל אפי על גבי רוחות המזרח, והטעם המתוק של האבטיחים הפיתות והגבינה עוד צרוב במתיקותו על לשוני.

לא בכל ימות השנה היו מתקיימות ארוחות משותפות שכאלה כפי שהתקיימו בערבי הקיץ על הגג. בלא מעט בקרים למשל, כשהאחים הגדולים יותר היו ממהרים לבית הספר, אבי לעבודתו ואמי לעיסוקיה. היה כל אחד אוכל דבר מה בנפרד ובשעה אחרת.

באותה תקופה היה מסוכן לאישה יהודייה להסתובב לבד בשוק מפני שהערבים היו מתנכלים ופוגעים לעיתים במי שנהגה כך, ולכן אמי לא יצאה לאזור זה. משום כך את רוב הקניות היה אבי נוהג לערוך בשוק הסמוך למקום מגורינו.

מכיוון שלא היה מקרר באותם הימים. היה אבי יוצא מדי בוקר לאחר תפילת שחרית, לוקח סל ריק עשוי קש, וקונה פריטים שונים בכדי שיהיה לארוחת הבוקר לילדים ולהמשך היום. פעם

הוא היה מביא דגים ובשר, פעם ירקות טריים, וכן גם מאפים שונים כדוגמת לחמניות צ'ראגן שצורתם כשל שבלול, בייגלה, ולחמניות בקסם. כל מה שהיה צריך באותו היום. את הפיתות והמאפים השונים הנשים היו גם מכינות בביתן ולעיתים הגברים היו קונים בשוק.

בימים שאבי הביא באמתחתו דגים מן השוק, שהיו כנראה דגי נהר החידקל, הוא היה מניח אותם בכניסה לבית, ורוחץ ומנקה אותם בסמוך לפתח הבית. לאחר מכן הוא היה ממליח אותם, ורק אז מגיש אותם לאמי רחל, בכדי שתוכל להכין מהם ארוחת צהריים. למשל קציצות עם קמח שהיו חביבות עליי מאוד. את האוכל היו מבשלים לפרקים בתוך סיר אשר היה מונח על לבנים ובתוכם גחלים לוחשות, ולעיתים על פתילית נפט. כך בחורף למשל, בימים קרים, היו מכינים לארוחת בוקר על אותה פתיליה תבשיל של גבינה ובצל שהיה טעים ומחמם.

בחצר הבית הייתה באר מים שמימייה יועדו גם לשתייה, ואשר שימשה גם כמקווה. מספר מדרגות יורדות וצרות הוליכו לעברה. לעיתים היו הגברים מתרחצים בה להנאתם בימים חמים, וכן טובלים בה טבילת טהרה. אמי רחל הייתה בלנית, וליוותה נשים שביקשו ליישם את מצוות הטהרה על ידי טבילה במקווה, לאחר שסיימו את תקופת המחזור בכל חודש.

בשלב כלשהו לימדו גם אותי את המלאכה, וכך אף על פי שבתור ילדה לא ידעתי במדויק את משמעות המעשה, ליוויתי את הנשים והקפדתי על הכללים הנהוגים.

הנשים, שכנראה הרגישו יותר נוח להגיע אלינו מאשר למקווה ציבורי, טבלו עירומות שבע פעמים. תפקידי היה להקפיד שכל גופן ושיערן ייכנס אל מתחת למים, פן הטבילה תהיה פסולה, ויהיה צורך לטבול שוב.

מלבד אותם נשים שהיו מגיעות לבקר, ולבצע את מצוות הטהרה. היו אורחים נוספים שהיו מגיעים לעיתים להתארח בביתנו. בקומה השנייה היו חדרי השינה והמגורים והמעבר ביניהם היה דרך המסדרון. לאורכו היה מונח הטראר- ספסל ארוך שעליו ניתן היה לשבת ולדבר עם האורחים, ואף להציע אותו כמקום לישון בו. בנוסף לכך היה חדר גדול ויפה שבו גם היו מארחים מבקרים.

כאשר הגברים או הנערים היו מתאספים בחדר זה, הם היו מורים לבנות לצאת, אך לא פעם הייתי מביטה בהם בסקרנות של ילדה מפתח הדלת. פעם אחת למשל ראיתי את אחי הגדול אלישע ואת חבריו יושבים בסלון סביב שולחן עגול בעל שלוש רגליים אשר ניצב בחדר, ומשחקים כל מיני משחקים, ואף מנסים לבצע תעלולי קסמים למיניהם.

בחדר הזה היה חלון שפנה אל הכביש הראשי, לכיוון רחבת השוק הקטן. מדי פעם בפעם הייתי מטפסת אל אדן החלון, וממתינה לראות את אבי חוזר מהשוק. לעיתים הייתי סתם מביטה דרך החלון במתרחש בחוץ. בשגרת היום של האנשים ושל הרוכלים שמכרו ברחוב בייגלה ושתייה, בסוסים ובחמורים שהתהלכו רתומים לעגלות, ובמקרים חריגים אף במאורעות לא פשוטים לצפייה. כמו למשל בזמן טקסי ה"עשורא" הקיצוניים והאלימים שהתקיימו ביום השנה למותו של אימאם חוסין נכדו של הנביא מוחמד, בהם הגברים המוסלמים השיעיים היו יוצאים לרחוב, צועקים ומכים את עצמם על גופם העליון העירום בשרשראות ברזל ובסכיני גילוח.

הייתי ילדה קטנה, והמראות המפחידים הללו נחקקו בי, אך הם כנראה היו חלק מהחיים ומהמגורים בסביבה לא תמיד סימפטית, שבה רוב האוכלוסייה מסביב הייתה ערבית מוסלמית.

לא הרביתי לצאת אל הרחוב, וחומות הבית והדירים בו הקיפו אותי כמעין מגן מסוים מפני מאורעות החוץ. בינקותי הייתי ישנה עם הוריי במיטה הכפולה שבחדרם, אשר היה ממוקם בצד שמאל בקומה השנייה. היינו ישנים בצורה הפוכה, הם עם הראש לצד אחד ואני עם הראש לכיוון השני. באותה עת עוד לא נולדו אחיותיי הקטנות ואני הייתי הילדה הצעירה בבית, וכנראה שכך היה נהוג בבית שהילד הצעיר יישן עם הוריו, כדי שיוכלו להשגיח עליו ולטפל בו באופן נגיש.

על כל פנים, משגדלתי מעט עברתי לישון עם אחותי ויולט הגדולה ממני, בחדר שכינינו אותו החדר של סבתא שמחה, שנקרא על שמה. לאחר תקופה מסוימת, יחזקאל אחי חמד את החדר, הכניס את ספרי הלימוד שלו לשם ולא נתן לנו להיכנס יותר. כך שנאלצנו לעבור חדר.

בחדר אחר וגדול יחסית באותה הקומה, גר ניסים אח של אבא יחד עם משפחתו. אשתו הראשונה של דוד ניסים נקראה כתון. היא הייתה נשואה לו כעשר שנים, ובמהלכם לא נולדו להם ילדים. יום אחד היא נסעה לקברות צדיקים בכדי להתפלל עבור פרי בטנה, עמדה על איזור שהי מרפסת של בניין במקום, והמרפסת התמוטטה תחת כובד משקלם של האנשים שניצבו עליה. כתון נהרגה במקום במהלך המקרה הטראגי הזה.

לאחר כשנתיים לערך, כשניסים היה כבן ארבעים. הוא נשא לאישה את פריחה אחותה הצעירה של כתון, שהייתה בנישואיה בת שתיים עשרה, ולאחר כשנה נולד להם ילדם הראשון. יחדיו הם הביאו לעולם חמישה ילדים ששמותיהם היו: דוד, כתון, כדורי, חבה וסלמן.

יום אחד כשהייתי קטנה שמעתי צעקות רמות ואחר כך בכי של תינוק מאחד החדרים הנוספים אשר היו בהמשך הקומה השנייה. שאלתי מה קרה, ומי נמצא בחדר? אך ענו לי ש"זה לא ענייני". לימים כשגדלתי מעט, נודע לי שבחדר זה ילדה פריחה בגיל עשרים ושמונה את

תינוקם האחרון ונפטרה במהלך הלידה הסבוכה, ואיתה נפטר גם הילד רך הימים. מאותו הרגע שבו הדבר נודע לי נרתעתי ופחדתי להיכנס לחדר הזה- אשר שימש בימים שבשגרה את שתי המשפחות בעת הצורך.

דוד ניסים זכור לי כאיש נחמד ולבבי. בעל אופי מעט פתוח יותר מאשר זה של אבי אליהו, או של יוסף אחיהם הגדול. בכל יום שישי הוא היה אוסף את כל הילדים, ניגש אל הארון שבמסדרון ומחלק לנו סוכריות בשלל צבעים. לעיתים הייתי אפילו ישנה באותה המיטה עם בתו הקטנה חבה שהייתה בגילי ואשר ברבות הימים היגרה לאנגליה. למרות זאת, שמרנו על קשר לאורך השנים. כשהדבר התאפשר היא ביקרה אותי בארץ, וכשאני ומשפחתי נסענו לאנגליה ביקרנו אותה והתארחנו אצלה. לצערי היא נפטרה לא מזמן בשנת 2013, זיכרונה לברכה.

גם ניסים וגם אחיו הגדול יוסף, אשר גר בסמיכות אלינו, ושאותו קצת פחות הכרתי- עבדו כסוחרים או כחלפני כספים בשוק הגדול. יוסף, שהיה מבוגר יחסית, המעיט עם הזמן לצאת לעבודה. גם אבי אליהו מצא את פרנסתו כחלפן כספים בשוק המסחרי הגדול. בכל יום הוא היה הולך ברגל אל חדר עבודתו שבשוק, כארבעים וחמש דקות הליכה בערך לכל צד.

אינני יודעת היכן הוא למד את המקצוע. יכול להיות שהוא עבד בתחילה כשוליה אצל מכר כלשהו, עד שלמד את רזי המקצוע. בילדותו הוא למד בתלמוד תורה, וכך הוא ידע קרוא וכתוב, אך אינני יודעת האם הוא למד בנוסף לכך גם בבית ספר אחר, כיוון שבתקופתו הדבר לא היה בהכרח נהוג. אף על פי כן הייתה לו השכלה וידע נרחב בתחום עיסוקו, אשר כלל שימוש בחשבון, כלכלה ומסחר.

בפעמים הספורות שביקרתי אותו במשרדו, ראיתי ישוב על רצפת החדר בישיבה מזרחית, כשלידו הכספת ומסביבו ערימות מסודרות של מטבעות ושטרות, בכל מיני גדלים וצורות. השתמשו אז לדוגמא במטבע שנקרא רופיה, וגם בלירה סטרלינג- שהייתה נהוגה בשימוש כנראה בהשפעת המנדט הבריטי ששלט באותה תקופה בעיראק, וכן במטבע קטן שנקרא פסה.

אל החדר נכנסו אנשים וסוחרים מכל הסביבה וביקשו להמיר כספים, והוא ידע לחשב את ערך החליפין של כל מטבע, יחד עם העמלה שמגיעה לו. תכונה חשובה למשלח יד זה היא האמינות, וכן הידיעה איך לדבר עם האנשים ולעשות עסקים. אבי אליהו ידע זאת. הוא דיבר אל הערבים בשפתם, ואף במבטא המקובל אצלם. כן סביר להניח שידע בנוסף עוד שפה.

בכל שבוע או שבועיים אבי נסע ברכבת אל בצרה בכדי להביא מטבע זר. כחלק מתפקידו הוא היה צריך להבין את הכלכלה ואת הלך הרוח בעיראק, בין היתר בכדי להסיק אילו מטבעות יותר מבוקשים באותה עת, ולרכוש במיוחד אותם.

את הכסף הוא העביר לעיתים בהיחבא, ככל הנראה כדי שלא יהיה חשוף לעיני זרים וגנבים ברכבת. אחד המקומות בהן הוא הסתיר את הכסף היה בתוך סיר עוף שאמי הייתה מכינה לו מבעוד מועד. בדרך כלל אבי היה חוזר לפני השבת הביתה, אך זכורה לי פעם שבה ויולט אמרה לנו שהיא חשה כי אבי יתעכב ולא יחזור, ואכן כך היה. הרכבת בה הוא נסע ירדה מהפסים, והוא לא הספיק לחזור הביתה לפני השבת, אלא רק במועד מאוחר יותר.

הדבר שמבחינתי היה הכי חשוב בנסיעותיו של אבי אל בצרה, ואשר לו באופן אישי בעיקר ציפיתי, לא היה הכסף הזר שהביא באמתחתו ולא והמטבעות השונים. אלא בעיקר התמרים הטעימים שנקראו בצר, שהוא נהג להביא עמו משם כששב הביתה.

תת פרק שני:

חגים ומסורת.

בבגדאד גם היו תמרים ופירות אחרים. אך התמרים של בצרה היו מיוחדים במינם באיכותם ובטעמם. מעט לפני ט"ו בשבט אבי היה נוהג לנסוע לבצרה ולקנות בנוסף לתאנים, גם שלל פירות מיוחדים אחרים איתם היינו עורכים ארוחה חגיגית בערב החג. בנוסף לכך גם דוד ניסים היה עורך קניות לקראת החג והשולחן היה עמוס בכל טוב, עד כי היה קשה כמעט לבחור מה לאכול קודם. היו גם ממתקים, פירות יבשים מארץ ישראל, ריבה מקליפת תפוזים ופיצוחים שונים אשר בהם כיבדנו כנהוג את האורחים.

למרות שלא זכור לי שהסבירו לנו הילדים בדיוק את משמעות חג הט"ו בשבט, הרגשתי שזהו חג חשוב, ממש כמו ראש השנה או פסח. בין היתר לפי כמות האורחים שהגיעו וההכנות שנערכו לקראתו.

לעיתים כשאני מפליגה בגעגועיי אל שנות חיינו בעיראק, אני נזכרת גם בימי חג הסוכות שהיה אחד החגים האהובים עליי וכן בסוכה המפוארת שבנינו בכל שנה. הגברים והנערים היו מוציאים את חלקי הסוכה מן המחסן, והנשים והילדים היו מנקים אותם מעט במים. לאחר מכן הגברים היו מציבים ברחבה שבחצר הבית את הקורות הכבדות והגבוהות שהיו מגיעות כמעט

עד לגובה הקומה השנייה. בראש עמודי העץ אשר היו מעוטרים בתבליטים מגולפים ומרשימים היו הגברים מניחים פלטות עץ מחוררות אשר שימשו כסכך.

מלבד שביל קטן אשר נותר פנוי ואיפשר מעבר בין הסוכה למטבח ולשאר חלקי הבית, הסוכה הגדולה למעשה תפסה כמעט את כל מרחב החצר. בתוכה הציבו שולחנות ועליהן מפות רקומות, ובסמוך להם מיקמו ספסלי ישיבה עבור האורחים שהגיעו להתארח ולהתפלל. את מבנה הסוכה נהגו לקשט בפירות שונים כדוגמת רימונים ותמרים, והאירו אותה באמצעות עששיות.

כאשר סיימו את הבנייה וההכנות, וערב החג התקרב ובא, נהגו אבי והדודים כפי שנהגו בכל חג סוכות ופסח, ועברו בין בתי המשפחה, איחלו חג שמח ובירכו את המשפחה.

במהלך חול המועד הגברים שבמשפחה התארחו בסוכה שבביתנו, וביום השביעי של סוכות שנקרא גם- הושענא רבה, התמלאה הסוכה מפה לפה בגברים שישבו כל הלילה והתפללו.

נשות המשפחה הגישו להם קפה ושתייה במשך הלילה ובכדי לא להירדם, היו מעסיקות את עצמן בהכנת מאכל שנקרא שערייה. דרך ההכנה שלו הייתה נחמדה, וגם אנחנו הילדים עזרנו להן במלאכה עד שנרדמו.

השערייה הייתה עשויה בצק אותו הנשים היו ממוללות בידן לכדי פתיתים קטנים ומניחות על מגש עם קמח. את המגש היו שמות על גג הסוכה כדי שהפתיתים יתייבשו ולאחר מכן היו מטגנות אותו.

בהמשך היו הנשים גם מטגנות את הפתיתים הללו עד להזהבה, ולאחר מכן מוסיפות לאורז וממשיכות לבשל אותם יחד. לתבשיל הן היו מוסיפות גם פרוסת בצל, ופרוסות עגבנייה שטוגנו קודם בנפרד. לעיתים הן היו מגישות את התבשיל יחד עם דג. המאכל הזה היה טעים להפליא ושנים לאחר מכן הייתי מכינה אותו גם בארץ, במיוחד כפי שנהוג לכבוד חג הסוכות.

אני חושבת שהשערייה הוא מאכל מסורתי המיוחד לעדת יוצאי עיראק. אך גם בארץ- בעיקר בתקופת הצנע בשנות החמישים, כשהיה מחסור מסוים במזון וגם באורז, היו מפעלים שהכינו בכמויות גדולות את הפתיתים הללו שכונו גם "האורז של בן גוריון".

בימי שבת ויתרה מכך בחגים השונים הייתה אווירה אחרת מזו של ימות החול. כל החנויות של היהודים היו סגורות ואבי והדודים לא יצאו לעבודתם, אלא נחו ובילו זמן רב יותר במחיצת המשפחה. בעוד לערבים יום המנוחה היה ביום שישי, ליהודים זהו היה יום שבו הם ערכו הכנות שונות, כמו קניות ובישולים לקראת השבת.

רוב הקהילה היהודית הייתה מסורתית דתית וכך גם אנחנו. אבי אליהו היה מתפלל שחרית ומניח תפילין בכל בוקר, ואני חושבת שגם היה מתפלל את תפילות מנחה וערבית. הוא היה דמות מוכרת בבית הכנסת אשר אליו הוא נהג ללכת, ואשר אליו הוא נהג לקחת גם אותי, בעיקר בחג הפורים לכבוד קריאת מגילת אסתר.

בית הכנסת היה מבנה מיוחד ומפואר באותה התקופה. בחזיתו היו עמודים גדולים, ובתוכו ארון של ספרי תורה מכוסה בפרוכת, אליו היה עולה לעיתים אבי להתפלל. ככל הידוע לי משפחתנו לא משתייכת לעדת הכוהנים, אלא לעדת ישראל.

הגברים בעיקר היו מבקרים בבית הכנסת, והנשים פחות. כמו כן, בחג הפורים רק הבנים היו אלה שהתחפשו ולא הבנות. בתור ילדות קטנות התקנאנו לפעמים בבנים שהורשו לעזור בתפירת התחפשות, להתחפש ולהשתולל בשמחה. וכן לעבור לאחר מכן בין בתי קרובי המשפחה עם משלוחי מנות, כשהם מציגים בגאווה את התחפשות שתפרו בעזרת האימהות והנשים.

הילדים והנערים היו יוצאים עם סלסלות מקושטות שאומנם לא היו בהם אוזני המן אפויים כמו שהיום ישנם, אך עדיין הן היו עמוסות בממתקים, דברי מאפה ומאכלים שונים כמו חגי'נבדה, זנגולה, בקלאווה ועוד, אשר היו טעימים עד מאוד. את משלוחי המנות הם מסרו לקרובי המשפחה שגרו בסמיכות.

מלבד האחים של אבי שגרו איתנו ובסמיכות לנו. היו עוד קרובי משפחה ובהן גם אחיותיה של אמי: מסעודה וויקטוריה, אשר גרו בקרבת מקום. אני מניחה שהקרבה הזו העניקה תחושת ביטחון מסוימת בעצם הידיעה שבמידה וקורה משהו חלילה ישנם קרובים שנמצאים בסביבה וניתן לפנות אליהם. בנוסף לכך הקרבה הגאוגרפית הזו סיפקה אולי גם מעין תחושת הגנה מסוימת מפני הרוב הערבי מוסלמי אשר לעיתים היה עוין ליהודים.

מקרה אחד שעשוי להוות דוגמא לעוינותם ותקיפותם של הערבים התרחש באחד מימי חג הפורים- בו הנערים יצאו לחלק את משלוחי המנות לקרוביהם, והותקפו בידי ערבים מקומיים במכות נמרצות. רק משום שהיו לבושים במסגרת עליצות החג במן תחפושת המזכירה את לבושם של הערבים.

כמובן שלא הייתה לנערים היהודים שום כוונה לפגוע ברגשותיהם של הערבים המקומיים. כמצוות החג הם רק רצו להתהלך בבגדים שונים מבגדי היומיום שלהם שהיו מורכבים בדרך כלל מחליפות וכובעים דמויי סירה. מלבד זאת, לבושם של הערבים המבוגרים היה די דומה

לצורת לבושם של היהודים המבוגרים, כך שבסך הכל הייתה זו כוונת שעשוע, ולא התגרות או זלזול.

הערבים המבוגרים נהגו ללבוש בדרך כלל את העבאיה- מעין אדרת ארוכה ורחבה בשלל צבעים העוטפת את הגוף כולו. על ראשם הם עטו בדרך כלל צעיף בצבעי שחור לבן (כאפייה) ומעליו את העקאל - מעין עיגול שהיה עשוי בדרך כלל מחבל כותנה. הגברים היהודים והמבוגרים לבשו גם את העבאיה, שהייתה בדרך כלל בצבע חום, והגיעה עד כף הרגל, אך לעומת זאת לראשם הם לא עטו כאפייה אלא חבשו את הפס, שהיה מעין תרבוש- כובע אדום עם זנב מקטיפה. לחלק מהגברים היהודים וגם לערבים היה מנהג - למולל בידיים מחרוזת שנקראה מסבחה, אשר הייתה עשויה מחרוזי ענבר. בין היתר הם החזיקו בה בעת שעישנו נרגילה.

הנשים היהודיות יצאו לרחוב כשהן לבושות בדרך כלל בעבאיה שחורה בעלת פתח לעיניים בלבד, כמנהג הנשים הערביות מוסלמיות. בדרך זו הפורעים אשר ביקשו את רעתם של היהודים לא יכלו להבחין כי מתחת לעבאיה נמצאת אישה יהודייה, ובזכות הבגד הזה נמנעו התנכלויות רבות. בתוך הבית פנימה הן התלבשו במן משהו שדומה לכותונת לילה.

כמדומני, בניגוד לבגדי היום הנהוגים, ביום כיפור הגברים הקפידו ללכת בנעלי בד לבית הכנסת, ולהתלבש בעיקר בבגדים לבנים. לכל חג היו את המאפיינים המסורתיים והמיוחדים לו, והקפדנו לציין ולחגוג אותם.

ההקפדה הזו היוותה חלק חשוב מהצביון היהודי והמסורתי שלנו בעיראק, ותרמה לא מעט בעיניי גם לאחדות הקהילה והמשפחה. השמירה על המסורת הייתה ועודנה חשובה לי מאוד גם בארץ. קיום ארוחות בערבי השבת, והמפגשים המשפחתיים בחגים.

גם כעבור שנים לא מעטות הניגונים שהיינו שרים בערבי שבת בילדותי בעיראק עדיין מתנגנים בי, ובימי שישי בערב, כשיוצא לי לשבת כך עם עצמי, אני לפעמים חוזרת ושרה אותם בהתרגשות.

כולי תקווה שהמסורת תמשיך להתקיים ולהישמר, ושהמפגשים המשפחתיים בשבתות ובחגים יתקיימו וכן ירבו.

חג נוסף אשר זכור לי מילדותי בעיראק, שבו המשפחה הייתה מתכנסת יחד, הוא חג הפסח. לקראת החג נערכו הכנות שונות. אם בימי חמישי בשאר ימות השנה אחיותיי הגדולות היו עוזרות לאמי רחל לנקות את הבית ולעשות כביסה באמצעות גיגיות עם מים. הרי שלקראת החג היה מתבצע ניקיון יסודי אף יותר, שארך מעט יותר זמן.

את הסירים אשר בהם בישלו לאורך כל השנה, היו מוסרים בפסח לגבר ערבי אשר עבר ברחוב וקרא בשם המקצוע שלו: "נאחס, נאחס". תפקידו היה להלבין לצפות ולהבריק את הנחושת ממנה היו עשויים הסירים, ואלה נדמו כחדשים. שיטת ניקיון מוצלחת נוספת אשר השתמשו בה באותם ימים, על מנת לנקות את סירי הנחושת הייתה לשפשף ולצחצח אותם עם חול. ספק אפילו אם חומרי הניקוי של ימינו היו מגיעים לטיב הברק המיוחד אשר נוצר כתוצאה מהשימוש בשיטה זו.

את כל כלי האוכל היו מכשירים לפסח באמצעות תהליך הגעלת הכלים. בנוסף, לכבוד ליל הסדר היו מוציאים לשימוש כלי הגשה מיוחדים ובהם גם כוסות מיוחדות ששפתיהן היו מעוטרות בפס זהב, ואשר היו חביבות עליו מאוד.

בלילה שלפני החג עצמו אבי אליהו ערך בדיקת חמץ. הוא היה עובר בפינות הבית הנסתרות עם נר ובודק שאין בטעות איזשהם פירוורי לחם. לעיתים הייתי עוזרת לו במלאכה, מחזיקה את הנר הדולק, והוא היה מוודא שלא נשארו שאריות חמץ.

היו לא מעט מאכלים שאמי בישלה לקראת הפסח וביניהם סירים גדולים של פול. בקצה המטבח היו לבנים שעליהם היו מניחים את הסירים ומתחתם בערו גחלים לוחשות, וכך היו מבשלים. את המצות הכינו גם בבית, אך זכור לי בעיקר שהייתי מצטרפת אל סבתי פריחה ועוזרת לה להכין מצות לקראת החג בביתה. המצות שהכנו בתוך תנור החרס היו עגולות כמו פיתות, אך נעשו עם קמח אחר ובלי שמרים.

בערב החג, כל משפחה הלכה כנהוג לברך את קרובי משפחתה, גם אם לא כולם ערכו את סעודת ליל הסדר יחד. משפחתי ערכה את סעודת ליל הסדר יחד עם דוד ניסים ומשפחתו שגרו איתנו באותו בית. יוסף, אחיו השני של אבי אשר גר בבית הקטן הסמוך אלינו, חגג בדרך כלל את ערב החג עם משפחתו.

ההגדה אשר קראנו ממנה הייתה כתובה בעברית ובארמית, ואמי- אשר לא ידעה קרוא וכתוב, הצטרפה אלינו בידעה את ההגדה ממש בעל פה. את ליל הסדר ערכנו במשך שני לילות, וגם כשעלינו ארצה המשכנו לחגוג את ליל הסדר במשך כשני לילות. עד שלאחר מספר שנים אמי התייעצה עם איזשהו רב שמסר לה כי בארץ ניתן לחרוג ממנהג זה ולציין את ליל הסדר רק בערב אחד.

שנים לאחר מכן, כשכבר נישאתי. עדיין קראו בביתי בערב הפסח בהגדה אשר אבי שלח לי מעיראק, שחצייה בארמית וחצייה בעברית. אך לנכדים הקריאה בשפה לא מובנת הייתה קשה מעט וויתרנו עם הזמן על הארמית.

בחודש תשרי, החום הכבד של הקיץ עוד המשיך והתדפק על גג הבית שבבגדאד, אך יחד עמו ניתן היה להרגיש לעיתים גם את הרוחות הנעימות ששברו מעט את השרב הגדול ובישרו על חגי תשרי, ובראשם על ראש השנה.

אבי היה הולך כמנהגו לתפילת שחרית בבית הכנסת, ובימי אמירת הסליחות שהתחילו בחודש אלול ונמשכו בחודש תשרי הוא היה מעיר מוקדם בבוקר גם את אחיי הגדולים אלישע ויחזקאל, וכן את יצחק סופר בן דודתי רחל - שגר בזמנו בביתנו בנערותו, ואשר ברבות הימים בבגרותו, הפך גם לבעלי. יצחק ואחי אלישע היו קשורים זה לזה והיו ישנים בסמיכות, וכשאבי אליהו היה מעיר אותם בכדי לקום ולהתפלל בבית הכנסת, הם ניסו להתחמק ותירצו את חוסר רצונם לקום בכך שאף אחד מהם לא רוצה ללכת בלי חברו שישן באותה עת לצידו.

בערב החג עצמו היה נהוג לאכול מספר מאכלים סמליים ביניהם את הלוביה, שגרגריו הרבים היוו סמל לכך שירבו זכויותינו, וכן סמל לפיריון. בנוסף הייתה ריבת תפוחים שסימלה את התקווה לשנה מתוקה.

כמו כן, בערב ראש השנה, כמו גם בחג הפסח, היה נהוג לאכול באקלי-פול. את הקטנייה הזו, אכלנו טרייה או יבשה בצורות שונות גם בשאר ימות השנה, והיא הייתה חביבה עלינו מאוד. גם בארץ, שנים רבות מאוחר יותר, אני וילדיי המשכנו לאכול את הפול. עד שהתברר כי לרבים מבני העדה העיראקית נוצרה רגישות מסוימת ומסוכנת לרכיבים בצמח זה, ועל אף שהיינו מורגלים לאכול את הפול נאלצנו להימנע מכך.

השמירה על המסורת בבית ילדתי שבבגדאד עיראק ניכרה גם בחגים ומועדים נוספים בלוח השנה העברי. ביום הכיפורים למשל, הגברים היו צמים והולכים להתפלל בבית הכנסת, והנשים והנערות היו מקפידות לצום גם הן. רק הילדים הצעירים שעדיין לא הגיעו לגיל מצווה לא צמו.

הגברים צמו ככל הנראה גם בתשעה באב, ובחודש זה הקפדנו כנהוג לא לאכול בשר במשך כעשרה ימים.

מלבד זאת, בכל יום שישי אמי הדליקה נרות שבת אשר היו עשויים מצמר גפן טבול בשמן, ומונחים בתוך קערה תלויה על שרשרת שנקראה "צריה". באותה הקערה הדליקו גם את הנרות בחג החנוכה, ובירכו את הברכות המתאימות.

אחת הברכות הזכורות לי במיוחד נאמרה דווקא בחג השבועות. כאשר בסוף החג היה נהוג להביא ירק ירוק, להכות עמו ברכות על כתפו של בן המשפחה ולברך אותו בברכת "סנתק כדרה", שפירושה: "שתהיה לך שנה ירוקה".

עד היום המסורת הזו נשמרת, וגם ילדיי וילדותיי, נכדותיי ונכדיי היקרים מכירים את המנהג המסוים הזה ומחבבים אותו. וכולי תקווה שכך יהיה גם בהמשך.

בבגדאד חגגנו כאמור את החגים בעיקר בביתנו- הבית שהיה במקור של סבא משה וסבתא שמחה. לא זכור לי שחגגנו את החגים בביתם של סבא עבדאלעזר וסבתא פריחה- הוריה של אמי, אך זכור לי שביקרנו בביתם לא מעט וכדבר שבשיגרה.

תת פרק שלישי:

המשפחה מצד סבא עבדאלעזר

סבא עבדאלעזר - אביה של אמי, היה כאמור אח של סבא משה - אביו של אבי, ושניהם היו אצאאים למשפחת נאווי הוותיקה בעיראק, אשר רבים מבניה עסקו במסחר. בין בני המשפחה הענפה והמורחבת קמו עם הדורות, גם רבנים חשובים ומקובלים. כזה למשל היה הרב המקובל יצחק כדורי שהיה נכדו של צאלח- אחד מבין חמשת האחים והאחיות הנוספים של הסבים שלי (משה ועבדאלעזר).

סבא עבדאלעזר עצמו התעסק במסחר של צאן ובעיקר של כבשים, וכן במסחר של צמר ומוצריו. בכל פעם שהתארחתי בביתו ראיתי כבר מפתח הכניסה את המון הכבשים שהסתובבו בחצרו. כשהגיעה עת חג הגז- בו גזזו את הצמר מן הכבשים, ערך סבי מסיבה גדולה של אוכל וריקודים בלילה בחצר ביתו- אליה הוא הזמין את כל חבר מרעיו ולקוחותיו הערבים, אשר איתם הוא בא בקשרי מסחר.

את הצמר של הכבשים היו טווים במכונה ומכינים ממנו בדים, תחתונים וגופיות. מלבד זאת, חלק מהצמר היו שולחים לאנגליה, שם היו צובעים אותו בשלל צבעים. בתוך המחסן שבבית סבי היו שקים שלמים מלאים בצמר, ובבגדים אשר בהם הוא היה סוחר. כמו כן, את חלק מסוים מהכבשים הוא ייעד כנראה עבור מכירה למאכל.

סבא עשה חיל במלאכתו והפך לאדם עשיר, בעל ממון רב ומספר בתיים. במתחם מגוריו היו לו למעשה שני בתיים, כאשר בבית הגדול יותר הוא התגורר יחד עם אשתו- סבתא פריחה. בנוסף היה ברשותו גם בית קיט, אליו היינו נוסעים בחופשות.

בבית האבן המרשים שלהם התגורר גם בנם אליהו יחד עם משפחתו, והיו בו מספר חדרים נוספים. סבתא פריחה נהגה לשהות בחדר שבמעלה הקומה השנייה, שם הייתה מכינה כריות מנוצות של תרנגולות כמתנה עבור בנותיה שהתחתנו ועבור נכדיה. את הנוצות הרכות עבור הכריות העביר לסבתי הטבח השכיר שבישל עבור בני הבית, לאחר ששחט מבעוד מועד עופות למאכל במטבח.

לעיתים כשהיינו מבקרים אצלה, היא הייתה מדריכה אותנו הילדים כיצד לקטום את הקצה החד של הנוצות במספריים, ואחר כך כיצד להכניס אותם כמוה אל תוך ציפיות הבד. וכך עזרנו לה להכין כריות.

סבתא פריחה כמעט ולא עבדה בבית. סבא עבדאלעזר בעלה, אהב אותה אהבה רבה, ומלבד הטבחים, הוא שכר למענה גם כובסת ומשרתים בכדי שיעשו את מטלות הבית עבורה. הוא הצהיר על אהבתו לא אחת, קנה לה תכשיטים שונים, ואמר "שאם הוא היה יכול, הוא היה מכסה אותה בזהב, מרוב אהבתו אליה".

גם אנחנו הנכדים נהנינו מהתנאים הללו כשביקרנו בביתם, וכך כשאחד מהנכדים היה למשל רעב במקרה. הוא היה יכול לגשת אל המטבח הפתוח כל אימת שרצה, ולאכול דבר מה.

עם השנים המטבח הפך להיות מאובזר בכיריים עם להבות, אשר פעלו באמצעות בקבוק נפט שהיה מחובר למתקן. היה זה פלא לראות את המתקן המתקדם הזה, כיוון שבבית הוריי היו מבשלים רק על גחלים. המטבח אצל סבי בהחלט היה גדול יותר מהמטבחים המקובלים בבתי התושבים בבגדאד, והיה בו גם תנור אבן שבו היו העובדים אופים בכל יום לחם טרי שנקרא "ג'ראדק", מבצק שאותו הייתה מכינה סבתי.

את הקניות ודברי המאכל היו שומרים במזווה ובחדרי המרתף הגדולים והנעולים, אשר רק לסבתי פריחה היה את המפתח לדלתותיהם. הדבר נעשה כנראה מתוך חשש, שמישהו מהעובדים הרבים אשר שהו בבית, עלול לגנוב או לקחת דבר מה ללא רשות.

בית האבן הקטן אשר עמד בסמוך לבית הגדול של סבי וסבתי, שימש כבית הארחה לבנות ולנכדים אשר באו לבקר וללון. בנוסף, הוא שימש כמעין חדר לידה לבנות המשפחה. כאשר בשעה שהן כרעו ללדת הן הגיעו והתארחו בבית הקטן, והיו מזמינים להן מיילדת שתלווה אותן

בשעת הלידה. לאחר מכן כל אחת מהבנות נשארה ללון בבית הקטן במשך כארבעים יום עד להתאוששותה. במהלך הימים הללו כל בת שילדה קיבלה תמיכה וסיוע מהמשפחה עם הרך הנולד, ועם הילדים הקטנים הנוספים שהתלוו אליה ושהו גם הם בחדר הסמוך.

באחד הימים ביקרנו בבית סבי וזחלתי לתומי בחצר הבית. כיוון שהייתי עוד תינוקת רכת שנים, סבי עבדאלעזר ישב בסמוך אליי, על הנדנדה שנקראה ז'לאלה, והשגיח עליי.

בהיסח הדעת הוא כנראה לא שם לב שזחלתי לכיוון המדרגות שהובילו אל מרתף הבית. רק כאשר התחלתי לבכות, לאחר שנפלתי מכל המדרגות ונחבלתי בראשי עד כדי זוב דם, הוא שם לב ולקחו אותי מיד לרופא.

שתי צלקות מעטרות את מצחי למזכרת. אחת מאותו מקרה בבית סבי עבדאלעזר. והשנייה מבית סבי משה- שם נחבלתי מכד חרס ונפצעתי, לאחר שאחד מילדיה של דודתי עמומה דחף אותי אל תוך חדרה של סבתי שמחה, בו ניצב הכד הגדול.

בבית הגדול של סבי בקומת הקרקע היה חדר נוסף ששימש כחדר רחצה, אשר כונה גם "החמאם". בו הותקנו אמבטיה וברזים, אשר היו מחוברים אל דודי המים החמים. באותה התקופה לא לרבים היה את המתקן הזה, ובבית הוריי למשל התרחצנו באמצעות גיגית עם מים. לעיתים הייתי מצטרפת אל סבתי פריחה ועוזרת לה להתרחץ.

באחד מימי שישי אמי שלחה אותי אל סבתא, בכדי לעזור לה להתרחץ ולהביא לה לבנים חדשים לקראת שבת. היא ציידה אותי בחבילה קשורה בחוט ובה תחתונים וגופיות שתפרה מבד כותנה במיוחד עבור סבתי.

יצאתי לדרך ועברתי ברחוב אשר היה מלא בחנויות קטנות של דברי סדקית, כדוגמת חוטים, סיגריות, גפרורים ועוד. התהלכתי לתומי כאשר לפתע שמעתי קול של גבר קורא לעברי. הסתובבתי וראיתי איש גבוה ועב כרס לבוש עבאיה חומה, אשר פנה אליי בערבית ואמר: "עשי לי טובה בתי, תיגשי וקני עבורי סיגריות, אני עייף".

הוא הושיט לעברי כמה מטבעות של כסף קטן, ואמר שהוא יחכה לי במקום. לא כל כך ידעתי מה לעשות, אך הסכמתי מפני שחונכתי לעזור לאנשים המבוגרים ממני. כאשר פנית לעבר החנות לממכר סיגריות כשהחבילה בידיי, האיש המבוגר עצר בעדי ואמר "תשאירי את החבילה פה, אני אשמור לך עליה". חששתי מאוד, וסירבתי בתחילה. אך לבסוף הוא שכנע אותי.

בחשש רב רצתי אל עבר החנות, ומיהרתי לחזור בכדי לקחת את החבילה ולהמשיך בדרכי, אך כאשר חזרתי מתנשפת כולי, גיליתי שהאיש והחבילה נעלמו. הכעס והעלבון גברו בי, ועמדתי כך באמצע הדרך אובדת עצות, מבלי לדעת מה עליי לעשות עכשיו. שכן תיארתי לעצמי כי בין אם אחזור הביתה, ובין אם אמשיך לביתה של סבתי אקבל נזיפה על שגנבו ממני את החבילה.

בכל ביקור בביתה של סבתי לאחר המקרה, היא הייתה מזכירה לי את שאירע, ואף גוערת בי מעט על כך. עד שיום אחד פניתי אליה וביקשתי שתפסיק לבקר אותי ותנסה להבין שהדבר לא קרה בכוונה. שאלתי אותה אם היה עדיף שאותו אדם יפגע בנכדתה או יגנוב את חבילת התחתונים? היא הבינה את טענתי ומאז לא העירה לי יותר על כך.

המקרה הזה לא היה היחידי בו אדם מבוגר ביקש את רעתי ברחובות בגדאד. כשהייתי בת שבע או שמונה לערך אמי רחל שלחה אותי אל אחותה עזיזה, על מנת שאבקש מבנה ראובן לבוא לביתנו. היא העריכה מאוד את דעתו וביקשה להתייעץ עמו בנושא מסוים הקשור כנראה לדבר עלייתנו ארצה.

שאלתי את אמי איך אחזור לבד בערב מבית דודתי, והיא השיבה שאין לי מה לדאוג כיוון שראובן יתלווה אליי.

כשהגעתי לביתה של דודה עזיזה אשר נמצא בסוף הרחוב הארוך, אחרי השוק, התברר שראובן לא נמצא בבית. "חכי מעט, הוא אמור לשוב עוד מעט הביתה" אמרה לי דודתי, ואני עשיתי כדבריה, ישבתי וחיכיתי. עברה שעה, חלפו שעותיים. השמש החלה לשקוע והלילה ירד, אך ראובן לא הופיע בדלת.

לא הייתה ברירה והייתי צריכה לחזור הביתה. יצאתי אל הרחוב החשוך, ועברתי גם דרך השוק, בזמן שהמבטים של הסבלים הכורדים מופנים לעברי כל העת. האצתי פעמיים לכיוון הבית, אך הדרך נדמתה כרחוקה עד מאוד.

לפתע הבחנתי בצל גדול של אדם ההולך מאחוריי, וליבי המה מפחד. הסתכלתי לעברו בחטף וראיתי גבר ערבי עם עקאל וכפייה, שהלך והתקרב לעברי. לא ידעתי מה לעשות, אך כשהייתי כבר קרובה יחסית לבית, התחלתי פשוט לצעוק בקול, "אמא, אבא".

האינסטינקט הזה הוא כנראה מה שהציל אותי באותה נקודה. מהבית שמעו את צעקותיי ואמי כנראה החלה לצעוק בתגובה "הורגים את הילדה שלי". מרגע שהבנתי כי שמעו אותי ושהוריי באים לקראתי, אזרתי אומץ והתחלתי לרוץ לכיוון הבית. גם הערבי הבין כנראה שמישהו תכף ייצא לעברו, והוא לקח את הרגליים והסתלק.

משפחתי אכן יצאה לכיווני, ובסופו של דבר הכל נגמר בשלום. אך הטראומה של אותו הלילה נשארה חקוקה בי גם שנים רבות מאוחר יותר.

המקרים הללו הם רק דוגמא לכך שרחובות בגדאד רחשו סכנות שונות עבור ילדה קטנה בגילי, ומאז הקפדתי ללכת לקרובי המשפחה שלי ולסבי וסבתי רק בליווי של מישהו קרוב.

כשהייתי הולכת לבקר את הוריה של אמי רחל, הייתי פוגשת לפעמים גם את דוד אליהו אשר הוא אשתו ושני ילדיו הקטנים התגוררו כאמור, יחד עם סבתא פריחה וסבא עבדאלעזר, בביתם הגדול.

חיבבתי מאוד את דוד אליהו אשר נהג לשוחח עמי בסבר פנים יפות לא פעם ולהקדיש לי מזמנו, על אף שהייתי רק ילדה.

לסבי וסבתי היו שבע בנות- מסעודה, עזיזה, לולו, כתון, רחל (צ'חלה)- אמי. עמומה וקטוריה (ויקטוריה). וכן שלושה בנים- אליהו, כדורי וילד נוסף אשר נפטר בינקותו וששמו לא ידוע.

מהבנות שלהם, אשר רובן ככולן התבגרו, התחתנו והביאו להם נכדים הם ראו נחת. עבור כולן סבא שילם בשמחה את הנדוניה, כמקובל לקראת החתונה, וגם לאחר מכן הוא תמך בהן כלכלית בכל מה שנדרש. לעומת זאת עם הבנים הוא וסבתא פריחה חוו מספר טרגדיות קשות.

כאשר אחד הבנים היה תינוק קטן, הוא ישן באחד הלילות בצפיפות בחיק סבתו- אמה של פריחה, אשר באה לבקר. היא לא שמה לב ככל הנראה שבמהלך הלילה התינוק נקלע אל מתחת לגופה, וכתוצאה מכך נחנק ומת. סבי סיפר כי הוא עבר באותו הלילה ושמע את התינוק בוכה מבעד לדלת של אחד החדרים. הוא דפק על הדלת, לא היה מענה והבכי פסק. הוא הסיק מתוך כך שהתינוק נרגע, ורק בבוקר למחרת כשמצאו את התינוק חסר נשימה, ואת כותונת הלילה של הסבתא מגואלת בדם, התבררה האמת המרה של המקרה הטראגי.

מאז אותו יום סבי התרחק מאמה של אשתו פריחה ושנא את משפחת סופר, שחמתו הייתה חלק ממנה.

בן נוסף של פריחה ועבדאלעזר נקרא בשם כדורי. הוא אהב לגדל יונים, אך הוא עשה זאת בהיחבא ללא ידיעת סבי, כיוון שלא היה מקובל באותה תקופה שבמשפחה מכובדת יעסקו בגידול יונים.

יום אחד, סבי עבדאלעזר חזר מעיסוקיו לביתו מוקדם מהרגיל. הוא שמע לפתע המיית יונים מכיוון עליית הגג וביקש לגשת ולבדוק במה מדובר. סבתא פריחה שכנראה ידעה אודות עיסוקיו של בנה עלתה להזהירו, והוא בפזיזות ומתוך ניסיון להתחמק מחרון אביו החליט לקפוץ אל גג השכנים.

איתרע מזלו של הנער והוא נפל מהגג בעת הקפיצה, ומת. תחושה כבדה וטראגית ירדה על הבית, ועל ההורים, שאיבדו כך בן שני.

הבן השלישי אליהו התבגר והתחתן עם אישה צעירה בשם ויקטוריה. אביו ביקש את טובתו ורצה לתת לו כסף בכדי שיקים עסק. כשאחותו הקטנה עמומה- אשר הייתה מעורבת בעסקיו של אביה, ואשר עליו הייתה לה השפעה רבה- שמעה על כך, היא פנתה אל אביה והפצירה בו לא לעשות כן. כיוון שלטענתה אליהו לא אחראי והכסף ירד לטמיון. התפתח דין ודברים בין סבא ועמומה לבין אליהו, ואמם פריחה שידעה כי בנה אליהו מחזיק נשק ברישיון, פחדה שמא ייעשה איזה מעשה שטות מתוך כעס. היא לקחה את האקדח ומסרה אותו לנהגו הערבי של אליהו.

הנהג הערבי שקינא ככל הנראה באליהו ובמשפחתו ביקש את רעתו, לקח את האקדח ירה בו והרגו. לאחר מכן הוא אף הפך את הרכב וביים כביכול תאונת דרכים, בכדי להתנער מכל קשר ואשמה למעשה הנורא.

בעקבות מותו של בנו השלישי נכנס סבא עבדאלעזר למרה שחורה, הסתגר בחדרו ומיאן לצאת. קדרות אפפה את טון שתיקותיו, וצעדיו הכבדים הסגירו את אשר על ליבו.

במובן מסוים, גם דרך פעולתם של חתניו וחלק מבנותיו לא סייעה לו לצאת מהדכדוך אליו נקלע. כאשר הוא למשל ביקש למסור סכום כסף וצ'קים לאלמנת בנו, בכדי שתוכל לכלכל את עצמה ואת ילדיה הקטנים. חתניו, בנותיו ובעיקר בתו עמומה לא הסכימו לכך וביקשו לגרשה מהבית, גם כדי שלא יהיה לה חלק עתידי בירושה. וכך, אלמנתו של אליהו נאלצה לבסוף לעזוב את ביתה עם ילדיה, וחיה בדוחק הרחק מהמשפחה.

בנוסף לכך, עמומה הכריזה על אביה כלא שפוי והחליטה יחד עם חלק מאחיותיה ובעליהן, לשלוח אותו לבית הבראה בביירות. משחזר עבדאלעזר הוא נוכח לדעת שעמומה החליפה את כל המנעולים בנכסיו, ובעצם השתלטה עליהם. משראה סבי שזה המצב, הוא החליט להעניק משאירת כספו הנזיל צ'קים לבנותיו ולחתניו וגם לכלתו- אשת אליהו אשר עדיין כנראה חיה בסביבה. זאת אולי מתוך כוונה ורצון לפייס אותם?

עמומה, עזיזה, לולו ומסעודה פדו במהרה את הצ'קים, ומיד לאחר מכן ניגשה עמומה לבית המשפט והכריזה כי אביה חילק צ'קים כשהוא היה במצב של אי שפיות דעת. מתוך מטרה שהשופט יכריז על מעשיו של עבאלעזר כלא תקפים. בהחלטתו קבע השופט שמי שפדה את הצ'קים ישמור על הכסף ברשותו, בעוד שהצ'קים שלא נפדו מבוטלים. כך יצא שכלתו של סבי ויתר בנותיו ובהן אמי לא פדו את ההמחאות ולא נהנו מהכסף.

כעבור תקופת מה, כשהייתי בת שמונה לערך, בזמן שהייתי בבית הספר נודע לי שסבי עבדאלעזר נפטר. הוא שכב בערוב ימיו בביתו, בחדר אשר שימש להכנסת אורחים, כשחלק ממשפחתו נמצאת סביבו. כך, עד שנפטר.

בצוואתו הוא ביקש לחלק את כספו שנותר, בין בנותיו.

לי נודע על דבר פטירתו באופן מפתיע על ידי המנהלת של בית הספר בו למדתי. שכן בעת מסדר הבוקר היא כינסה את התלמידים והודיעה את ההודעה שהעציבה אותי עד דמעות. היא סיפרה כי הוא היה אדם חשוב וידוע בנדיבותו, וכי הוא תרם רבות לבית הספר.

שנים מאוחר יותר, כשכבר עלינו ארצה, גם אשתו- סבתי פריחה נפטרה בבגדאד, כשהיא בודדה וכמעט חסרת כל. לאורך השנים מי שסיפק לה את מקור מחייתה ורווחתה הכלכלית היה בעלה עבדאלעזר. לאחר פטירתו היא התקשתה למצוא מקור פרנסה והחליטה להשכיר את הבית הקטן שבמתחם מגוריה, אך השוכרים הערימו עליה והתחמקו מתשלום. בלית ברירה היא מכרה מדי פעם חלק מתכשיטיה והתקיימה בצמצום בזכות כך, אך בסופו של דבר לאחר שחלק מבנותיה עלו לארץ וחלק התרחקו ממנה, היא סיימה את חייה ערירית וכמעט חסרת כל.

הסכסוך המשפחתי שהתרחש בין חתניו של סבא עבדאלעזר לאלמנתו של בנו, ואשר העכיר את מצב רוחו בערוב ימיו, לא היה הסכסוך היחידי שהתרחש במשפחה.

כאשר כדורי בנו של עבדאלעזר שמע כי מבקשים לשדך לאחותו רחל את בן דודם אליהו חדיר, הוא התנגד נחרצות. למרות שכדורי לא היה גבר מבוגר, כנראה שאביו התחשב בדעתו, אולי מעצם זה שהוא היה בן זכר, ודחה את השידוך.

כדורי יצא בטענה שאלהיו חדיר אדם קמצן, ודיבר ברעתו, עד כדי שהוא הכריז כי כל עוד הוא חי השידוך הזה לא ייצא אל הפועל.

אינני יודעת אם זו הסיבה האמיתית להתנגדותו או שמא היה לו כנראה איזשהו סכסוך אישי עם אבי אליהו שגרם לו לטעון כך. אך על כל פנים הימים חלפו, ואכן קרה שרק לאחר שבאופן מצער כדורי מצא את מותו, השידוך של רחל אחותו ושל אליהו חדיר יצא לפועל והם באו בברית הנישואין.

תת פרק רביעי:
המשפחה הקרובה והוי הבית.

בקהילה היהודית בבגדאד היה מקובל שבני הזוג הכירו באמצעות קרובים או באמצעות שדכניות. אמי ואבי היו בני דודים והייתה ביניהם היכרות מסוימת לפני הנישואין, אך כאמור פעלו גם שדכניות אשר היו מציעות להוריי החתן או הכלה זיווג מסוים, גם ממשפחות שהן לא הכירו מהסביבה הקרובה.

במקרה כזה, השדכניות היו מספרות להורים על אותו אדם, מיהו ומיהי משפחתו, במה הוא עוסק וכדומה. כאשר היה עניין משותף, ההורים היו נפגשים ומחליטים לאשר את הזיווג של בנם או בתם.

אבי הכלה היה משלם את הנדוניה. וכלה אשר אביה היה אדם אמיד, כזה אשר יכול לשלם נדוניה ביד רחבה עבור חתונת בתו נחשבה לזיווג מיוחס יותר. לנדוניה היה נהוג לצרף מעין שמיות עשויות צמר אשר נעשו בתהליך מיוחד על ידי תופר מיומן. התהליך התרחש באופן הבא: התופר חבט בחתיכות הדבוקות של הצמר באמצעות מכשיר מאורך דמוי קשת ובעל מיתרים, הנראה ונשמע ממש כמו כלי נגינה. תכליתו של המכשיר הייתה להפריד את סיבי הצמר ולנפחו, ואת הפעולה הזו בעל המקצוע ביצע לעיתים גם אל מול עיניהם של קהל צופים. לאחר מכן התופר נטל בד סאטן וורוד שנתפר כשק גדול מבעוד מועד, ולתוכו הוא הכניס את הצמר המעובד. לאחר מכן הוא לקח מחט גדולה ותפר במיומנות את השק בצורות שונות. למשל בצורת עיגול, דמוי חצי ירח, או כמעין.

לאחר שהנדוניה נמסרה ולאחר החתונה, הכלה עברה להתגורר בדרך כלל בבית הוריו של בעלה בחדר משלהם.

משה ושמחה, הוריו של אבי החליטו בסופו של דבר בעצה אחת עם הוריה של אמי- פריחה ועבדאלעזר על השידוך. אמי רחל בתחילה התנגדה לשידוך, אך בסופו של דבר התרצתה, ולאחר החתונה היא עברה להתגורר בבית ילדותו של בעלה אליהו.

בתם הבכורה של רחל ואליהו נולדה בשנת 1910 ושמה היה גורג'. לאחר כשנה נולדה אחותי חביבה, אליה הייתי קשורה עד מאוד, בין היתר כיוון שהיא זאת אשר בעיקר טיפלה בי בילדותי, בעת שאמי הייתה טרודה בעיסוקיה עם הבית ושאר הילדים. אמי עברה ככל הנראה

כמה הפלות בין הלידות, וכן לאחר לידתה של חביבה, היא הביאה לעולם תינוק בשם אלישע אשר מת בינקותו. בשנת 1914 נולד לה תינוק נוסף אשר גם לו היא קראה אלישע, על שם אחיו התינוק שנפטר.

לאחר כחמש שנים בשנת 1919 נולדה אחותי ויולט, ויחזקאל- אשר קרוי על שמו של הנביא יחזקאל, או אולי על שמו של קרוב משפחה שנפטר, נולד כשנתיים או לשלוש מאוחר יותר. לאחר מכן נולדתי אני, שמחה. אבי ביקש לקרוא לי על שמה של אמו שנפטרה, ואשר אותה הוא אהב עד מאוד. אינני יודעת מהי שנת לידתי המדויקת. בתעודת הזהות אשר גיסי הנפיק לי בפלשתינה הוא ציין את תאריך הלידה שלי ב 15 ליולי 1923. אך ישנם עדויות של קרובת משפחתי חביבה- אחות של בעלי, שזוכרת כי למעשה נולדתי בחודש אב, באותה השנה בה היא התארכה, בשנת 1924.

כיוון שגם התאריך הספציפי בו נולדתי לא ידוע במדויק, שנים מאוחר יותר כשכבר הייתי נשואה ליצחק בעלי, הוא הציע שנחליט על מועד קבוע. החלטנו לציין את יום הולדתי בחודש יולי, וליתר דיוק בתאריך העברי ט"ו באב, שהוא חג האהבה. מאז, בכל שנה הוא ובהמשך גם ילדי ונכדיי מציינים וחוגגים עמי את יום הולדתי.

מרגריט, אחותי הקטנה ממני נולדה בשנת 1928 או 1929, ובריג'ייט נולדה בשנת 1932, כשנתיים לפני שעלינו ארצה. משה, בן הזקונים אשר קרוי על שם אבא של אבא הוא היחיד אשר נולד בארץ ישראל בשנת 1934.

את תאריכי הלידה העבריים והמדויקים היה אבי רושם כפי שהיה מקובל באותה התקופה, בספר סידור התפילה אשר איתו הוא היה מתפלל בכל יום.

את הספר הזה ביקשנו להשיג בבגרותינו בכדי לדעת את התאריכים המדויקים, אך לצערי כיוון שאבי עלה לארץ רק שנים רבות אחרינו, לא נודע לנו במדויק למי הסידור נמסר. סברה אחת גורסת כי הוא אולי העביר אותו לבניו של אחיו, סברה אחרת שהועלתה גורסת שהוא נמצא אולי בבית הכנסת בבגדאד. אך על כל פנים הוא לא הגיע לרשותינו.

מעט מאכזב לא לדעת לאורך השנים מהו התאריך המדויק בו נולדתי, אך השלמתי עם כך במשך הזמן.

כיוון שהיינו לא מעט ילדים קטנים בבית בילדותי, אמי לא הספיקה לטפל בכולם, ואחיותיי הגדולות גורג'י (יפה) וחביבה עזרו לה. בהמשך לכך, היות וגורג'י התחתנה מוקדם- חופתה התקיימה בביתו של סבא עבדאלעזר- היא למעשה יצאה מהבית כשהייתי די קטנה, ואני בעיקר

זוכרת את חביבה שטיפלה בי במסירות והייתה עבורי ממש כמעין אמא שנייה. היא זאת שהייתה מאכילה ומלבישה אותי, מסייעת לי בשעת רחצה, ומסרקת את שיערי. כך היה נהוג שכל אח בוגר יעזור לאחיו הקטנים ממנו במטלות היומיום, כפי שגם היום במשפחות ברוכות ילדים, הדברים לעיתים מתנהלים כך.

מלבד הסיוע במטלות, חביבה העניקה לי גם יחס וחום, והקשר בינינו היה קרוב אף יותר מאשר הקשר שלי אל אמי רחל. כמעט ואינני זוכרת את אמי מחבקת או מנשקת אותי למשל.

הדינמיקה בין הורים לילדים באותה התקופה הייתה שונה בתכלית מאשר זו של היום, ובמבט לאחור אוכל לומר כי קצת חבל שכך. כיום לדוגמא, התקשורת ביני לבין נכדיי ונכדותיי היא קרובה יותר, וכמעט אין ביקור שהם לא פותחים בחיבוק ונשיקה.

אמי הייתה עסוקה בעבודות הבית, וגם סייעה מעט בפרנסה. היא נודעה בכישורי המיקוח שלה אל מול סוחרי הבד בשוק, וכן בכך שהייתה בוחרת סחורה איכותית. שכנים, כלות והוריהן, ותושבים בקהילה היהודית הקטנה היו מבקשים ממנה לקנות עבורם בדים, ובתמורה היא הייתה לוקחת עמלה על עבודתה. אף על פי שמעולם היא לא למדה בצורה מסודרת, אמי ידעה חשבון בצורה טובה, דבר אשר שירת אותה בעיסוקיה.

גם חביבה אחותי עסקה בנערותה בבגדאד במשלח יד אשר שכר היה בצידו. היא ידעה לתפור ולרקום בצורה מיוחדת רקמות על כיסויים לספות ולמיטות, וכן על וילונות. עיקר עבודתה נעשתה עבור כלות לפני חופתן, אשר ביקשו רקמות שונות ומיוחדות שתהיינה חלק מהנדונה שלהן.

כל כלה ביקשה דוגמא מסוימת פרי דמיונה, או כזאת שראתה אצל מישהי אחרת. אט אט כישרונה של חביבה עבר מפה לאוזן, ועומס העבודה גבר. ימים רבים הייתה היא יושבת ורוקמת במהלך היום ולעיתים אף גם במהלך הלילה, לאורה העמום של העששית.

העבודה הצריכה דיוק רב, ונעשתה באמצעות תפירה של חוט לבן על גבי בד לבן. בשלב יותר מאוחר כשכבר היינו בארץ היא המשיכה לרקום גם באמצעות בד צבעוני על בד לבן, ואף לימדה אותי את המלאכה. ישנן כמה דוגמאות רקמה ישנות שחביבה הכינה אשר שמורות אצלי, ואשר אפילו לא העליתי על דעתי להשליכן. וכיום, במיוחד אחרי לכתה מאיתנו, הן מזכירות לי אותה, ויקרות לי מאוד, כמוה.

דואג ריקמה שגזיזה הכינה

דואת ריקמה שלגינה הכינה

חביבה וגורג'י אחיותיי הגדולות לא למדו בילדותן בבית ספר בעיראק, כיוון שלא היה נהוג לשלוח בנות לבית הספר באותה העת. בשל כך, אחותי הבכורה גורג'י לדוגמא למדה לקרוא תהילים רק בגיל מאוחר יחסית, לאחר שנולדו לה ילדים ואף נכדים. ואחותי חביבה למדה קרוא וכתוב בבגרותה בעיקר בזכות בעלה יעקב שלימד אותה. יחד עם זאת, בתוך שנים ספורות חלו תמורות בנושא, ואחותי וילט כבר נשלחה לבית ספר "אליאנס", ורכשה השכלה. בין היתר היא החלה ללמוד צרפתית. לאחר מכן גם אני וגם אחיותיי הקטנות למדנו בבית ספר "שמש", ובין היתר למדנו ערבית וצרפתית.

גם אחיי אלישע ויחזקאל למדו. השפה השלטת הייתה ערבית, וזו גם השפה בה התנהלו הלימודים. באותה תקופה אסור היה ללמד בעברית אפילו במסגרת בית הספר בקהילה היהודית, אך הם כן למדו להתפלל. לעומתם, אבי בילדותו לא למד בבית הספר כלל. אך הוא כן נשלח בגיל צעיר לחדר, שם הוא למד לקרוא בתורה ולהתפלל.

גורג'י, שבארץ שונה שמה ליפה, נישאה בצעירותה לכדורי- בנה של רחל (צ'חלה), אחותו של אבי. לאחר נישואיהם הם עברו לגור בבית במרחק לא רב מבית ילדותי. כדורי בעלה עבד יחד עם אביו מאיר בבנק בבגדאד, ולא תמיד הוא היה כל כך בקו הבריאות. הם הביאו לעולם ארבעה ילדים: יחזקאל, תקווה, שמחה, ואיילה.

בילדותה תקווה בתם סבלה מבעיה בעיניה. אך לא היו אז רופאים באזור, וזכור לי כי למרות שהייתי ילדה צעירה בעצמי, נרתמתי לקחת אותה יום יום לטיפול אצל אישה שגרה בשכונת אלינו, ואשר טיפלה בחוליים שונים באמצעות תרופות סבתא שונות. אותה אישה שמה לתקווה הקטנה בכל פעם טיפות בעין, אך לצערי הטיפול לא עזר.

לתקווה היו עיניים יפות, והיו מי שאמרו שעשו לה עין הרע. האמונה הזאת כי צריך להישמר מפני עין הרע הייתה רווחת. אמי למשל ענדה על צווארה ענק גדול ובו תליון עם קמע כנגד עין הרע. מלבד זאת, כאשר נולד תינוק חדש, מיד עם לידתו היו מניחים בעריסתו חמסה דמויית כף יד, וכן מכינים לו תכשיט בצורה של חמסה, אותו היו מחברים בסיכה לבגד של התינוק.

במשפחה היו לא מעט ילדים קטנים, וכן היו מחלות ילדים. כיוון שכאמור לא היה רופא בסביבה הקרובה וודאי שלא חיסונים, כל אימת שילד היה חולה היו מנסים לטפל בו בתרופות סבתא למיניהן. זכור לי כי הייתה לי ככל הנראה חזרת, ובלוטה צמחה לי בצוואר. אמי רקחה את אחת מ"תרופות הסבתא" שהיו נהוגות בזמנו, הניחה על המקום וחבשה אותו, ולאחר זמן מה החלמתי.

לא מעט פעמים, כאשר ילד אחד היה חולה, הוא היה מדביק גם את הילדים האחרים איתם הוא בא במגע, כיוון שלא הייתה שום הפרדה. בת דודי חבה ואני חלקנו במשך תקופה מסוימת את אותה המיטה, וכשהיינו חולות באיזושהי מחלת ילדות, הדבקנו אחת את השנייה וגם התרפאינו. בדרך כלל כאשר כאבה הבטן וכדומה כלל לא היינו ניגשים לאמא, כיוון שלא פעם היא לא הייתה בבית. היינו ניגשות אל אחת האחיות הגדולות שהייתה מנסה לעזור באמצעים המקובלים אז, ככל יכולתה.

משבגרתי מעט גם אני עזרתי כך לאחיותי הקטנות. בהמשך לכך, ניתן היה לראות את העזרה ההדדית ואת השיתופיות גם בהיבטים נוספים. למשל כל ילד שגדל מעט היה מעביר את בגדיו לאחיו הקטנים ממנו, על מנת שאלה יעשו בהם שימוש נוסף.

בבית לא היה מחסור באוכל או בבגדים, אך לעיתים כשהיו הוצאות כספיות נוספות אמי הייתה שולחת אותי אל אבי על מנת שאבקש ממנו, זאת כיוון שהיא ידעה שהוא מחבב אותי ומעניק לי תשומת לב יתרה, בין היתר אולי מפני שאני קרויה על שמה של אמו.

היו מספר פעמים שכך עשיתי. ניגשתי אליו משכתי לו בעבאיה וביקשתי שייתן לי כסף עבור אמא, אך בדרך כלל הוא לא נתן. זכור לי במיוחד יום אחד בו המורה בבית הספר שלחה אותי חזרה הביתה מכיוון שהיה חסר לי איזשהו ספר. כשסיפרתי לאמי אודות המקרה וביקשתי ממנה שתרכוש עבורי את הספר, היא החליטה שהפעם היא לא תוותר לאבי ושלחה אותי אליו בכדי שאבקש ממנו את הסכום הנדרש.

לכן הלכתי אל השוק לבדי, דבר אשר כלל לא היה שכיח. כשהגעתי לחנות של אבי ראיתי ישוב על הרצפה כשמסביבו מטבעות וכספים רבים. הוא היה כה שקוע בעיסוקו עד שכמעט ולא הבחין בי מתיישבת על הכיסא הריק שניצב לצדו בחדר. לפתע הוא הבחין בי ושאל בפליאה "מה את עושה פה בתי?". סיפרתי לו את שאירע בבית הספר ושאמי שלחה אותי אליו בכדי שייתן לי כסף עבור הספר.

אף על פי שמסביבו היו שלל שטרות ומטבעות הוא סירב בתחילה, וטען שאין לו כסף בשבילי. כששאלתי מה עם כל הכסף המונח לפניו? הוא לא השיב בבירור. רק כאשר נכנס אל החנות אחד מלקוחותיו אשר שמע את שיחתנו, התערב והפציר בו שימלא אחר בקשתי, נעתר אבי, אשר התבייש כנראה מפני אותו אדם, ושלח אותי לדרכי עם מעט כסף.

בילדותי כעסתי עליו, על שהשיב את פניי ריקם לא פעם בעת שנשלחתי על ידי אמי לבקש ממנו מעט כסף. אך משבגרתי והקמתי משפחה בעצמי הבנתי כי למעשה נקלעתי לוויכוח בין שתי השקפות שונות.

אבי חשב שעל אמי לפנות יותר אל עבדאלעזר, אביה העשיר, ולהיעזר בו כשישנן הוצאות נוספות, כפי ששאר בנותיו וחתניו נעזרו בו וקיבלו ממנו כספים (לעיתים אף בצורה קצת סחטנית). לעומתו אמי החזיקה בדעה שעל בעלה אליהו לדאוג לצרכיה ולכלכלתה לאחר החתונה, ולא על אביה. וכך אני נשלחתי ביניהם כשליחה האמורה לגשר לעיתים בין השקפותיהם השונות.

כאשר אמי העלתה את הרעיון לעלות לארץ ישראל בעקבות אחי אלישע, נתגלו מספר חילוקי דעות בין הוריי גם בנושא הזה. אבי לא הסכים להצטרף מיד, אמי התעקשה, וכך יצא שאמי, אחיותיי ואני עלינו ארצה, ואילו אבי נשאר כאמור בבגדאד יחד עם אחי יחזקאל, ועם אחותי גורג'י שהייתה כבר נשואה.

בחדרי חדרים תמיד דיברו בבית, שיום יבוא ונשוב מהגלות בחזרה אל הארץ הקדושה. דודי יוסף חלם גם הוא לעלות ארצה ואף הגדיל לעשות כאשר הוא דאג להביא לבנותיו מורה לעברית. גם אני ביקשתי להצטרף לשיעורים, האזנתי בקשב רב למורה, וכך עוד בטרם עלייתנו ארצה כבר למדתי מספר מילים בעברית.

אבא שלי, אליהו

מזל

בה"פ

ובמזל לא יא' אורה וצהלה
ויקר וגדולה דתתן ודבדה
ודכל ישראל עדה כגולה
י' ב'ש אל'הם נ'עץ ההמלה
אמן ב' נ'ח סדה

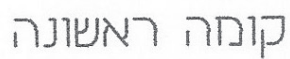
ש' בה' תגל נפשי באהי
לבישני בנהי ישע מעיל
ה' יעמני כחרתן י' כהן
ובכלה תערה בריה
ברוך אתה בבוואך

[illegible]

11. 10. 1954

כגובה של הורי, רגל ואליהו

UNIVERSITY

שרטוט של הבית מעידאק שהכינה יפאג

רחוב ראשי

קומה שניה

שרטוט של הבית מאיראק שהכניח יפא

הצמנה לאתונה של אגותי ג'ורג'י

כיסוי לכד כדס קאן של מים קא מנת שלא יכנסו גרקים ואיניהם שהשגמא 12 בליראק

פרק שלישי

השנים הראשונות בארץ

תת פרק ראשון:

ירושלים

מילים רבות נכתבו על ירושלים. כיסופים נישאו לעברה ממרחקים, במשך שנים על גבי שנים, וכל תפילה יהודית באשר היא פונה לכיוונה. ואני הקטנה צעדתי לראשונה במשעולי רחובותיה הצרים, מבלי להרגיש שעל כתפיי הדקות מונחות כמעט אלפיים שנות גלות.

בבואנו לירושלים אירחה אותנו בביתה דודתי כתון, אשר עלתה לארץ קודם לכן. לאחר תקופה מסוימת בה שהינו עמה ועם משפחתה, היא סייעה לנו למצוא דירת חדר לא רחוק ממקום מגוריה ברחוב הטורים 5.

המעבר מהבית גדוש החדרים בן שלוש הקומות בבגדאד, אל דירת החדר בה חיינו כולנו יחד בחדר אחד לא היה כל כך פשוט. לא היה ארון בגדים ואפילו לא היו מספיק מיטות, וכך יצא שאמי אשר הייתה בהיריון, ארבעת אחיותיי ואני הצטופפנו בחדר וחלקנו אף ישן על הרצפה. מחוץ לחדר בחצר היה מטבח קטן מעץ, וכן שירותים ובאר מים, אותם שאבנו בעזרת דלי שנקרא ג'ארה. למרות הקושי לא הייתה חרטה או צער על כך שעלינו ארצה, והסתדרנו בתחילה עם מה שהיה.

הגענו לירושלים מעט לפני חג הפסח, ובעצם לקראת סיום שנת הלימודים בגנים ובבתי הספר. למרות זאת, אמי רחל הצליחה להכניס את אחותי ויולט לבית הספר, את אחותי מרגרייט לגן ולאחר מכן ללימודים בחדר (בכתב- בערבית), ואת אחותי בריגיט לחדר ולאחר מכן לגן. במוסדות הללו שינו להם את השמות, שיתאימו כביכול לחיים בארץ. למרגרייט שינו את השם למרגלית, לבריגיט הקטנה שינו את השם למלכה, ורק ויולט נשארה עם שמה. אף על פי שחביבה, אשר הייתה גדולה מאיתנו, נשארה בבית בכדי לעזור לאמי במלאכת עבודות הבית, ולא הלכה באותה העת לאיזשהו מוסד לימודי. גורם אחר כלשהו ביקש לעברת את שמה ושינה אותו מחביבה לאהובה.

באותה העת רשמה אמי רחל אותי ואת אחותי מרגלית לבית ספר לבנות שנקרא "למל" ברחוב שטראוס, בו לא ביקשו לשנות את שם הולדתי - שמחה. כיוון ששנת הלימודים התקרבה כבר כאמור לסיומה, וכיוון שלא ידעתי כל כך עברית, הצטרפתי לחברתן של ילדות כיתה ב', על אף שהתאמתי בגילי יותר לילדות כיתה ג'.

המוסד הלימודי "למל", לא נמנה על החינוך הדתי, ולמדו בו ילדות מעדות שונות. בתחילה היו לי מעט קשיי הסתגלות באופן טבעי כיוון שלא דיברתי את השפה, וכן כיוון שהרגשתי מעט יוצאת דופן בנוף המקומי. המנטליות של הבנות בכיתה, אשר חלקן היו ממוצא אשכנזי והגיעו מבתי די מבוססים הייתה שונה מזו שהכרתי. כך לדוגמא, בעוד שאני התהלכתי כנהוג בעיראק בחולצות ארוכות, ובשמלות וחצאיות ארוכות, הן התהלכו בקיץ בשמלות מודרניות וקצרות יותר. הן הסתובבו עם ילקוטים מאובזרים, כאשר לי היה רק תיק מבד, אשר אמי תפרה לי.

בנוסף, לא הבנתי כל כך את מה שהמורות כתבו על הלוח ואף לא את דבריהן. למזלי הייתה בכיתתי עוד ילדה ממוצא עיראקי אליה התחברתי בהפסקות אשר דיברה גם ערבית וגם עברית, והיא תרגמה עבורי לפעמים את דבריהן, ועזרה לי להתאקלם.

לא פעם ביקרתי והתארחתי בביתה לאחר סיום הלימודים, אך מעולם לא הזמנתי אותה אל ביתי, כיוון שחשתי מבוכה מסוימת לארח אותה בחדרינו הצפוף והדל. בנוסף לכך, לעיתים בנות כיתתי - אשר חלקן גרו בשכונת רחביה המבוססת, היו חוגגות יום הולדת. כאשר מי מהן הייתה מזמינה אותי לביתה, נאלצתי לסרב בנימוס להזמנה. כיוון שחיינו בדוחק ולא היה לי די כסף בשביל לרכוש מתנות.

הקשר עם אותה חברה ממוצא עיראקי היה חשוב לי מאוד. זכור לי כי יום אחד היא נתנה לי במתנה כבלבב עשוי יציקה. זו המתנה הראשונה שמישהו נתן לי ומאוד התרגשתי מהמחווה שלה, עד כדי כך שגם כעבור עשרות רבות של שנים, המתנה שלה עודנה שמורה אצלי.

באחד הימים היה מקרה לא נעים בכיתה, כאשר היינו אמורות למלא שאלון, ושאלו אותי פרטים אודות אבא שלי. השבתי שאני יתומה מאב. לא ידעתי איך להסביר את המצב שאבי בחר להישאר למעשה בעיראק, וזימנו את אמי בשל כך לבירור בבית הספר.

כאשר אמי הגיעה היו מי שצחקו על שמלתה המסורתית הארוכה, ועל כך שגם היא לא ידעה את השפה. אך אני הערכתי את זה שהיא הגיעה בשבילי, וכעסתי על מי שהתייחס אליה בצורה כזאת.

לא היה פשוט עבור אמי באותה תקופה לטפל בילדות קטנות, לחיות בצמצום כספי ולחכות לבעלה שהבטיח כי מיד ברגע שהוא יסיים לטפל בעסקיו בבגדאד, הוא יגיע ארצה מעט אחריו,

בכדי להיות איתה ולסייע לה. למרות שחזר והבטיח דרך אנשים שונים שעלו ארצה ומסרו לנו, כדבריו: "בשנה הבאה בירושלים" הוא לא קיים את הבטחתו, לא שלח עזרה כספית ודחה את בואו שוב ושוב במשך שנים. אינני יודעת מדוע עשה כן? האם מפני שעסקיו היו חשובים לו יותר ממשפחתו? האם משום שבזמן פרעות הפרהוד בעיראק הערבים גזלו חלק נכבד מחסכונו? התהיה הזו עדיין לא באה על פתרונה המלא, ואינני יודעת כאמור את הסיבה המדויקת. אך כך קרה בסופו של דבר.

בתחילת שהותינו בארץ אמי עוד נטתה להאמין כי הוא עתיד לבוא בקרוב. כך לדוגמא כאשר אחי הקטן משה נולד, חודשים ספורים לאחר הגעתנו, היא שלחה אל אבי שליחים אשר בישרו לו את הבשורה הטובה וזימנו אותו לברית המילה של בנו. אבי השיב כי הוא ייצא לדרכו בעוד מספר ימים לאחר שיסגור את עסקיו בעיראק, ואמי דחתה לפיכך את ברית המילה כמעט במשך חודש תמים, למרות שנהוג לבצע את המצווה בגיל שמונה ימים, וזאת רק בכדי לאפשר לבעלה להיות נוכח באירוע המרגש של בן הזקונים שלהם.

משראתה אמי כי בעלה אליהו לא מגיע, ובשירות טיפת חלב כבר האיצו בה באומרם ש "הילד כבר גדול, ואין אפשרות לדחות יותר את ברית המילה" היא החליטה שאין ברירה וקיימה את טקס הברית בלעדיו.

ברגע שהאירוע הזה התקיים, אבי הרגיש כנראה שאין עליו לחץ להגיע באופן מיידי לארץ, והחליט מסיבותיו הוא להמשיך את חייו בבגדאד. אולי הוא חשש לעזוב בגיל מבוגר יחסית את ארץ מולדתו? אולי מפאת כל סיבה אחרת? אך לבסוף, כעבור שמונה עשרה שנים מרגע שנפרדו דרכינו- בהם בגרנו, נישאנו וכבר הקמנו משפחות. הוא החליט לעלות ארצה בשנת 1952, והתיישב בתחילה במעברת עולים בפרדס חנה יחד עם עולים נוספים מעיראק.

בילדותי חשתי כלפיו לא פעם רגשות כעס וכלימה על שהוא לא מצא את הדרך להגיע קודם לכן וללוות את אמי ואותנו בשנות ילדותינו והתבגרותנו. אך עם השנים הבנתי שאין אדם יכול לשים עצמו במקומו של אדם אחר, וסלחתי לו.

בילדותינו הסתדרנו אט אט בלי נוכחותו של אבא בסביבתנו הקרובה, ועזרנו אחת לשנייה כל אימת שהתאפשר. כך למשל כשאמי חשה כי מועד לידתה קרב היא קראה לי וביקשה להראות לי היכן ברחוב יפו נמצא ביתה של המיילדת, כדי שברגע האמת בו הלידה תתחיל, אדע בדיוק לאן לגשת בכדי לקרוא למיילדת.

בתחילה לא הבנתי שאמי רחל בעצם סומכת עליי, ושאלתי למה אני זו שצריכה לדאוג לקרוא למיילדת ולא למשל אחותי הגדולה ויולט, שהייתה גדולה ממני. אך היא השיבה לי במילותיה: "את יודעת להסתדר, ואני רוצה שאת זו שתיגשי לקרוא לה".

וכך, כעבור זמן לא רב, באחד מימי שישי של חודש נובמבר 1934 העירה אותי אמי משנתי ואמרה לי "היום את לא הולכת לבית הספר". לא הבנתי מיד את פשר דבריה ושאלתי מדוע? האם יש איזשהו חג היום? אך היא רק אמרה שעליי למהר ושלחה אותי לקרוא למיילדת. עשיתי כדבריה, וניגשתי לאותו הבית אשר היא הראתה לי מבעוד מועד וקראתי למיילדת אשר הסתבר כי בעצמה הייתה בהיריון.

אמי ביקשה מכל הילדים לצאת מהחדר הצפוף במזרונים ומיטות בכדי שהיא תוכל ללדת בפרטיות מסוימת, ולקראת הצהרים בעזרת המיילדת היא ילדה את בן זקוניה משה בשעה טובה. זכור לי כי כאשר בן דודתי סלאח שמע את הבשורה הטובה, הוא רץ ברחוב וצעק "הדודה שלי מביאה בן", "הדודה שלי מביאה בן" ואני ניסיתי להסות אותו ולבקש ממנו להנמיך את קולו, כיוון שחשבתי כי לא כל הרחוב צריך לשמוע את הנעשה.

משה היה תינוק נחמד, וזכור לי שלקחתי אותו לא פעם לטיפת חלב כשהיה צריך, למרות שקצת התביישתי שהוא לבוש במן כותונת לילה שנקראה דשדשה, אשר הייתה נהוגה בעיראק אך לא בירושלים.

באותה השנה התרחש אירוע משמח נוסף והוא החתונה של אחותי הגדולה אהובה אשר נולדה בשנת 1910 לערך והייתה כבת עשרים וארבע בנישואיה. אהובה התחתנה באולם ברחוב יפו בירושלים בתאריך 08.10.1934 עם בחור בשם יעקב. שנים מאוחר יותר אחותי ויולט סיפרה לי כי היא זוכרת שלכבוד האירוע תפרו לנו- האחיות הצעירות, שמלות לבנות קצרות ויפות, עם שרוולים בצורת מנורה.

יעקב לא היה קרוב משפחה או אדם מוכר מהסביבה הקרובה. מישוהו סיפר לאמי אודותיו, העיד כי הוא אדם ראוי שבא ממשפחה טובה והציע אותו כשידוך עבור אהובה. אמי רחל שמעה לעצתו ונפגשה עם יעקב החתן המיועד וכן עם אחיו הגדול ואחיו הצעיר אהרון, אשר התלוו אליו בכדי להכיר גם הם את אהובה המועמדת לנישואין. כנראה ששני הצדדים התרשמו לטובה אחד מהשני, ויחד הם החליטו על הנישואין. כמקובל באותה התקופה היא גם שילמה נדוניה כמובן.

אהובה עברה להתגורר בבית אמו של יעקב ביפו, וכעבור זמן מה, לאחר שנולדו להם בן ובת, הם עברו להתגורר בפתח תקווה. זאת כיוון שנאלצו להימלט מפני הפרעות שהחלו לבצע הערבים ביהודים ביפו, אשר ידועים בשם מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939). במהלך

המאורעות הללו שכוננו גם "המרד הערבי הגדול" בוצעו פעולות טרור מגוונות כנגד החיילים והמוסדות של השלטון הבריטי אשר שלט בארץ באותם השנים, וכן בוצעו פעולות איבה אלימות של ערבים כנגד יהודים.

תת פרק שני:

פתח תקווה

לאחר כתקופה מסוימת בה התגוררנו בירושלים, אמי חיפשה אחר מקור פרנסה, ואחי אלישע שגר בפתח תקווה ופתח שם מסעדה קטנה, הציע לה להצטרף אליו ולרכוש יחד איתו פרדס באזור. למרות שלא היה לאף אחד מהם ניסיון קודם בחקלאות אמי שמעה לעצתו. היא לקחה את מעט כספי הירושה שהוריש לה אביה עבדאלעזר, ויחד עם אחותה ועוד שני שותפים זרים הם רכשו פרדס של תפוזים.

עברנו לפתח תקווה ונכנסנו לגור יחד עם אחותה של אמי- עמומה ומשפחתה בבית בפרדס. הנוף של הרי ירושלים, התחלף במישורים חומים וירוקים. את הרחובות הצרים ובתי האבן החליפו טורי עצים בעלי פרי מתוק וכתום. ואל הניקיונות ועבודות הבית הרגילות הצטרפו גם עבודות הכפיים בפרדס.

במבנה שבו גרנו היו מספר חדרים. אני אמי ואחיותיי קיבלנו את החדר הגדול יותר, אלישע ואחי יחזקאל אשר הגיע לארץ סוף כל סוף והצטרף אלינו, קיבלו חדר אחר, מעט קטן יותר. ומשפחתה של דודתי קיבלה חדר נוסף.

בכל יום הייתי הולכת לבית ספר לבנות "פיקא" שלא נמנה על החינוך הדתי, ואשר נמצא בסוף הרחוב הראשי של פתח תקווה. בשעות אחרי הצהריים ולמעשה במרבית זמני הפנוי הייתי מסייעת בעבודות הפרדס, ואף טיפחתי בחדווה גינת ירק בחצר הבית, שהייתה בשטח בנוי בתוך הפרדס, בה גדלו מיני ירקות ובהם גזר פטרוזיליה ועוד.

העבודה בפרדס לא נסתיימה עם רדת ערב, ולפעמים הייתי נועלת את המגפיים הגדולים של אחי, לוקחת פנס עששית ויוצאת גם בחסות החשיכה להשקות את עצי הפרי. ההשקיה נעשתה בלילה בין היתר מפני שאז זרם המים בברז היה חזק יותר. סביב העצים היו חפורות

שוחות שלתוכן זרמו המים, וכאשר העץ הראשון היה מקבל מספיק מים, הייתי צריכה לחסום בעזרת מעדר ואדמה את המים ולווסת אותם לעץ הבא וכך הלאה.

את צעדיי בחושך ליוו בדרך כלל קולות הצרצרים וקריאות הצפרדעים אשר הפחידו אותי לא פעם. הדי קולות נוספים הגיעו מהיישוב הערבי פג'ה, אשר נמצא לא רחוק מהפרדס. אך נזהרתי לא להתקרב לשם, כיוון שהמבוגרים הזהירו אותנו הילדים בדבר הסכנה הטמונה בכך.

לעיתים היו יחסים מתוחים עם ערביי הסביבה. אך זכור לי כי עבדו אצלנו בפרדס גם ערבים אשר סייעו לנו במיוחד בשעת הקטיפה, למרות שהפרדס לא הכניס כסף רב ולא תמיד היה איך לשלם להם.

בשעת הקטיפה עבדנו שעות ארוכות. זכור לי כי הייתי מטפסת על סולם גבוה פי שניים ממני, ותולה שק על כתפי. לאחר שהוא היה מתמלא הייתי יורדת אל הארגז ומרוקנת את השק לתוכו, כך שוב ושוב עד שלא היה נותר בו מקום.

במתחם של הפרדס היה חדר ששימש כבית אריזה ובו היו ממיינים את התפוזים. את הפגומים היינו משאירים לשימושינו האישי או שהעובדות היו ממיינות אותם לשיווק בארץ. את התפוזים הטובים היו עוטפים בנייר משי, מכניסים לארגזי עץ גדולים, ממסמרים את המכסה שלהם ולוקחים לבית אריזה נוסף או ישירות לשיווק בארץ או לחו"ל דרך נמל יפו.

את העבודה המאומצת הזו ביצענו כשלגופינו חולצות ומכנסיים קצרים. אמי הבינה כי לא ניתן לעבוד בשטח עם חצאיות ארוכות כפי שנהגנו ללבוש עד אז, והתאמנו את לבושינו לאופי העבודה והסביבה.

ביום בהיר אחד כשטיפלתי כהרגלי באחי הקטן משה והגשתי לו את הסיר במיטתו בכדי שיטיל את מימיו, הוא החל לבכות, וראיתי שהוא לא מסוגל לעמוד על רגליו. נגעתי במצחו והרגשתי שהוא קודח מחום. מיד פניתי לאמי ואמרתי לה שמשה לא בסדר, והיא לקחה אותו לרופא. הרפואה לא הייתה כל כך מתקדמת והטיפול שניתן לו לא היה יעיל. לא ידעו בתחילה מה יש לו, ואמי רצה איתו בין רופאים שונים.

היא נעדרה מהבית לא מעט, והקדישה מזמנה בכדי לנסות ולטפל במשה. בסופו של דבר מכיוון שלא הייתה מודעות למחלה, רק כעבור זמן מה הבינו כי כנראה הוא חלה בנגיף הפוליו אשר עלול לפגוע ולגרום לשיתוק ילדים. באותה עת עדיין לא חיסנו את הילדים מפני המחלה, אלא רק בתחילת שנות החמישים אז הומצא החיסון.

החיים היו מלאי אתגרים וקשיים, ובין עבודות היום יום אמי עוד קיוותה שאבי יגיע לארץ ויסייע לה, או שישלח לחילופין כסף מעיראק מדי פעם. לעיתים הוא אכן היה מעביר לנו משלוחים מסוימים דרך יהודים שעלו לארץ מבגדאד, אך לרוב אלו היו כדים של קוביות גבינה מלוחה אותם היה אפשר לאכול לאורך השנה. באותה דרך הוא שלח פעם אחת לי ולאחיותיי גם הגדה לפסח, אך מעולם הוא לא העביר כסף עבורנו או עבור אמי.

באותה תקופת זמן אחי אלישע החליט להיות קבלן. הוא לקח מחבר חלקת אדמה בשכונת התקווה והבטיח לו שישלם עבורה לאחר שיסיים למכור את הדירות שהוא עתיד לבנות על אותה חלקה. בינתיים הוא התגורר בחדר בעליית גג באזור, אך לאחר תקופה קצרה הוא ירד מהרעיון, עזב את האזור ככל הנראה גם בגלל הבדידות, וחזר לפרדס.

גם העבודה בפרדס לא הייתה קלה, ולאחר תקופת מה של עבודה בפתח תקווה, התברר כי ההחלטה להשקיע בפרדס התפוזים הובילה להפסדים כספיים. למרות הרצון הטוב והעבודה הקשה אשר נעשתה במקום, כל השותפים ובהם אחי אלישע, אמי ודודתי החליטו לבסוף למכור אותו ולחזור לירושלים.

משנודעה לי החלטתם לעזוב את הפרדס בעין גנים חשתי אכזבה מסוימת כיוון שלמרות העבודה הקשה, והחשש לצאת אל הפרדס בלילות החשוכים. אהבתי את המרחבים הגדולים אשר בתור ילדה התהלכתי ביניהם. את הריחות המשתנים, את עץ האגוז הגדול אשר ניצב בסמוך לבית ואשר לעיתים הייתי יושבת בצלו או מטפסת עליו ואוכלת מפריו. אך יחד עם זאת, הבנתי את הקושי הכלכלי שנוצר.

גם ליעקב, בעלה של אחותי אהובה היה קושי לפרנס את עצמו ואת משפחתו. למרות שהוא עבד באחד החדרים בביתו במשך שעות רבות כמתקן פרימוסים ופתיליות, אנשי הסביבה אשר ביקשו את התיקון, דחו את התשלום עוד ועוד מפני שהיו קשיי יום בעצמם. כך שלבסוף החליטו יעקב ואהובה לעזוב גם הם את פתח תקווה ולעבור יחד עם ילדיהם ועם אמו של יעקב אשר התגוררה עימם, לירושלים.

מלכה, משה, שולמית והרצליה וצב אמוני אהובה מלכה

מלכה, משה, אהא רגל, הרצליה ואני

בית ספר לאח בירושלים - גמנוה כנגת - כנה ב'

פרק רביעי

החיים בירושלים

המעבר חזרה לירושלים לא היה כל כך פשוט. אמי רחל שכרה עבורנו דירה בת שני חדרים אשר אומנם הייתה מעט גדולה יותר מאותה דירת חדר בה התגוררנו לפני המעבר לפתח תקווה, ואומנם היה בה כבר ברז מים, אך עדיין היא הייתה צפופה למגורים עבור אימא ומספר ילדים מתבגרים.

גם המעברים התכופים בין בתי הספר לא היטיבו עמי כל כך. במהלך שנים ספורות בלבד עברתי בין מספר לא מבוטל של בתי ספר. הראשון בבגדאד, השני "למל" בירושלים, השלישי "פיקא" בפתח תקווה. בשובינו לירושלים שוב חזרתי ללמוד תקופה קצרה ב-"למל" עד שאחי, אשר למד בבית ספר תיכון "תחכמוני", שכנע את אמי שאעבור גם ללמוד במוסד זה, כיוון שבדרך זו הייתה לדבריו אפשרות להשיג הנחה בשכר הלימוד. אמי הקשיבה לעצתו וכך יצא שעברתי ללמוד בבית ספר נוסף.

מלבד קשיי השפה שהאטו את קצב לימודי, המעברים הללו בין מסגרות הלימוד, חייבו אותי בכל פעם לנסות ולהסתגל למורים אחרים ולסגנון שלהם, וכן לדרישותיהם השונות. לא היה נהוג באותה תקופה להעניק תשומת לב יתרה לתלמיד חדש אשר התקשה לעיתים עם החומר, וגם בבית לא היה מי שהיה יכול לסייע לי עם שיעורי הבית, כך שמה שהצלחתי ללמוד בכיתה הצלחתי, ומה שפחות, פחות.

לא פעם ידעתי לענות נכונה על שאלותיהם של המורים אשר הופנו אל תלמידי הכיתה, אך כיוון שחששתי מתגובותיהם פן אטעה, העדפתי שלא להצביע ולהשתתף בשיעור באופן יזום. אני מניחה שלא הייתי הילדה היחידה באותה כיתה אשר לא הפגינה עודף ביטחון. למעשה אחת מחברותי הטובות, אשר הייתה ממוצא אשכנזי, הייתה גם היא נחבאת אל הכלים, בין היתר אולי מפני שהיא הרכיבה משקפי ראייה.

רק מפאת הסיבה הזו היא לא הייתה כל כך מקובלת בכיתה, אך היא ידעה לצייר יפה מאוד, ואני חיבבתי אותה. בנוסף אל החברות מהכיתה הייתי מיוודת גם עם ילדות שגרו בשכנות אליי,

למרות שהן למדו בבתי ספר אחרים. זכור לי כי אחת מחברותיי עלתה מאוד במשקלה תוך זמן לא רב, ועקב כך היא נכנסה אל מוסד המטפל בבעיה זו.

ביום שבת אחד בקיץ, החלטנו אני וחברה אחרת אשר גרה בסמוך אליי ללכת ברגל ולבקרה במוסד בו היא שהתה. יצאנו בשעות אחר הצהריים המוקדמות ולמרות שהדרך הייתה ארוכה יחסית, צעדנו בה ברצון. ידענו כי אותה חברה לבטח נמצאת לבדה, בלי מבקרים, כיוון שהוריה היו דתיים מאוד. כשהגענו היא אכן שמחה מאוד לקראתנו. ישבנו ושוחחנו בנעימים וכמעט ולא הרגשנו כיצד הזמן עבר.

רק כאשר הערב החל לרדת, נזכרתי פתאום שזהו בעצם ערב תשעה באב. נפרדנו מחברתנו לשלום והתחלנו לצעוד בחזרה למקום מגורינו. בדרך כבר ראיתי המוני מתפללים בדרכם אל בתי הכנסת, וכל אותה העת לא חשבתי על הצום העומד להיכנס או על הארוחה המפסקת שהפסדתי לפניו, אלא בעיקר על נזיפותיה של אמי אשר וודאי ימתינו לי בהגיעי הביתה.

כאשר הגעתי אמי רחל אכן העירה לי על כך ששכחתי שזהו ערב תשעה באב, ועל כך שאיחרתי לארוחה. הנהנתי כאות להבנה ולהסכמה עם דבריה, ומאז אותו יום ועד הרגע בו יצאתי מהבית, הקפדתי לא לחזור על אותו מקרה.

באותה תקופה אחותי הגדולה ויולט כבר לא למדה, ובעיקר הייתה עוזרת עם מטלות הבית. לא פעם, כאשר הייתי חוזרת מבית הספר ומניחה את הספרים באיזושהי פינה של החדר, בגלל שלא היה לי שולחן או מקום מסודר להניח בו את ספריי ומחברותיי. וכן כאשר הכנתי עקב כך את שיעורי הבית בישיבה על הרצפה. היא הייתה מעירה לי על כך שהיא כרגע ניקתה את המקום, ולפעמים היה מתחיל בינינו ויכוח בהקשר זה.

מקור נוסף לחילוקי דעות בינינו התפתח סביב תחביב קריאת הספרים שפיתחתי, אשר בו אני מחזיקה גם כיום. באותם ימים לא הורשתי לקרוא רומנים, אך הסקרנות ואהבת הקריאה גברו בי. הייתי נוהגת לשאול ספרים מהספרייה ולשקוע בסיפורים ובעולמות השונים, וכאשר ויולט הבחינה בכך היא הלשינה מיד לאחי אלישע אשר נזף בי על כך. הטחתי בה שהמעשה שהיא עשתה לא יאה, וכן שהיא פשוט מקנאה בעצם זה שאני יודעת לקרוא בעברית והיא לא, עקב כך שהיא למדה בבית ספר "אליאנס" אשר לימד בעיקר את השפה הצרפתית.

אף על פי שאלישע העיר לי על מעשיי, לא חדלתי לקרוא ספרים. אך נאלצתי להישמר מפניו ומפני ויולט, והמשכתי ולקרוא בסתר. (אני מניחה שחילוקי הדעות הללו, נבעו בין היתר מהצפיפות הרבה בבית, ואולי מעצם פער הגילאים בינינו, אך חילוקי דעות שכאלו קיימים לעיתים, וודאי בלא מעט משפחות).

אני חושבת שהרחבתי דעת לא מעט בזכות הספרים שנחשפתי אליהם, וכן בזכות ההתבוננות והסקרנות אשר סייעו לי ללמוד דברים גם מחוץ לכותלי בית הספר, ומתוך החיים עצמם.

בבית הספר סיימתי את לימודיי בכיתה ח'. אמנם רציתי להמשיך ולרכוש השכלה רשמית, אך לא היה מספיק כסף בעבור זה באותה עת, וכך יצא שהתחלתי לחפש עבודה בגיל מוקדם יחסית בכדי לעזור לפרנסה של המשפחה.

הבעיות הכלכליות לא היו נחלתנו הבלעדית, וגם חביבה אחותי ובעלה יעקב נתקלו בכך. לא פעם כאשר הייתי מגיעה לבקר אותם בדירת החדר בה הם התגוררו יחד עם ילדיהם הקטנים, ניתן היה לראות את הדלות הניבטת מבין הקירות. בחורף למשל, הגשם חדר מהגג הרעוע אל תוך החדר, ואמי שלחה אותי לסייע לחביבה ולפזר דליים או סירים בכדי שיקלטו את מים המטפטפים.

למרות הקור והרטיבות, חביבה ואני הצלחנו למצוא פינה יבשה וחמימה בחדר, בה ישבנו ורקמנו שעות. לעיתים הייתה מצטרפת אלינו שכנה נחמדה אשר גרה בסמיכות. זכור לי כי הפעם הראשונה בה הכנתי עוגת יום הולדת הייתה עבור הילד החמוד של השכנה. את המנהג לציין ולחגוג את ימי ההולדת הכרנו בעיקר בארץ, ואימצנו אותו עם הזמן כאשר התחלנו לציין את יום הולדתו של אחי הקטן משה. את יום הולדתי חגגתי בחלוף השנים עם אחיי ובני ביתם, ובעיקר עם אחיותיי מלכה ומרגלית אשר נולדו בתאריכים סמוכים לשלי. בכל פעם היינו נפגשות בבית של אחת מאיתנו ומצינו את המאורע. לאחר מכן חגגתי בעיקר עם בעלי וילדיי, ובהמשך גם עם נכדיי.

מלבד הקשיים הכלכליים אשר ליוו את חיינו באותה התקופה, היו גם קשיים נוספים. בילדותי סבלתי לא מעט פעמים מתופעות של חום וקשיי נשימה שנבעו כתוצאה מגודש באף. אמי לקחה אותי לרופא אשר נתן לי טיפול שלא הועיל. משראה הרופא שאין כל כך שיפור במצב הוא המליץ שאעשה ניתוח להוצאת פוליפים. אמי שמעה לעצתו ולקחה אותי לבית החולים האנגלי בירושלים, אולי מפני שההליך הרפואי היה שם מסובסד.

כאשר הגענו לבית החולים, הכניסו אותי לחדר, הושיבו אותי על כיסא ופתאום קשרו את ידי מאחורי הגב ואף את רגליי, כדי שלא אוכל לזוז, ומולי העמידו דלי. אומנם הרפואה בעת ההיא לא הייתה מפותחת דיה, אך הסיטואציה הזו שבה ידיי ורגליי היו קשורות נדמתה כלקוחה מתוך עינויי האינקוויזיציה ממש, ואף הלכה והפכה גרועה עוד יותר. כאשר הרופא

נכנס לחדר הוא פתח את פי, וללא הרדמה כלל, הוא החל להוציא חתיכות בשר ופוליפים מגרוני, כנראה משום שסבר שהם הגורמים לגודש באף. בתגובה לפעולותיו התחלתי לצעוק מתוך כאב, ונבהלתי מאוד כשראיתי שהחל לרדת לי דם. לא הבנתי כלל ועיקר כיצד מבצעים פרוצדורה רפואית שכזו בילדה קטנה, ללא שום הרדמה. ובנוסף חשבתי על אמי רחל אשר חיכתה לי בקרבת מקום, וודאי דאגה לי עד מאוד בעת ששמעה את צעקותיי.

לאחר שהתהליך הסתיים, השאירו אותי לילה אחד באשפוז. אמי חזרה לביתנו, ובערב כאשר אחי אלישע- אשר היה עבורנו כמעין דמות אב, ונהג מתוך דאגה לבדוק בכל לילה שכל אחיותיו נמצאות- הבחין בהיעדרי, הוא שאל את אמי לפשר הדבר. היא סיפרה לו שעברתי ניתוח ושאני מאושפזת בבית החולים, והוא כעס ונעלב על שהיא לא הודיעה לו על כך קודם לכן.

בליל האשפוז, הילדים הנוספים אשר שהו לידי התגאו בכך שהם עברו ניתוח להסרת שקדים, ושקיבלו גלידה לאחר מכן. התביישתי לומר להם שהסירו לי פוליפים, שמא יחשבו שזה ניתוח פשוט יותר, ואמרתי להם לא במדויק, שגם אני עברתי ניתוח להסרת שקדים. למחרת אמי ליוותה אותי כאשר שיחררו אותי הביתה, אך כיוון שהייתי עוד חלשה מאובדן הדם ביום הקודם התעלפתי בדרך. לאחר מכן בחלוף הימים, אט אט התחזקתי, ושבתי לאיתני.

כיוון שהיו כאמור קשיים כלכליים בבית, התחלתי לחפש עבודה בנערותי, לאחר שסיימתי את כיתה ח'. צדוק, בנה של דודה מסעודה הציע לי ולאמי שאעבוד אצל תופרת שהוא מכיר, אשר גרה באותו בניין בו הם התגוררו ברחוב קינג ג'ורג', ושכר אלמד את המקצוע. אמי שמעה לעצתו ושלחה אותי לעבוד אצלה.

למען האמת, עוד קודם לכן התנסיתי מעט בבית בעבודות דומות. כאשר אמי הייתה למשל תופרת סדינים או כל דבר אחר, הייתי מחזיקה את הבד בזמן שהיא הייתה גוזרת אותו לפי מידה, ומתוך התבוננות בה היה לי מושג כללי כיצד לבצע את המלאכה. כמו כן, בשלב מאוחר יותר גם אחותי חביבה לימדה אותי לרקום.

לא עבר זמן רב אחרי שהתחלתי לעבוד אצל אותה תופרת, עד שהיא החלה לבקש ממני לבצע עבודה מטלות רבות שלא היו קשורות לתחום התלמדתי. קודם היא ביקשה שאנקא את חדר העבודה, לאחר מכן היא אף החלה לשלוח אותי לשוק לבצע עבודה קניות, או לתקן איזשהו פרימוס שהתקלקל. בתחילה קיבלתי בהכנעה את דרישותיה למרות שהרגשתי שהיא מנצלת אותי, ולאט לאט הבנתי שהיא מנצלת גם את לקוחותיה.

כאשר היו מגיעים אליה לקוחות שונים, וביניהם גם עשירים. היא הייתה מבקשת שיביאו עימם בד גדול יותר ממה שהייתה צריכה בכדי לתפור את המלבושים השונים. את עבודתה היא עשתה לעילא ולעילא, והייתה תופרת דברים מיוחדים, גם ממשי ותחרה. אך למעשה היא גנבה מהלקוחות את הבד העודף, ומכמות הבד שהם הביאו היא הייתה מכינה מוצר אחד עבורם ואחד לעצמה.

בתקופה בה עבדתי אצל התופרת, אמי החליטה כי בתור נערה מתבגרת אשר עתידה לפגוש מחזרים בבוא העת, ראוי שתהיה גם לי שמלה מכובדת ויפה. ניגשנו לשוק וקנינו בד כחול אותו מסרתי לתופרת בכדי שתתפור לי שמלה. ידעתי שכמות הבד אמורה להספיק ליותר משמלה אחת, ורציתי לקבל את העודפים. ביקשתי מהתופרת שתגזור את הבד בנוכחותי, אך היא התעקשה בדיוק שאלך לשוק כדי לקנות עבורה חוט מסוים. ביקשתי שתמתין עם גזירת הבד עד שאחזור והיא הסכימה, אך משחזרתי ראיתי שהיא לא עמדה בדיברתה, גזרה את הבד וטענה שלא נשאר ממנו עודף.

לאחר זמן מה ראיתי במקרה כי התאומים הקטנים של שכנתה, אשר גרה בדירה ממול, עוטים עליהם מטפחות אשר עשויות מבד כחול, בדיוק כמו זה של שמלתי. משראיתי כי התופרת מתנהגת אליי כאל אחרון לקוחותיה, והבנתי שהיא אף גונבת ממני. החלטתי לא להבליג יותר, לשים להתנהלות הזאת סוף פסוק ולהתפטר מעבודתי אצלה.

לאחר זמן מה, כשראיתי את בן דודי צדוק אשר שלח אותי לעבוד אצלה- ושתמיד החמיא לה אולי מפני שהייתה בלונדינית ויפה ומצאה חן בעיניו- יידעתי אותו שעזבתי את העבודה במחיצתה, מפני שלא הייתי מוכנה להיות משרתת שלה, ובטח שלא תגנוב ממני.

לאחר שעזבתי את ההתלמדות אצל התופרת, עליה לא קיבלתי תשלום, שהיתי בעיקר בבית. עזרתי בעבודות הבית, ערכתי קניות בשוק בכל בוקר, ובמשך היום טיפלתי באחי ובאחיותי הקטנות, אשר כבר החלו ללמוד גם הן בבית ספר "למל". זכור לי כי באותם הימים לא היה מזון בשפע כפי שיש היום, אך למרות זאת אמי רחל דאגה שבנה אלישע יאכל שתי ביצים בכל יום, בעוד אנחנו האחיות אכלנו רק ביצה אחת לשבוע, בדרך כלל בימי שבת. לא הבנתי את החלטתה לנהוג כך, אך כיבדתי אותה. וכאשר קניתי בשוק נקניק שהיה מיועד גם הוא לאלישע, לא העזתי לטעום ממנו, מפני שידעתי כי הדבר אסור.

בשוק מחנה יהודה בו ערכתי את הקניות עבדו בחנות שברשותם גם שני בני דודתי מסעודה, אלישע ויוסף. הם היו סוחרים ומכרו לבעלי החנויות בעיקר אורז, קמח וסוכר. באותם ימים- ימי המנדט הבריטי, חלו כנראה הגבלות שונות על הסוחרים, אשר לא הורשו להחזיק סחורה מעל

כמות מסוימת, או למכור מוצרים מסוימים. בתגובה לכך התקיים שוק שחור, ובני הדודים שלי אשר החזיקו כמות גדולה של שקים ביקשו לעקוף את החוקים, ולהסתיר חלק נכבד מהסחורה שלהם בביתנו, אשר מוקם לא רחוק מחנותם בשוק.

הם שבו והפצירו באמי רחל, שתאפשר להם לעשות כן, וטענו כי הפקחים לא יגיעו לביתה בכדי לערוך חיפוש אחר הסחורה. בסופו של דבר אמי נעתרה לבקשתם, והבית אשר גם ככה היה צפוף וקטן יחסית, הפך להיות מעין מחסן ובו שקים של קמח וגבישי סוכר. בנוסף לכך, היה בנו חשש גדול שמא נציגי השלטון יעלו על התרמית ויאשימו את אמי, וכששאלתי אותה מדוע היא הסכימה להסתכן כך, היא טענה שלא נעים לה מקרובי משפחתה.

לא הרבה פעמים העזתי לפנות אל אמי בכעס. גם אם היו לי רגשות שכאלה, שמרתי אותם לעצמי. אך באותה העת קצת התפרצתי, ואמרתי לה שאין לה מה להרגיש לא נעים ולהסתכן במעשים שכאלה.

באופן כללי אותם בני דודתי עבדו לרוב ביחד ובשותפות בחנות שלהם בשוק מחנה יהודה. היה יפה לראות כיצד הם מלוכדים ודואגים אחד לשני במשפחה. האידיליה והיחסים הטובים הופרו יום אחד כאשר החלו להופיע חוסרים של כסף בקופה. כל אח החל לחשוד כי רעהו לוקח כספים ולא מדווח, האווירה נעשתה עכורה ושניהם הטילו את האשמה זה על זה.

האחים חשו כעס רב כל כך אחד על השני עד שהם חשבו לפרק את השותפות ביניהם, אלא שלהפתעתם נפתרה תעלומת הכסף הנעלם, בצורה שאותה הם לא העלו על דעתם. כאשר אחד האחים סידר את החנות, הוא הופתע לגלות במקרה חור בקיר. הוא הכניס את ידו אל הגומחה והוציא ממנה קרעי שטרות. תכף ומיד הוא קרא לאחיו ושניהם הבינו כי לאף אחד מהם לא הייתה יד במעל, וכי היה זה בסך הכל עכבר קטן אשר חמד את השטרות למאכל. על אף המבוכה שני האחים נפלו זה לזרועותיו של זה, צחקו וביקשו סליחה ומחילה על שפיקפקו וחשדו האחד בשני. ומאותו הרגע חזרו לשכון ביניהם האהבה והכבוד.

בסך הכל היה נחמד שקרובי משפחתינו גרו לא רחוק מאיתנו בירושלים. זכורים לי במיוחד ימי שבת, בהם היינו הולכים אחרי הצהריים לבקר את דודתי מסעודה בביתה בקינג ג'ורג'. בתור נערה צעירה הייתי משחקת עם בנות דודתי במשחקים שונים ובהם תופסת, מחבואים וחמש אבנים. באחד הימים אמי ושאר המבוגרים החליטו לצאת ולטייל יחד מחוץ לבית, והשאירו אותי ואת בנות דודתי מסעודה לשמור על אחיותיי הקטנות.

כאשר המבוגרים הלכו, התחלנו לשחק במחבואים להנאתנו והזמן חלף מבלי שהרגשנו לפתע הרהרתי בכך שלא ראיתי את אחותי הקטנה מלכה כבר זמן מה, והתחלתי לחפש אחריה.

בתחילה ניגשתי ובדקתי בכל החדרים וכאשר לא מצאתיה, התחלתי לחשוש עד מאוד. שוחחתי עם בנות דודתי והחלטנו לצאת לחפש אחריה ברחוב, שמא אולי היא פתחה את הדלת מבלי שהרגשנו ויצאה החוצה. התפצלנו וכל אחת התקדמה לכיוון אחר ברחוב, צעקנו וקראנו בקול לעברה, אך חיפושינו לא העלו דבר.

חזרנו לבית דודתי והחלטנו שעלינו להזעיק מישהו מבוגר שיידע את המשטרה, בכדי שתעזור לנו בחיפושים. אך בעוד עמדנו, דיברנו וניסינו לטכס עצה, אחותי הקטנה הופיעה לפתע, שיפשה בעיניה, ונדמה היה שהיא לא מבינה על מה המהומה. רצתי לעברה ושאלתי היכן היא הייתה, והיא השיבה שנרדמה בתוך הארון. הסתבר שהיא הבחינה בנו משחקים במחבואים, וכנראה שרצתה להשתתף במשחק, ומבלי ליידע אותנו נכנסה אל הארון ונרדמה שם.

כאשר אמי ושאר המבוגרים חזרו מהטיול בשעת לילה, הן שאלו כמובן האם הסתדרנו עם האחים הקטנים, והשבנו שהם היו בסדר גמור, ושלא קרה דבר.

כפי שבעיראק המעגל החברתי היה מורכב בעיקר מהשכנים היהודים ומקרובי המשפחה שחיו בבגדאד, כך גם בירושלים נהגנו להיפגש בילדותינו בעיקר עם קרובי המשפחה. כמו כן, בשנים הראשונות בארץ המשיכו את מנהגי השידוך שהיו נהוגים בעיראק. וכשנער או נערה התבגרו, הוריהם חיפשו עבורם שידוך קודם כל מתוך מכריהם וקרובי משפחתם.

כך כשאלישע התבגר וחיפש אישה, וגם אני כבר הייתי נערה מתבגרת עלתה הצעה שהוא יתחתן עם הבת של דודה מסעודה - שמחה, ואני אתחתן עם צדוק אחיה. אותו בן דודה שהציע שאעבוד אצל התופרת. הכוונה הייתה כנראה שכך גם ייחסך המוהר שכל צד צריך לתת עבור חתונת בתו.

אלישע אחי נענה להצעה, וביקש להתחתן עם בת דודתנו. אך מתוך היכרות מוקדמת עם צדוק אני סירבתי להצעה. לא חיבבתי אותו ולא אהבתי את התנהגותו. כאשר הייתי הולכת למשל עם בת אחיו יוסף להצגה יומית בקולנוע בעיר העתיקה, וצדוק היה מתלווה אלינו ומשגיח עלינו, הוא לפרקים היה מציק לי ושולח ידיים. לא סיפרתי את זה לאמי, אך סלדתי מהתנהגותו וסירבתי להצעה.

מלבד זאת, מתוך היכרות עם אופיו של אחי אלישע שאהב כסף, אמרתי לאמי שהוא לא יוותר על המוהר שמגיע לו בתמורה לנישואין. כך שעדיף שרק הוא יתחתן ולא נעשה אירוסין כפולים. בסופו של דבר כך היה, ואלישע נישא לזוגתו ב 9 לספטמבר 1942. החתונה נערכה בירושלים באולמי אירופה אשר היו ברחוב יפו, בכיכר ציון. לאחר החתונה הוא ואשתו עברו להתגורר בביתנו הקטן, למרות שהוריה היו עשירים והיו להם שני בתים גדולים יותר משלנו.

בתקופה זו גר בביתנו בן השתיים וחצי חדרים גם בחור רווק, אשר לו השכרנו חדר אחד בכדי שתהיה מעט הכנסה נוספת. אך גם לאחר שהוא עזב, נותרה צפיפות בבית. אלישע ושמחה אשתו התגוררו בחדר אחד. ואמי, אני ואחיותיי בחדר אחר. בעקבות המעבר שלהם נאלצנו לחלוק עמם ואף לוותר על מעט המותרות שרכשנו. במשך תקופה ארוכה ביקשתי למשל מאמי ומאלישע שירכשו ארון כדי שנוכל לאחסן את בגדינו כראוי. כאשר הם הסכימו ורכשו ארון, הוא היה ברשותנו רק זמן קצר עד שהוחלט להעביר אותו לשימושה העיקרי של שמחה גיסתי.

בנוסף לכך במהלך המגורים המשותפים נוצרו חיכוכים שונים, סביב השימוש במטבח המשותף לדוגמא, כאשר שמחה הדירה את רגליה של אמי מהמטבח לא פעם. גם אני התווכחתי איתה לפרקים למשל בענייני ניקיון, והערתי לה על כך שזה לא בסדר שאת שקיות האשפה שהיא אספה מהחדר שלה היא השאירה לאחר מכן בחדר שלנו.

אלישע, שעבד באותה עת כפקיד בממשלה, צידד בדרך כלל בוויכוחים בדבריה של אשתו. ובשעת כעס את מירב חמתו הוא הפנה בעיקר כלפי אחותי מרגלית. עליי הוא פחד להרים את ידו כנראה מפני שכבר היה לי חבר. לאחר תקופת מה נולדה להם תינוקת והם בחרו להעניק לה את השם- אילנה. ואני קיוויתי שיגיע גם יומי להינשא ולעבור לגור בבית משלי.

עוד לפני נישואיו של אלישע, החליטו בבית לנסות ולמצוא שידוך ליולט אחותי הגדולה, ובהמשך גם לי. בתחילה יצחק סופר- בנה של רחל אחותו של אבי, החל לחזר אחריה. הם החלו להתראות אך הוא לא גילה רצינות יתרה, ואמי ואחי הגדול החליטו שאין טעם למשוך את ההתקשרות בצורה הזאת, והם פנו לשדכן חיצוני.

יולט הייתה בחורה יפה עם עור בהיר, דבר אשר נחשב אצל הגברים יוצאי עיראק כתכונה מושכת ויפה. לא רחק היום ונמצא ליולט חתן בשם עובדיה איתו היא באה בברית הנישואין ב 24 באוגוסט 1941. החתונה נערכה בתל אביב, ברחוב יפו, באולם הסמוך לבית רומנו. על אף שלא באנו מבית עשיר, ראוי לציין כי אמי שמרה בחוכמתה מעט כסף בצד, כדי שיהיה לה בעבור החתונות של בנותיה.

אל טקס החופה של יולט ובן זוגה הזמינו כמובן גם את יצחק סופר, כיוון שהוא היה קרוב משפחה. הוא בא ובאדיבות רבה הביא גם מתנה לזוג. במהלך הערב אני הייתי השושבינה של אחותי ולכן גם לבשתי שמלה ארוכה ומתאימה, נעלתי נעלי עקב, עשיתי תסרוקת ואף התאפרתי ומרחתי את שפתיי באודם. למרות שהייתי נערה רזה ושחרחרת כבת שבע עשרה לערך, כשעטיתי את השמלה נראיתי מבוגרת יותר לגילי. וכנראה שבאותו הערב גם יצחק התחיל לראות אותי ולהתייחס אליי לא רק כאל נערה, אלא גם כאל אישה.

לא עבר זמן רב מאז אותו הערב, וכשיצחק הגיע אלינו לירושלים לבקר את אמי ואותנו הוא התייחס אליי יותר, ואף הזמין אותי לבקר בביתו בראשון לציון. הסברתי לו שהייתי שמחה, אך שאמי לא מרשה לי לנסוע לבד ולהיפגש ביחידות עם גבר בביתו. לכן, הוא היה מגיע לבקר יותר בירושלים והתחלנו לצאת ולבלות בנעימים, בקולנוע ובמקומות נוספים.

עם הזמן אחי היה מלווה אותי והייתי מבקרת את יצחק בראשון לציון. אך בשלב מסוים כשאלישע התחתן נמאס לו לנסוע, והתחלתי לנסוע אליו בכוחות עצמי. אני מניחה שהאחים דאגו, אך אני ידעתי להציב גבולות כמובן לפני הנישואין.

אף על פי שיצחק היה מבוגר ממני באחת עשרה שנים לערך, הוא לא מיהר להתחתן. לפני שהוא חיזר אחרי אחותי ויולט ובהמשך אחריי היו לו חברות ממוצא פולני, אך הקשר ביניהם לא הבשיל לכדי חתונה. אחי הגדול ואמי אשר חששו שהוא ימשוך את הקשר איתי, כפי שהוא עשה עם אחותי, ובסוף לא יציע נישואין. שוחחו עמו ככל הנראה וביקשו שיגלה רצינות רבה יותר.

במקביל הם אף הזמינו שדכן שגר לא רחוק מאיתנו והיה מיוודד עם אחי, אשר הציג בפניי כמה מועמדים, איתם נפגשתי מספר פעמים. כשיצחק סופר שמע שכן הם פני הדברים, הוא פחד כנראה לאבד אותי. הוא ידע בין היתר שאני אדם עם ביטחון, אשר כפי שאחי העיד עליי: יודעת להסתדר באשר אפנה. ולאחר זמן לא רב הוא החל לגלות רצינות, והציע לי נישואין. שמחתי והסכמתי להצעה.

קיוויתי לצאת מעט מהצפיפות והחיים בחדר בירושלים. רציתי לבנות את ביתי ולהיות אימא. ואף על פי שעדיין לא היו לי ילדים, חלמתי שבבוא היום אוכל להעניק לילדיי תשומת לב ואהבה, חיבוקים וחס חם. דברים שהיו חסרים לי מעט בילדותי.

כעבור שנים ובמבט לאחור, אוכל רק לומר שהשתדלתי מאוד, בתקווה שילדיי היו והינם שבעי רצון.

לקראת החתונה אמי סיפרה לי שלפני שנים רבות בעיראק, כאשר הייתי בת ארבע לערך, יצחק- אשר גר בביתנו תקופה מסוימת, לקח לי אוכל מהצלחת בעת שאכלתי. כשהתחלתי לבכות בעקבות מעשיו, הוא חיקה אותי בצחוק, ענד לי טבעת על האצבע ואמר לאמי: "זאת תהיה אישתי". אינני יודעת אם הוא ידע אז באמת שבעבור שנים נעמוד שנינו בסלון ביתו של יוסף- בן דודתי מסעודה ברחוב קינג' ג'ורג' בירושלים. כשאני לבושה בשמלה לבנה, וכשהמשפחה הקרובה והרב ניצבים לצידנו. בזמן שהוא מקדש אותי לאישתו בהתרגשות. תחת חופה וקידושין בירושלים.

יש לי גן

מילים - חיים נחמן ביאליק

יש לי גן ובאר יש לי
ועלי בארי תלוי דלי
מדי שבת בא מחמדי
מים זכים ישת מכדי.

כל העולם ישן - הס!
נח תפוח ואגס
אמי נמה, נרדם אבי
ערים רק אני ולבדי.

והדלי כלבבי ער
נוטף פז אל פי הבאר
נוטף פז ונוטף בדלח:
דודי הולך, דודי הולך.

הס, בגן נדדעזע נוף -
דודי בא אם פרנס עוף?
דודי, דודי! - חוש מחמדי
אין בחר אש מלבדי.
על השקת נשב אט,
ראש אל-כתיף, יד אל-יד;
אחד חידות לך: מדוע
רץ הכד אל-המבוע?

ומדוע, הגד-לי,
יבך בדממה, יבך הדלי-
טיף, טיף, נים - וכה בלי הרף
מן-הערב עד הערב.
ומאין בא הכאב
כתולעת אל הלב - ?
הוי, האמת שמעה אמי,
כי לבבך סר מעמי?

ענה דודי ואמר לי:
שונאי שקר ענו בי!
ובעוד שנה, כעת חיה,
אל החפה גלג, פתיה!

יום של-קניץ יבהיק אז,
על ראשנו יצק פז,
ויברכנו מן הגדרות
כפות עצים טעוני פרות.

אח ורע, דוד ושאר,
קהל גדול, איש וגר,
וכלי זמר כל-המינים
יוליכנו עם שושבינים.

והחפה תעמד כאן:
בין הבאר ובין הגן;
את תושיטי לי שם דרן:
אצבע קטנה עם צפרן.

ואני לך: "הרי את
מקדשת לי לעד -"
שונאי יהיו שם וראו,
ומקנאה יתפקעו.

פרק חמישי

יצחק

את יצחק בעלי הכרתי לראשונה כאמור עוד בילדותי. הוא נולד בשנת 1913 בבגדאד, לאביו מאיר סופר ולאמו רחל (צ'חלה)- אשר הייתה אחותו של אבי אליהו. להוריו היו עוד שלושה ילדים: סלמן (נאג'י) אשר מת בצורה טראגית בהיותו בן שנתיים, כאשר אכל בטעות רעל עכברים. חביבה, אשר שנים מאוחר יותר עלתה לארץ והתגוררה ברמת גן, ואורי (כדורי) אשר היה נשוי כאמור, לאחותי הבכורה יפה (גורג'י). מלבד קשרי המשפחה הללו, היה קיים בינינו בנוסף קשר משפחתי רחוק יותר, שכן פריחה- סבתי מצד אמי, הייתה אחותו של מאיר סופר- אביו של יצחק.

רחל, אמו של יצחק נפטרה כשהוא היה בן ארבע בלבד, וזמן לא רב לאחר מכן הוא נאלץ להיפרד לתקופה ארוכה גם מאביו מאיר. אשר בחר לעזוב את הבית ולנסוע להודו, מפני שהימים היו ימי מלחמת העולם הראשונה, והוא ביקש להתחמק מגיוס החובה לצבא העיראקי.

את הילדים הקטנים העביר מאיר להשגחתם של אביו יחזקאל ואשתו שמחה, ולאחר ששמחה נפטרה, הם היו תחת השגחתה של אישה אחרת שיחזקאל הכניס לביתו. גם חביבה האחות הגדולה, שהייתה כבת עשר לערך, סייעה בטיפול באחיה הקטנים. אך הייתה זו בעיקר אשתו השנייה של סבא יחזקאל אשר דאגה וטיפלה בילדים. יצחק היה מאוד קשור אליה וראה בה ממש דמות אם.

למאיר, אביו של יצחק, היה גם אח בשם שאול. שנים מאוחר יותר, כשכבר חיינו בארץ, שמרנו על קשר עם בתו אלה אשר התגוררה בעיר רחובות. ביקרנו אותה לעיתים עד שהיא נפטרה, זיכרונה לברכה. כיום קיים גם קשר עם לילי נכדתו של שאול.

באותה התקופה של מלחמת העולם הראשונה היה משבר כלכלי חריף בעיראק. וגם הגברים במשפחת סופר המורחבת, וגם הגברים במשפחת חדיר ובהם אחיו של אבי למשל אשר רובם ככולם עסקו במסחר, המרות מטבע וכנראה שגם בהלוואות שונות נקלעו לקושי כלכלי גדול. כיוון שלא הייתה ללווים אפשרות להחזיר את הכסף.

משראו הגברים במשפחה שכמעט ואין אוכל בנמצא הם לחצו על יחזקאל סופר לגרש את אשתו, מתוך מחשבה שכך יהיה פה אחד פחות להאכיל. יחזקאל סרב בתחילה אך לבסוף גירש אותה. עד כמה שידוע, לאחר זמן מה הגיע אדם מהיישוב היהודי בפלשתינה לביקור בבגדאד, ובמהלכו הוא שמע על הסיפור של האישה המגורשת. אף על פי שמעמדה של אישה גרושה לא היה כל כך נחשב באותם הימים הוא ביקש לשאת אותה לאישה, ויחד הם עלו לירושלים והתיישבו בבית ישראל.

שנים ספורות מאוחר יותר, כשיצחק התבגר מעט הוא ביקש לעלות לארץ בין היתר כיוון שביקש לבקר את מי שראה בה דמות אם.

לאחר המלחמה חזר מאיר סופר ונפגש עם משפחתו. הוא עבד בבנק בו עבד גם בנו כדורי. יצחק למד בילדותו תורה בבית ספר ליתומים ולאחר מכן בתיכון למד מקצוע - מסגרות. בחלק מתקופה זו הוא התגורר בביתנו, והיה מיווד עם אחי הגדול אלישע.

זמן לא רב לאחר שאלישע עלה ארצה, ביקש יצחק לעלות גם הוא, ושילם לשם כך כסף רב עבור הדרכון. הוא עשה את דרכו ארצה בשנת 1931 דרך סוריה, ומשם ברכבת לחיפה. לאחר כעשרה ימים בהם שהה יצחק בבידוד, מכיוון שלא היו ברשותו תעודות על חיסונים שעבר, הוא המשיך ונסע לפתח תקווה כיוון שנודע לו כי חברו ובן דודו אלישע מנהל שם מסעדה. הוא נפגש עמו ואף החל לעבוד עמו.

במקביל יצחק ניסה לעבוד - כמו מרבית העולים החדשים אשר ביניהם היו רופאים, בנקאים וסוחרים - בעבודות כפיים שונות, שעיקרן היו עבודות בניין ועבודה בפרדס. הוא מצא עבודה בבניין, וביומו הראשון הוא התבקש להעלות שקי חול כבדים לקומה השלישית של הבניין אשר היה בשלב השלד וללא מעקה בטיחות. בסוף היום יצחק חש שרגליו רועדות מפאת העבודה המאומצת, והוא החליט כי הוא ינסה את מזלו בעבודה אחרת.

יצחק החזיק ברשותו כעשרים לירות שנתן לו אביו מאיר לפני צאתו לדרך, אשר סייעו לו בתחילת דרכו בארץ. לאחר זמן מה הוא מצא עבודה בפרדס בפתח תקווה והחל לעבוד בטיפול בעצים, ובקטיף.

בתחילה השהות הייתה קשה ומורכבת עבורו מכיוון שהוא לא ידע כל כך את השפה העברית המדוברת, אלא רק את השפה מן התפילה והמקורות. כך שבראשית ההתאקלמות שלו בארץ הוא דיבר בעיקר בערבית ובאנגלית. יש לציין כי יצחק גם ידע את השפה הגרמנית.

עם הזמן החל יצחק להכיר אנשים מהמושבה וביניהם את משפחת ברקוביץ' אשר כמה מבניה ניהלו מסגריה ברחוב הראשי של פתח תקווה. יצחק החל סוף כל סוף לעבוד ולהתמחות במקצוע אותו הוא למד עוד בנעוריו בבגדאד. בתחילה הוא שימש כשוליה והשתכר מעט, אך מהר מאוד האחים ברקוביץ' ראו כי הוא עובד בצורה טובה ומקצועית, והיו מרוצים מאוד מעבודתו.

אחד האחים שנקרא משה פנה אל אחיו ואמר כי מן הראוי להפוך את יצחק לשותף מן המניין בכדי שיוכל להשתכר שווה בשווה כמותם, אך הם סירבו והשיבו את פניו ריקם. משראה כי הם אינם נענים להצעתו, הציע משה ליצחק לעזוב את פתח תקווה ולהקים יחד עמו בשותפות מסגריה חדשה בראשון לציון, שהייתה באותם השנים עוד מועצה מקומית.

יצחק נענה ברצון להצעתו וכך בשנת 1935 לערך, הוא ומשה הקימו מסגריה ברחוב הרצל בעיר. בנוסף לעסק המשותף הם שכרו יחד גם דירת חדר, אותה חלקו במשותף בכדי לחסוך בעלויות.

לאחר תקופה מסוימת החליט משה מסיבותיו הוא לעזוב את העסק ויצחק המשיך לבדו לנסות ולהתפרנס כעצמאי. היות ועדיין לא הייתה ליצחק משפחה, הוא נהג לאכול בכל יום בחברתם של פועלים ובעלי מלאכה נוספים מהאזור בבית אוכל שנקרא "מטבח הפועלים", אשר הציע מזון בסיסי וזול לעובדים העבריים.

בהקשר זה ניתן לציין כי גם שנים מאוחר יותר יצחק המשיך להתמיד בעיסוקו כמסגר עצמאי, ורק מיקום המסגריה השתנה מעט. בתחילה הוא כאמור עבד ברחוב הרצל, לאחר מכן הוא פעל במקום שנקרא כיום פסאג' חיים. בהמשך המסגריה מוקמה ברחוב רוטשילד פינת רחוב רמז, ולבסוף הוא עבד ברמת אליהו, עד ליציאתו לפנסיה. ייאמר לזכותו כי במשך השנים הוא תמיד דאג לנוער השוליים, ודלתו הייתה פתוחה בפני מי שביקש לעבוד אצלו. היה לו חשוב להעניק להם תעסוקה ומשכורת בצידה, על מנת שיוכלו לחיות בכבוד. כמו כן הוא עזר לחיילים שיצאו לחופשה וביקשו לעבוד ולהשתכר מעט. הוא העסיק אותם, ואף פעם לא השיב את פניהם ריקם.

בתחילת דרכו, בעת שיצחק היה עדיין רווק ועבד ברחוב הרצל, היו לו לא מעט חברים וחברות והוא היה מארח אותם בחדרו הקט אך השמור היטב. מכרים מאותה התקופה העידו כי לעיתים בימי שישי לאחר השבוע הארוך הוא היה מרשה לעצמו לשבת לבד או עם חבריו, להוציא סיגריות מהארון ולעשן מעט, מבלי ששאף את העשן לריאות. בדרך כלל כשלצדו כוס תה עם סוכר שקיבלו בכמות קצובה.

במקביל לעבודתו יצחק שירת כגפיר. משמעות המילה גפיר היא שומר. והיא מתייחסת בהקשר זה בעיקר אל היהודים אשר לקחו חלק פעיל בכוח המשטרתי שהוקם בחסות המשטר הבריטי ב 1936, ופעל למעשה עד קום המדינה, בכדי להגן על היישובים העבריים.

בימי מאורעות תרצ"ו- תרצ"ט שהחלו ב 1936 ונמשכו לסירוגין עד לשנת 1939 נרצחו מאות יהודים ברחבי הארץ. הדבר הוביל ללחץ של הסוכנות היהודית ושל גופים נוספים כלפי השלטון של המנדט הבריטי אשר שלט בארץ, בבקשה שיאפשר לחלק מן היהודים לשאת נשק כחוק, ולהגן באמצעותו על היישובים.

השלטון הבריטי נענה בחיוב והוקם כוח משטרתי שנקרא "משטרת היישובים העבריים". גוף זה פעל כעיקרון ככוח עזר של המשטרה הבריטית וגויס ואורגן באמצעות ארגון "ההגנה" - אשר ניצל לעיתים את הכוחות ואת נשקם לפעילויותיו ולמטרותיו.

אף על פי שהשוטרים היהודיים לבשו מדים המיוחדים להם, חבשו בתחילה כובע טורקי שנקרא "קולפאק" ואחר כך כובע אוסטרלי רחב שוליים, וכמובן נשאו כלי נשק. סמכויותיהם לא היו כשל כל שוטר בריטי, אלא היו מוגבלים בעיקר לשמירת הסדר ביישובים ולהגנה מפני הפרעות וההתנכלויות של כנופיות הערבים ביישובים, במפעלים השונים, בשטחי החקלאות ובדרכי התחבורה.

כעבור שנים סיפר יצחק, במסגרת ראיון שערך עם נכדתנו יפעת, כי בתחילה הם קיבלו נשק קנדי ארוך ועשרה כדורים. ורק בשלב מאוחר יותר קיבלו חלק מכוחות השיטור היהודיים טנדרים אשר סייעו לנייד גפירים ממקום למקום בעת הצורך, ולהגן כך בצורה טובה יותר על דרכי התחבורה.

"עם הזמן, המשמר הנע של הנוטרים הלהיב את דמיונו של הציבור הישראלי" סיפר יצחק. "הם היו לגיבורי התקופה המחזירים ביטחון לפינות הנידחות ביותר של היישוב היהודי."

היו נוטרים אשר קיבלו שכר מהשלטון הבריטי והועסקו במשרה מלאה, והיו כאלה שהתנדבו במשרה חלקית, ובעיקר שמרו על יישוביהם. יצחק היה בין אלה שפעלו בהתנדבות מרגע גיוסו ב 1935 ועד 1948, אז גויס לצבא ההגנה לישראל שקם עם ראשית המדינה ואף השתתף במלחמת השחרור- כשהיה כבר נשוי ועם שני ילדים.

במהלך שנות התנדבותו כגפיר הוא מונה להיות אחראי על פעילות הנוטרים בכל האזור המערבי של ראשון לציון. כך שבנוסף לשמירה בפועל באזור, הוא גם קבע את מערכי השמירה, והיה אחראי בין היתר על קבוצה של מתנדבים אשר היו מתחלפים בכל ערב ושומרים בעיקר בלילות.

מקום ההתייצבות על פי זיכרוננו היה היכן שנמצא כיום רחוב ההדרים 2, ומשם הם היו הולכים אל עמדת השמירה אשר הייתה ממוקמת היכן שנמצא כיום רחוב רמז. הסליקים של הנשק הוחבאו באזור הבניין אשר משמש כיום את מועצת הפועלים (ברחוב רוטשילד), וכן במפעל לייצור אבני סיליקט בסוף רחוב רוטשילד.

השמירה והפעילות של "כוחות המשטרה העבריים" היו נחוצים מאוד בלילות ובימים. היה מתח רב בין היהודים לערבים באותה התקופה, ופורענויות שונות. כאשר יצחק ביקש יום אחד לנסוע באוטובוס מראשון לציון אל תל אביב, והאוטובוס מיהן להגיע. הוא החליט ללכת ברגל עד לבית דגן ומשם להמשיך לתל אביב. באמצע הדרך הוא הבחין לפתע כי עוקבים אחריו שני ערבים המחזיקים מקלות בידיהם באופן חשוד, והוא הבין שהם מבקשים את רעתו.

בהבזק של רגע עלה בו רעיון לנפנף בעיתון שהחזיק בידו, אשר כותרותיו הבולטות היו כתובות בשפה הערבית- אותה יצחק ידע בעיקר מעיראק והמשיך לקרוא בה גם בארץ. הוא חשב שברגע שהם יראו כי העיתון כתוב בערבית, אותם בחורים יבינו כי הוא ערבי ויניחו לו לנפשו. כאשר הוא עלה לאוטובוס השניים עלו יחד עמו, וכדי להמשיך ולהטעות אותם הוא ירד ביפו, ורק לאחר מכן המשיך למחוז חפצו בתל אביב. וכך יצא שבזכות תושייתו, ובזכות העיתון נמנע העימות מולם.

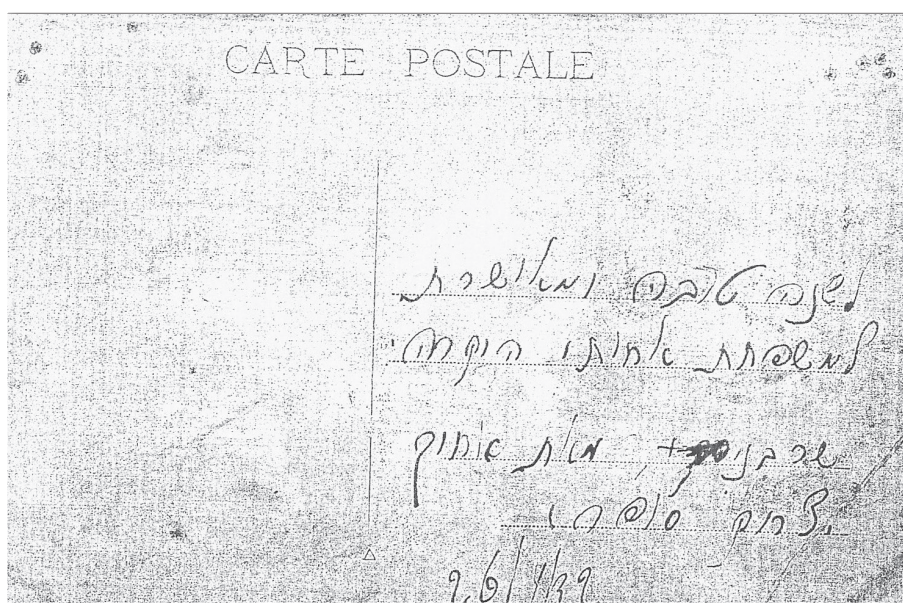
כעבור שנים רבות לאחר מכן, כשטיילתי עם חבריי למועדון באזור נהלל בסמוך למבנה המשטרה. נחשפנו אל המוצגים הקיימים במקום אשר עסקו בגפירים ובפעילותם, במדיהם ובנשקם, ובתרומתם ליישוב היהודי. יצרתי קשר עם הארכיון והעברתי להם את התמונות המתעדות את יצחק כגפיר. הם הכניסו אותם ברצון לארכיון ולרישומים שלהם, אשר עסקו כאמור במערך ההגנה החשוב לפני קום המדינה, ובאנשים שתרמו לביטחון ולבניין הארץ.

אבא של יצחק, מאיר

שנה טובה שאל יצחק לאגורו גביזה - צב אגב

שנה טובה שאל יצחק לאגורו גביזה - צב שני

ארגון נבי מלחמת השחרור וצה"ל

וזאת לחייוודה

כ

סופר יצחק

התנדב להקמת בית הלוחם

מרכז ספורט, שיקום וחברה לנוכי מלחמת השחרור וצה"ל

ונרשם בדף טס' 27 של

ספח ידידי הלוחמים

לזכרון עולם

יו"ר הארגון

גלוברג הוקרה שיצא קיבל על גיוסו ארגון נבי מלחמת השחרור וצה"ל

י' אהרן ואמו

גמיונה של יצחק אלדד במסגריה בפגא גקווה

יצחק באפיר 1936 אל 1937

יצחק באפיר - 1936 אל 1937

פרק שישי

המעבר לראשון לציון

מעט לפני אותו יום גשום של חודש מרס 1943 בו עטייתי שמלה לבנה שהשאלתי מגיסתי, מרחתי אודם קל ועמדתי מתחת החופה. יצחק הציע שאעבור לגור עמו לאחר החתונה בראשון לציון. לצערי אין לי תצלום מהחתונה, מכיוון שהיא נערכה בביתו של בן דודתי יוסף ולא באולם. לצדי עמדו אמי, אחייתי ובני משפחה נוספים, אך אבי לא היה נוכח, וגם לא אביו של יצחק. לא היינו אנשים אמידים כל כך, ויצחק אף וויתר לאמי על כספי הנדוניה שאותם היה מקובל לתת לחתן.

לחילופין הוא ביקש שאמי תעניק לי במתנה את מאה הלירות, על מנת שאוכל לרכוש בהם בגדים שונים. ואכן כך היה. רכשתי בגדים במידה, וכל הוצאה שהוצאתי רשמתי בפנקס שהיה ברשותי.

יצחק אומנם לא ביקש מאמי את כספי הנדוניה, אך הייתה לו בקשה אחרת ממני. הוא טען ששמי: שמחה, הוא שם שבארץ נושאים אותו בעיקר גברים ולא נשים, וביקש שבמעמד כתיבת הכתובה אקבל על עצמי לא רק את שם משפחתו כנהוג, אלא שנשנה גם את שמי הפרטי. וכך בחרנו בשם שולמית אשר גם הוא מתחיל באות ש', וברבות השנים משפחתי ומכריי כינו אותי בפשטות בשם המקוצר- שולה.

יצחק גר בראשון לציון ברחוב עין הקורא בחדר אחד, וכשהתעתדתי לעבור להתגורר עמו חיפשנו דירה עם מטבח. לכן, שכרנו דירת חדר שעלתה כחמש לירות אך כיוון שהיא הייתה בפאתי ראשון לציון ברחוב רמז ומסביב לה רק חול וחול בסופו של דבר לא התגוררנו בה. באותה תקופה, בעל הדירה של יצחק שמע על החתונה והציע לו שני חדרים ומטבח וגרנו שם. אינני יודעת מאין סיגלתי את האומץ להתרחק כך מהמשפחה בירושלים, ולהסכים לעבור לאזור שבו אני לא מכירה אף אחד, אל בית בו לא היה חשמל ואף לא חדר שירותים אישי.

למען האמת, לפני שהתחלתי לבקר את יצחק בראשון לציון, לא הכרתי כמעט את האזור. כשלמדתי בבית הספר לקחו אותנו באוטובוס פעם אחת לבקר ביקב אשר נמצא במזרח העיר, אך לא הרחקנו לכת מעבר לכך.

הבית בו עברנו להתגורר היה בית יפה. בשני חדרים גרו בעל הבית אשתו והילד שלו. לפנינו הוא השכיר חדר אחד לבחור רווק אשר היה מנגן ומפריע לאישה לא פעם, וכנראה שבעל הבית ביקש להוציאו אולי גם בשל כך. אנחנו נכנסו להתגורר בחדר אחד ואת החדר הנוסף נאמר לנו שנוכל להסב למטבח.

בחצר הבית היה מעין מחסן ששם הוחזקו כרכרה וסוסים, איתם בעל הבית היה יוצא בכל בוקר לעבודתו בשדות ובפרדסים, אשר גם הם היו בבעלותו.

יצחק דגל בכך שכל עוד הוא דואג לפרנסת הבית, אינני צריכה לצאת לעבוד. ולמען האמת גם לא היו כל כך עבודות מתאימות בשפע. לעיתים הייתי מנקה את הבית או קוראת ספרים שהיו בנמצא, ולא פעם הייתי מוצאת את עצמי משועממת וחסרת מעש בלית ברירה, כאשר יצחק היה יוצא לעבודתו במסגרייה בבוקר וחוזר רק בערב.

באיזשהו שלב אשתו של בעל הבית נכנסה להריון, ואני סייעתי לה לטפל ולהשגיח על הילד. באחד הימים, כאשר נסעתי לבקר את אמי בירושלים היא ביקשה ממני לרכוש עבורה בד וחיתולים בעיר העתיקה. כשיצחק שמע על כך הוא ייעץ לי שאסרב בנימוס לבקשתה, בכדי למנוע אי נעימות. שהרי בין אם אקנה לה דבר מה גדול או קטן מדי, או מוצר יקר מדי, היא עלולה לא להיות שבעת רצון. שמעתי לעצתו, ובנימוס אמרתי לה שלא הייתה לי הזדמנות לבקר בעיר העתיקה.

בימים שבשגרה היה יצחק אוכל כהרגלו ב"מטבח הפועלים" ברחוב מוהליבר פינת רוטשילד, שם סעדו את ליבם הפועלים ובעלי המלאכה שידם לא תמיד הייתה משגת. בבקרים יצחק היה מביא גם לי ארוחת בוקר, ואחר כך פונה לעבודתו. בצהריים הייתי ניגשת לאכול בגפי במקום. ובערב יצחק היה מצטרף אליי והיינו אוכלים שם יחד.

יום בהיר אחד נודע לי כי המקום מגיש בשר טרף, (בין היתר אולי בשר של שפנים). ואני שגדלתי בבית מסורתי דתי, השומר על כשרות וחגים סירבתי להמשיך ולסעוד שם (וכך נשארנו שוב בלי מטבח).

בבית היו מדרגות אשר הובילו אל הגג, ובעליית הגג עצמה היה מעין חלק שטוח. יצחק ביקש רשות מבעל הבית לסגור את המפלס הקטן הזה, להתקין דלת ולהקים שם מטבח קטן עם כיור וברז מים. קיבלנו את הסכמתו ובהמשך קנינו ארון יד שנייה בו שמתי את כלי המטבח. את הפרימוס ואת הפתילייה שמתי על המדרגות ושם בישלתי. בזכות הפעילות סביב המטבח הייתי עסוקה יותר. ערכתי קניות של ירקות ובשר בשוק שנמצא במעלה הרחוב על יד בית הכנסת הגדול, ולאחר מכן הייתי חוזרת הביתה ומבשלת.

יצחק שמקום עבודתו לא היה מרוחק, היה עושה הפסקת צהריים ומגיע הביתה, והיינו מתיישבים על שני שרפרפים ואוכלים יחד ארוחת צהריים סביב השולחן.

בתקופה ההיא נכנסתי להיריון וחשבנו שלא יהיה פשוט לעלות במדרגות מן החדר אל המטבח בכל פעם, אז בעלי יצחק ביקש להוסיף חדר קטן על גג הבית, שבו אפשר יהיה לשהות עם ילדים. בעל הבית הסכים, אך את החדר בנינו על חשבוננו וגם שילמנו עליו שכירות. בתחילה לא גרנו בחדר הזה, אלא רק אירחנו בו אורחים, וכעבור זמן מה כשנולדו ילדיי הקטנים, שהיתי עימם לרוב באותו חדר, ורק בלילה ירדנו אל חדר המגורים והשכבתי אותם לישון.

על הגג יצחק מתח גם חבלי כביסה, ואף בנה מחסן קטן לשימושינו, ואט אט ניסינו כך להיטיב את מציאות מגורינו. רבים מהתושבים ובמיוחד רבים מהעולים החדשים חיו בצמצום יחסי. כך גם אמי ואחיותיי שנישאו. אך למרות כל זאת הם באו לעיתים להתארח בביתי וגם אני התארחתי בביתם, כך למשל אצל אחותי ויולט בתל אביב בדירתה בת החדר.

באחד הימים כשהייתי נשואה טרייה ביקרנו אני ובעלי בבית אמי אשר באזור מחנה יהודה בירושלים. יצחק היה קורא לאמי רחל בכינוי החיבה "מראת ח'אלי" כלומר אשת הדוד. משום שבעלה אליהו היה כאמור דודו. במהלך ביקורינו אמי ביקשה את עצתו של יצחק בסוגיה אשר נגעה לשימוש במטבח המשותף ובמוצרי המזון המשותפים.

יצחק ייעץ לה לחלק את השימוש במטבח בטענה שאלישע ואשתו הם זוג צעיר אשר מרבה לצרוך בשר וביצים כמעט מדי יום, בעוד היא וילדיה לא יכולים לאפשר זאת לעצמם. הוא המשיך ואמר לה שלדעתו כדאי שאמי תבשל לעצמה והזוג יבשל לעצמו. אמי קיבלה את עצתו של יצחק, ובחלוף הזמן כאשר היא ראתה בין היתר ששמחה אשתו של אלישע מבזבזת לא פעם מזון יקר, היא שבה והזכירה שהצדק היה עם יצחק, ושטוב שהיא שמעה בעצתו. בנוסף לכך, לאחר שנישאתי הרגשתי שאמי התייחסה גם אליי יותר, וביקשה לשמוע את עצתי בנושאים שונים.

באותה תקופה אחותי הבכורה גורג'י- שבארץ שונה שמה ליפה, עלתה עם ארבעת ילדיה. היא התאלמנה מכדורי בעלה, זמן מה קודם לכן. ולאחר שהתרחשו בבגדאד הפורענויות ביהודים שנקראו הפרהוד, היא החליטה לעלות לארץ בעקבות משפחתה.

בשנת 1932 הסתיים המנדט הבריטי בעיראק, והמדינה זכתה לעצמאות. שנה לאחר מכן מת המלך פייסל הראשון ובנו גאזי הומלך במקומו. מאז ועד לשנת 1942 שררה תקופה שהתאפיינה בחוסר יציבות שלטונית בעיראק שמקורה במאבקים בין לאומנים פשיסטים מצדדי מדינות הציר ובראשם גרמניה הנאצית, לבין אישים שונים שנטו לעמדה פרו - בריטית.

באותה תקופה ננקטו בעיראק צעדים שונים להצרת צעדיהם של היהודים, אשר חלקם היו בעלי השפעה פוליטית ונהנו משגשוג כלכלי. בין השנים 1934 ל 1936 פוטרו מאות פקידי ממשל יהודים. כמו כן החלה הדרה לא רשמית של תלמידים יהודים מבתי הספר הממשלתיים. ההתנכלויות של הרוב הערבי בעיר שהיו קיימים עוד זמן רב קודם לכן צברו תאוצה והגיעו לשיאם באירועי הפרהוד שהתרחשו בחג השבועות, בחודש יוני 1942. כשהימים הם ימי מלחמת העולם השנייה המשתוללת באירופה.

במהלך הפרעות הקשים נרצחו 179 יהודים, 2,118 נפצעו וילדים רבים הפכו ליתומים. רכושם של עשרות אלפי בני הקהילה היהודית בכל רחבי העיר נבזז, ופחד ומורא נפלו על התושבים. אחותי יפה לא חיכתה ל"מבצע עזרא ונחמיה" שהתרחש בשנות החמישים כשכבר קמה מדינת ישראל, ושבמהלכו התקיימה פעילות עלייה מרוכזת של יהודי עיראק. היא בחרה כאמור לעלות זמן לא רב לאחר הפרעות.

כאשר היא הייתה בארץ, יצחק בעלי ביקש להזמין ולארך אותה בביתנו באחד מימי שבת. לקראת הביקור ובמהלכו ניקיתי את הבית במרץ, למרות שהייתי כבר בחודש השישי להריוני הראשון. בדרך כלל בעלי היה עוזר לי, אך לא רציתי שאחותי תראה שגבר עובד בבית, כיוון שזה לא היה מקובל בזמנו בעיראק ולכן לקחתי על עצמי את המלאכה. לא היו כלי עבודה נוחים כמו מגב או כלים אחרים כפי שיש היום, ועל מנת לנקות את הרצפה, ואת האזור שמתחת לארון נאלצתי להתכופף על ברכיי ולעבור עם הסמרטוט.

לאחר כמה שעות החלו להיות לי פתאום צירים מוקדמים ועברתי הפלה. כעסתי על עצמי מאוד על שלא נמנעתי מלהתכופף ולהתאמץ, ועל שלא חשבתי מספיק על ההשלכות הקשות של המעשים הללו. גם יפה הצטערה נורא והאשימה את עצמה שלולא הייתה באה לביקור, כל זה לא היה קורה. אך זה היה הריון ראשון ולא ידעתי בדיוק כיצד עליי לנהוג בדיוק.

האירוע הקשה הזה השפיע עליי מאוד. הפכתי עצובה ומדוכאת, עד כי כמעט ולא רציתי להיכנס להריון יותר.

עם הזמן, התחלתי להתייעץ עם רופאים ולשאול מה הייתה הסיבה להפלה? לא ידעתי האם נכון ורצוי לי לנסות ולהיכנס שוב להריון. זכור לי כי היה באזור רופא, אשר אף על פי שרפואת נשים לא הייתה ההתמחות העיקרית שלו, תמך ועודד אותנו מאוד לעשות כן. ואכן, לאחר זמן מה נקלטתי להריון שעבר בצורה תקינה ושבסופו ילדתי את בתי הבכורה יעל- אשר נקראה על שם הבריגדה היהודית או בשמה העברי - יחידה עברית לוחמת, שחייליה שירתו יחד עם הצבא הבריטי.

עם התקדמות ההיריון יצחק אמר שכדאי שלא ארשם ללידה בבית חולים באזור, אלא בבית חולים הדסה בירושלים, ואסתייע במועד המתאים באמי ובמשפחתי אשר גרות בסמיכות למקום. הוא דאג שמא צירי הלידה יתחילו כשאהיה לבד בבית, בזמן שהוא ימצא בעבודה, ושלא יהיה מי שיוכל לקחת אותי לבית החולים.

ההחלטה נפלה מפני שלמרות שהיו לי חברות אשר גרו בסמוך אליי, כל אחת עסקה בענייניה. לחלקן היו תינוקות או ילדים קטנים בעצמן, ולא חשתי בנוח להיתלות בעזרתן בהקשר זה.

לכן הלכתי אל רופא כללי, אשר ציין את מועד הלידה המשוער. ובחודש התשיעי ארזתי תיק ובו חיתולים ובגדים לתינוק- שאת מינו לא ידענו מראש, ונסעתי אל אמי. ברוב טובה, היא התחשבה בי ופינתה עבורי חדר בביתה, על אף הצפיפות הרבה.

היה זה יום שישי בערב כאשר צירי הלידה החלו להופיע. התאפקתי בקושי עד לבוקר יום שבת, ואז אמי שהייתה דתייה וקרוב משפחתי שנקרא לעזרתנו התלוו אליי ונסענו לבית החולים.

כיוון שבתקופה ההיא לא היו טלפונים, ולא תמיד היה אפשר בקלות לתאם כל דבר. יצא כי באותה השבת בה הגעתי אל בית אמי, אחי הגדול אלישע- שהיה אמור ללוות אותי אל בית החולים, החליט במקביל לנסוע ולבקר את אחותנו ויולט בתל אביב.

הדרך לבית החולים הייתה די מסוכנת באותם הימים, ורצוי היה שגבר ילווה אותנו. כיוון שאחי לא היה כאמור בסביבה נאלצנו להיעזר בשכנים של אמי, שהיו גם קרובי משפחה של גיסתי. הם היו מאוד חביבים כלפינו, ומישהו מהם הלך והעיר בזריזות את אחד הגברים אשר נאות לעזור ולהצטרף אלינו. עד היום אני זוכרת שמפאת המהירות בה הדברים התרחשו, אותו גבר אפילו לא הספיק להחליף את בגדיו, והתלווה אלינו כשהוא לבוש עדיין בפיג'מת הפסים שלו, שאיתה נהג להתהלך בעיקר בביתו.

כאשר הגענו אל בית החולים בדקו אותי ואמרו לי שהלידה עתידה לארוך עוד זמן מה, בפרט כשזו לידה ראשונה. הם המליצו לי לשוב לבית אמי, בין היתר כדי שלא אשהה זמן רב ליד היולדות האחרות ואירתע מחבלי הלידה שלהן ומצעקותיהן.

שמעתי לעצתם וחזרנו הביתה, אך בערב שוב נתקפתי בצירים ושבנו לבית החולים. פגשתי את אותה המיילדת שקיבלה את פניי גם בביקורי הקודם, והפעם היא אמרה לי שהיא לא תסיים את המשמרת שלה ולא תלך לביתה, עד אשר אני אלד.

במהלך הלידה הצוות ניסה לפרקים להרגיע אותי ולשוחח עמי. בין היתר שאלו אותי האם אני מעדיפה שייוולד בן או שתיוולד בת? וכשהשבתי שאני מעדיפה תינוקת, ושאפילו חשבתי על שם בשבילה. הם השיבו שזאת הפעם הראשונה שהן נתקלות באישה בת לעדות המזרח אשר מייחלת לבת בכורה ולא לבן זכר.

למען האמת, לאחר המקרה הקשה שעברתי עם הפלת ההיריון הראשון, לא היה לי כל כך חשוב אם אلد בן או בת. רק ייחלתי שהלידה תעבור בשלום, ושהילוד יהיה בריא ושלם. נשענתי על האימרה שאמי נהגה לומר לי ולאחיותיי לפני שכרענו ללדת: "תביאו ילד שלא יהיה לו, לא יותר ולא פחות". ובחלוף השנים אף נהגתי לחזור ולומר זאת גם לבנותיי.

דודה חתון מצד אמי לעומת זאת, לא החזיקה בגישה זו. כאשר הכלות של בניה היו בהיריון היא שבה ואמרה להן כי היא מצפה שהם יביאו לה בנים זכרים, ומעבר לכך שזה יצר לחץ בלתי רצוי על הכלות, כאשר נולדו בנות היא הייתה מצרה על כך.

לאחר מספר שעות של צירים, בהם חוויתי רגשות שונים. הגיחה בשעה טובה לעולם ולזרועותיי בתי הבכורה יעל, בשעה ארבע לפנות בוקר, ה- 2.9.1945.

באשמורת הראשונה של הבוקר כל עייפות הגוף, הכאבים וחבלי הלידה נעלמו לרגע. הבכי החרישי שנשמע בחדר נדמה לקול זמירות רך, וליבי התרחב מאושר.

הכנתי טלגרמה וביקשתי מאחותי מרגלית שתשלח לבעלי ותיידע אותו בדבר הולדת בתו. התקשורת התבצעה אז לא באמצעות טלפונים כי אם במכתבים או בטלגרמה, שהיא למעשה הודעה קצרה שמועברת בדחיפות באמצעות שרות הדואר. כאשר יצחק קיבל את המסר הוא שם פעמיו אל ירושלים, ולהפתעתו הרבה הוא ראה באוטובוס אחר את אלישע אחי, ששב מביקורו אצל אחותי ויולט. ההפתעה נבעה מכך שהוא חשב כל העת שאלישע ליווה אותי, השגיח עליי וסייע לי להגיע לבית החולים, ופתאום הוא גילה שאלישע כלל לא היה בסוף השבוע בביתו, ואף כלל לא ידע שאחותו אמורה להגיע אליו ואל אמו בכדי ללדת.

לאחר הלידה נשארתי במשך מספר ימים בביתה של אמי, בכדי לנוח וללמוד כיצד לטפל בתינוקת. ערב חג ראש השנה התקרב ובא כאשר התרחש מקרה דומה של חוסר תיאום כתוצאה מהיעדר תקשורת מהירה. אמי רצתה שנישאר בביתה לחג ובעלי יצחק שהעדיף לא להכביד על הצפיפות הבית, החליט שניסע לראשון לציון.

יצחק נסע בנפרד קודם לכן, ואני הייתי אמורה להגיע עם אחותי בכדי שתעזור לי עם הילדה בבית. יצחק חיכה לי בראשון לציון, אך מכיוון שהתעכבתי מעט, הוא כנראה חשב שהחלטתי לבסוף להישאר בירושלים. ומשום שהוא לא רצה להשאיר אותי לבד, הוא החליט לחזור ולהצטרף למשפחה בירושלים. אבל אני במקביל עשיתי את דרכי לראשון, וכך יצא שבסופו של דבר הוא היה בחג עם משפחתי בירושלים, ואני עם אחותי מרגלית בביתי בראשון. בצאת החג הוא חזר לביתנו.

בנוסף לסיוע שהעניקה לי אחותי מרגלית, נעזרתי באחותיי גם בהשאלת ציוד לתינוקת. לי ולאחותיי נולדו תינוקות אשר היו בהפרשים לא גדולים האחד מהשני, ובכל פעם שמי מאיתנו הייתה צריכה מוצרים מסוימים החלפנו בינינו. כך בתחילה הן השאילו לי עגלה, לול, שולחן וכיסא לשירותים. ולאחר מכן אני העברתי את החפצים הללו הלאה למי שהייתה זקוקה להם באותה עת. מלבד זאת, בעלי יצחק הכין גם מיטה מברזל לתינוקת.

לא היינו משופעים בכסף רב וחיינו בצמצום יחסי, אך בשותפות. כך היה נהוג, והערכתי את טיב היחסים הללו.

באותה תקופה לא היו תחליפי חלב למיניהם, ובאופן טבעי הנקתי את בתי יעל. בעת הצורך הייתי לוקחת אותה לטיפת חלב, שהייתה ממוקמת במעלה הגבעה על יד בית הכנסת הגדול.

לעומת הימים בהם מצאתי את עצמי לא פעם ללא תעסוקה יתרה, מרגע שיעל נולדה הפכתי לפתע להיות עסוקה לאורך רוב שעות היום. טיפלתי בילדה, האכלתי אותה, בישלתי, וגם דאגתי לתחזוקת הבית. לאחר זמן מה הרגשתי שנכנסתי שוב להיריון, וניגשתי להתייעץ עם הרופא. הוא טען כי כל זמן שמניקים לא אמורים להיכנס להיריון, וכי יכול להיות שבאופן טבעי העליתי במשקל לאחר הלידה.

ניסיתי לשחזר איך התנהל ההיריון הראשון, ונזכרתי שהמחזור פסק. הנחתי על דעת עצמי כי למרות שלא חשתי בחילות בוקר מיוחדות כפי שהיה בהיריון הראשון, אני כן בהיריון. כמו כן הערכתי שאני בחודש השלישי או הרביעי. הידיעה הזאת הייתה מפתיעה, ובעלי יצחק ניסה לעודד אותי ואמר לי שלא אדאג כי הוא יעזור לי.

זכור לי כי באותה תקופה אחותי מרגלית התחתנה בירושלים עם מנשה בן דודתינו כותן. משום מה במהלך האירוע נפל לי שאני בהיריון, אך לא רציתי שהקהל הנוכח ידע עדיין, וחזרתי בי מאמירה זו. כדורי אח של מנשה החתן- אשר אותו למען האמת לא חיבבתי כלל, עוד מהימים בהם הוא היה מתחבא מתחת לכיור, מציק לי ואף שולח ידיים לשמלתי בעת שרחצתי כלים אצל

דודתי- החל לומר שוב ושוב בקול רם שאני בהיריון. פניתי אליו בנחרצות ואף הצעתי להתערב איתו שאני לא בהיריון כדי שיאמין לי ויפסיק לטעון כך. הוא ראה שאני החלטית, האמין לי ככל הנראה ושתק. כמובן שלאחר שלושה חודשים לערך הוא הבין שטעה, ושהערמתי עליו, כיוון שילדתי את בני אורי.

בלידה השנייה לא נסעתי לירושלים לבית החולים הדסה, למרות שהתנאים שם היו טובים עד מאוד, וזאת כיוון שהייתה לי כבר ילדה. לא רציתי להיטלטל איתה בדרכים, וכן לא רציתי ליפול למעמסה בביתה הקטן והצפוף של אמי. ניגשתי ללדת בבית יולדות ביישוב הסמוך רחובות. זה למעשה היה מעין בית שהסבו אותו לבית יולדות עם תנאים לא נוחים כלל, הרחוקים מאוד מהתנאים של בית החולים הדסה.

בזמן ששהיתי בבית החולים אמי רחל הגיעה אליי וטיפלה בבתי יעל אשר הייתה כבת שנה. באופן מרגש עד מאוד, ילדי השני, אשר בחרנו לקרוא לו בשם אורי- נולד בכ"ב באלול כשנה ויום לאחר בתי הבכורה אשר נולדה בכ"א בתשרי. התאריך הלועזי של אורי הוא ה 20.09.1946.

חזרתי הביתה עם בני אורי, ויצחק ואני התחלנו לחשוב היכן לשכן את בני המשפחה שיגיעו להתארח לקראת האירוע של ברית המילה שחל במוצאי ראש השנה. שהרי אמי, אחותי ואנשים נוספים היו דתיים ולא נסעו בחג ובשבת, ומטבע הדברים הם הצטרפו להישאר גם ללון ללילה. חשבנו לארח אותם בחדר על הגג או בלית ברירה על הרצפה בחדרנו. במקביל יצחק הכין בעבודתו מיטת ברזל קטנה נוספת שהתאימה לך הנולד.

בעלת הבית הבינה את הצפיפות בה היינו נתונים ואיפשרה לנו בנדיבותה לערוך את טקס ברית המילה בחדר אחר בבית, ואף עזרה לנו מעט בהכנות. הכנו כיבוד והייתה אווירה שמחה בחברת המשפחה. בטקס עצמו נשארתי בחדר ולא נכחתי באירוע. אהבתי את התינוק הקטן, טיפלתי בו ונקשרתי אליו, ופחדתי לראות את ההליך עצמו.

לאחר הטקס התינוק החל לבכות ולא נרגע במשך זמן רב. גם כאשר ניסיתי להאכיל אותו הוא סירב, וצעק ובכה בחוזקה. בשלב כלשהו החלטנו להזמין לביתנו רופא למרות העלות הכרוכה בכך. כשהרופא בדק אותו ולחץ לו על שלפוחית השתן, התינוק הרך הטיל את מימיו והתברר כי המוהל שערך את ברית המילה לא ביצע את עבודתו כיאות, ופצע את אורי יתר על המידה.

אחותי ויולט אמרה לי בדיעבד שהם לא רצו להדאיג אותי ולומר שהילד דימם הרבה. הם לא סיפרו לי שהם הסתירו את החיתולים ספוגי הדם מתחת לארון, ולא שהמוהל החליט לקשור את איבר המין בכדי לעצור את הדימום, ובכך גרם לו ללחץ על שלפוחית השתן שהכאיבה לו.

אמרתי לויולט שעל אף כוונתה הטובה היא לא הייתה צריכה להתחשב בי ולמנוע ממני את המידע, אלא הייתה צריכה לשתף אותי בכך שהתינוק איבד דם רב, כיוון שטובתו נמצאת מעל לכל. התפלאתי מעט על התנהגותה כיוון שהיא הייתה כבר אמא לילדה. המקרה הזה נחקק בי, וגם שנים לאחר מכן כשהוזמנתי לטקסי ברית מילה של מכרים העדפתי שלא להיות נוכחת בטקס עצמו, אך הסבתי את תשומת ליבם לכך שידאגו לוודא שהתינוק הרך מטיל את מימיו.

המצב בבית עם שני ילדים היה חדש לכולם. בתחילה, כשחזרתי הביתה מבית החולים לאחר שנעדרתי מספר ימים, יעל בתי הבכורה התעלמה ממני קמעה. היא ניגשה אל בעלי, אל אמי אך לא אליי. לאט לאט דובבתי אותה, שיחקתי איתה והיא שבה להביט לעברי ולהתייחס אליי.

יום רדף יום, וכמעט בלי להרגיש חלפו שני סתווים. הילדים היו בני שנתיים ושלוש והחלו להסתובב בבית כאוות נפשם. אורי היה תינוק שובב וסקרן, ולכן סגרתי במנעול וו את דלת העץ המובילה אל הגג, כיוון שפחדתי שהוא ואחותו יעלו לשם ויטפסו על המעקה, ברגע אחד שבטעות לא אשים לב. עם הזמן הוא למד למשוך כיסא, לטפס עליו ולהסיט את הוו ממקומו. מיד אחר כך הוא היה ניגש אל המעקה הגבוה ומשקיף אל הרחוב.

באחד הימים בעל הבית בו שכרנו את החדרים ראה אותו מטפס ומתכופף מעט מעל למעקה. הוא פנה אליי והתריע בפניי שלדעתו מסוכן לילדים להסתובב כך על הגג, וכמובן שהסכמתי איתו. ידעתי גם ביני לבין עצמי כי על אף שהשתדלתי להשגיח עליהם רוב הזמן, זה הרי בלתי אפשרי לעקוב אחר שני ילדים בו זמנית במאת האחוזים. החלטתי לעשות מעשה. התייעצתי עם יצחק ואמרתי לו שאנחנו חייבים לפתור את הבעיה, מפני שהילדים גדלים ומסוכן עבורם להסתובב בקרבת הגג. הוא הסכים עמי והחלטנו לעבור דירה.

ליצחק היה מגרש קטן ברחוב רוטשילד עליו הוא תיכנן לבנות מסגרייה פרטית משלו, כיוון שעד אז הוא שכר את השטח במקום עבודתו. הוא הציע שנבנה שם את ביתנו ושבסמוך הוא יקים גם מסגרייה. לא הסכמתי להצעתו, וטענתי כי יש להפריד בין המגורים למקום העבודה, וכי סביבת המסגרייה לא מתאימה לגידול ילדים, כיוון שבין היתר יש בה ברזלים שמסוכנים לילדים ויש בה רעש, והילדים צריכים מנוחה וסביבה שקטה.

בעלי התרצה והסכים איתי. לא היה ברשותנו ממון רב, ולכן יצחק שהחזיק בחשבון ב"בנק הפועלים" ניגש לבקש הלוואה של כחמש מאות לירות בכדי להתחיל את המלאכה. למרות שהוא היה לקוח די וותיק הם לא הסכימו להעניק לו משכנתא משום מה. יצחק כעס והתאכזב מסירובם, ושנינו לא הבנו מדוע הם החליטו כך. שהרי יצחק עבד בחריצות, בעבודה מסודרת, והכניס משכורת בכל חודש לבנק.

הישוב היה קטן יחסית. רחובות עם בתים חד קומתיים, ומעט בתים משותפים- ללא כביש מסודר או מדרכות, וללא חנויות רבות של דגים או בשר. רק מכולת קטנה בקרבת מקום ומסביב בעיקר רק חול וחול. רוב התושבים הכירו ברמה כזו או אחרת אלה את אלה, וכאשר מנהל בנק לאומי באזור שמע כי סירבו להעניק ליצחק משכנתא, הוא הציע לו לעבור לבנק שלו ולהעניק לו את סכום הכסף הנדרש עבור הבנייה. יצחק נענה ברצון להצעה, קיבל את ההלוואה והתחלנו להכין את תכניות הבנייה ולבנות את היסודות ואת השלד של הבית.

כיוון שהכסף הספיק רק ליסודות של הבית, כדי לסיים את המלאכה מספר בני משפחה נרתמו לעזור לנו. אחי יחזקאל הגיע לסייע בשבתות, וכך גם יחזקאל- בנה של אחותי יפה, ויאיר- בנה של גיסתי חביבה.

תמונה מהאוויר של ראשון לציון בשנת 1954, הבית הגדש שלנו מסומן באדום

גמונה ש'י כשושבינה בגמונה ש' ויאלט ועזבדיה בשנת 1941

שנת 1942- גמונה אלאודה הצהור הראשונה של שהולציאוי אפני קום האדינה

פרק שביעי

מלחמת השחרור

הבנייה של ביתנו ברחוב רוטשילד עדיין לא הושלמה, ואף התעכבה מעט לנוכח המתיחות הגוברת וההרעה במצב הביטחוני, בתקופה שלאחר ההכרזה באו"ם על תכנית החלוקה של הארץ בכ"ט בנובמבר 1947. במהלך אותם ימים התרחשו לא מעט מעשי איבה וטרור כלפי היהודים, כדוגמת רציחתם של מספר תושבים ורופאים אשר עשו דרכם בשיירה אל בית החולים הדסה בירושלים. בהם היה גם קרוב משפחתי.

הדרכים הפכו למסוכנות יותר, ולא הרבינו לנסוע בהם. אך ב-1947 כאשר אחי הקטן משה חגג בר-מצווה, בביתה של אמי בירושלים, נסעתי לבקרו יחד עם יצחק והילדים. זכור לי כי זאת הייתה אחת הפעמים הראשונות בהם חגגנו אירוע בצורה כזאת. רוב האחיות והאחים התאספו לרגל המאורע המשמח, וערכנו סעודה נהדרת, עם שפע של כיבוד.

אחייחזקאל גר באותם השנים בתל אביב, וכשהאירוע הסתיים הוא לא חזר כמונו באוטובוס, אלא ביקש להישאר עוד זמן מה אצל אמי בירושלים. הפורענויות בדרכים הלכו וגברו, וכאשר הוא עשה דרכו בחזרה אל תל אביב כעבור זמן מה, יריות רובה נורו על הרכב בו הוא נסע אך במזל גדול הוא לא נפגע.

בתאריך 29.11.1947 הכריזו באו"ם כאמור על תכנית החלוקה של הארץ, ובעצם נפלה ההחלטה בדבר הקמתה של מדינת ישראל. שמחה רבה פשטה בקרב הציבור ביישוב היהודי, אך גם דאגה לעתיד לבוא. ואכן, החגיגות לא נמשכו זמן רב שכן בחלוף זמן קצר בלבד החלו עימותים צבאיים בין ערבים פלסטיניים לבין היישוב היהודי, ולמעשה פרצה "מלחמת השחרור" הנקראת גם "מלחמת העצמאות".

השלב הראשון של המלחמה התאפיין בעיקר במאבק על השליטה בדרכים ובערים המעורבות, ובהם גם ירושלים. בשלב מאוחר יותר- מיד לאחר שבן גוריון הכריז על הקמת המדינה בתאריך ה' באייר התש"ח, ה' 14 למאי 1948 - פלשו גם צבאותיהן של חמש מדינות ערב והחל השלב השני של מלחמת העצמאות.

אנשים רבים וטובים התגייסו למערכה, וכך גם בעלי יצחק, אשר סייע רבות לצבא בכישוריו כמסגר. בין היתר הוא השתתף במיגונם ובשריונם של רכבים רבים עבור הצבא, ובהם גם הרכבים המשוריינים שביקשו להגיע אל תושבי ירושלים הנצורה.

אני הייתי בבית עם שני ילדים קטנים, וכיוון שפרנסתנו נפגעה בעקבות הפסקת עבודתו של יצחק והתגייסותו למערכה, קיבלנו תמיכה כלכלית מסוימת מהמדינה הצעירה, עבורנו ועבור שני ילדינו. הימים עברו בדאגה ובפחד. בכל יום התעדכנתי בהתפתחויות באמצעות הרדיו שהיה ליצחק וכן באמצעות עיתון דבר, עליו יצחק היה מנוי.

את הזמן העברתי בין היתר בטיפול ובדאגה לילדים. באותה העת עוד לא היה ברשותנו מקרר קרח, ונאלצתי בכל יום ללכת במעלה הגבעה אל השוק, כשאני נושאת עמי בקושי גם את סלי הקניות וגם את העגלה ובה יעל ואורי. למען האמת היציאה מהבית לוותה בחשש, כיוון שבאזור היו ערבים שעבדו בפרדסים, ולא ידעתי אם מי מהם ירצה חס וחלילה, להתנקם ולפגוע בנו בדרך.

אף על פי שהייתי לבדי רוב הזמן, סמכתי באיזשהו מקום על כך שבעלת הבית ובעלה נמצאים גם הם בקרבת מקום בעת הצורך. כל משפחה חיה אמנם את חייה בנפרד, בחדרים נפרדים. אך יחד עם זאת המקלחת והשירותים למשל היו משותפים. בנוסף לכך, כשהחלה המלחמה החלטנו גם שאם תהיינה אזעקות המתריעות בפני הפצצות מטוסים, נסתתר במסדרון המחובר בין החדרים.

באחד מימי חמישי אפיתי עוגה, והנחתי אותה על השולחן במטבח בכדי שתתקרר. המשכתי בעיסוקי כאשר לפתע נשמעה אזעקה מבהילה באזור. לא עברו כמה רגעים ופיצוץ עז נשמע בקרבת מקום. הבית כולו רעד. אבקה לבנה, חול ואבק נפלו מהתקרה, אפפו את כל החדר, וכיסו גם את העוגה שעמדה בסמוך.

לקחתי את יעל שישבה בסמוך אליי וירדתי במהרה אל החדר בו היה אורי. כשהגעתי אליו ראיתיו עומד במיטה בוכה ומבוהל, כשהתריסים אשר היו מוגפים נפתחו לרווחה כתוצאה מהדף הפיצוץ. ניסיתי להרגיעו ולקחתי אותו ואת אחותו יחד איתי, וביחד הסתתרנו במסדרון. כעבור זמן מה השקט חזר, כמו לא נפלה פצצת מטוס בקרבת מקום רק כמה רגעים קודם לכן.

השקט לא נמשך לאורך זמן, וכבר בשעות אחר הצהריים של אותו היום המצרים שבו והפציצו את ראשון לציון, וגם את האזור הסמוך לביתנו ברחוב עין הקורא. כשנשמעה האזעקה מיהרנו לרדת בזריזות למסדרון ששימש אותנו כמעין מקלט. בנוסף אלינו ולבעלת הבית נכנסו גם שכנים נוספים ובהם שכנה ממוצא פולני שהייתה תופרת במקצועה.

היא העסיקה בביתה שתי נערות שעבדו אצלה כשוליות, אך כשהייתה התרעה בפני ההפצצות, היא לא קראה להן להתלוות אליה ולהסתתר. יתרה מכך, כל זמן שישבנו והסתתרנו במסדרון, היא צעקה ביידיש או בפולנית שוב ושוב "מיין מאשינען", "מיין מאשינען" כלומר המכונות שלי. כך שנראה היה שהיא אולי דאגה יותר למכונות התפירה, מאשר לעובדות שלה.

בעוד אנחנו נמצאים במסדרון, נשמע לפתע פיצוץ עז, שהיה אפילו חזק יותר מקודמו, ולאחריו התרחשו עוד מספר פיצוצים רועמים. בחלוף זמן מה נשמעה צפירת הרגעה, ומיהרנו לצאת אל הרחוב. להפתעתנו ולצערנו נגלה לעינינו מראה נורא של הרס וקטל. שני הבתים הסמוכים לביתנו, ובהם גם ביתה של השכנה התופרת, נפגעו כתוצאה מההפצצה האווירית.

קולות של דיבורים רמים, ובהלה נבלעו בתרועת צופרי האמבולנסים ששעטו למקום. ולא חלף זמן רב עד שהתברר כי אחת העובדות של השכנה נהרגה, והשנייה נפצעה, ויחד עם אזרחים נוספים שנפגעו, הן פונו אל בית החולים. באותו היום הכואב והנורא בהפצצה שהתרחשה ב-3 ביוני 1948 נהרגו כעשרים ושלושה תושבים באזורינו ובאזורים נוספים בראשון לציון. בהם גם ברחוב רוטשילד, שם נפגעו גם בתי מסחר רבים.

את הרחוב שלנו המצרים הפציצו ככל הנראה משום שהם ניסו לפגוע במבנה הגדול של מחסן העצים שניצב בסמוך, ואשר הם טעו לחשוב כי הוא היה אולי מחסן נשק. לצערנו, בניסיונותיהם הם פגעו כאמור בבתי התושבים, וגרמו להרג והרס רב.

לאחר זמן מה היה מי שהחליט לרכז את גופות ההרוגים מהאזור בקרבת המחסן הגדול שברחוב בכדי לערוך טקס אשכבה עבורם. קהל רב החל להתאסף, והחלו להישמע צעקות וזעקות שבר רבות וקורעות לב, אשר נשמעו למרחוק. בחדר המדרגות בביתנו היה חלון קטן שהשקיף אל מקום ההתקהלות, ובני אורי ניגש אל החלון ושאל אותי מדוע האנשים בוכים וזועקים כך. ניסיתי להסביר לו באיזושהי דרך, והוא מצדו המשיך לבהות עוד זמן מה במתרחש, דרך החלון.

הבהלה והפחד שררו ברחובות. ללא מעט משפחות מסביב היו ילדים קטנים, והדאגה לשלומם גברה. השכנים החלו לנסות ולטקס עצה מה לעשות, והיכן להסתתר מפני ההפגזות של האויב המצרי.

למזלנו בקרבת מקום היה בניין בן שני קומות, אשר עמד ממש מול ביתנו ובו גרה בעלת הבית עם בעלה, אשר היה בעצם הדייר ששכר אצלה חדר קודם לכן. בביתה היה מעין מרתף אשר היה יחסית ממוגן ונמוך מפני הקרקע, והשכנים פנו אליה בכדי שתאפשר להם לשהות בו

יחד עם ילדיהם באופן קבוע, בעיקר בלילות. על מנת שכן תיחסך מהם הריצה והטלטלה אל המקלט המוגן, כל אימת שתהיה אזעקה.

השכנה ניאותה ברצון לעזור, והשכנים עבדו יחד וניקו את המקום. לאחר מכן כל משפחה הורשתה לקחת מזרון אחד מביתה ולהשכיב את הילדים לישון בלילה. וכך בכל ערב הייתי לוקחת דבר מה לאכול ולשתות ומתיישבת ליד הילדים הרכים שישנו על המזרן. גם יצחק בעלי היה מגיע לשבת עימנו כמעט מדי ערב לאחר שעבד במשך כל היום עבור הצבא. הוא לא סיפר כל כך אודות פועלו, אך ביצע כמובן את המוטל עליו כנדרש.

במהלך ימי המלחמה המתוחים שהיתי גם בבית עם הילדים, ובכל פעם שהייתה אזעקה הייתי לוקחת את הילדים ורצה אל המקלט. זכור לי שההתרעה נשמעה מספר פעמים בזמן שבישלתי, והייתי צריכה בכל פעם לכבות את הפרימוס ולעצור את עיסוקי. כמו כן, היא נשמעה לא פעם גם בעת שרחצתי את אורי. כך שנאלצתי לעצור את הרחצה, לעטוף אותו בחופזה במגבת, להחזיק אותו בחיקי, ולרוץ איתו ועם יעל במהירות על מנת לתפוס מחסה.

אורי היה רק בן שנתיים והאזעקות והתנועה הרבה מסביב, לרוב הבהילו אותו וגרמו לו לבכות. באחת הפעמים כשרצנו אל מרתף הבניין הסמוך אשר שימש עבורנו כמקלט, ראיתי את שכנתי, שלה היה בן בגילה של בתי, מצטרפת אלינו ולאחר רגע קצר נמלכת בדעתה, עוצרת, וחוזרת לכיוון ביתה. קראתי לעברה ושאלתי מדוע היא חוזרת לביתה ולא ממשיכה למקלט, והיא השיבה שהיא שכחה לנעול את הדלת.

אמרתי לה שזה לא הזמן לחזור ולדאוג לנעול את הדלת, כשהמטוסים המצריים כבר נמצאים ממש מעלינו, ושטובתו וביטחונו של הילד חשובים הרבה יותר. הפצרתי בה להמשיך איתנו והיא שמעה בקולי. הסתתרנו במחסה, ולא חלף זמן רב עד שקול נפץ חזק נשמע והרעיד את הרחוב. לאחר שיצאנו מהמחסה בכדי לאמוד את הנזק, התברר שפצצה נפלה בדיוק על ביתה של אותה שכנה, ועל בתים נוספים באזור - שנחרבו כמעט עד היסוד.

גם לביתנו היה נזק קל, כיוון שהמשמשות של החלונות נשברו. אך הנזק ברכוש הוא לא המשמעותי, והדבר העיקרי והחשוב ביותר הוא שלמעשה חייה של אותה שכנה וחיי בנה הקטן ניצלו, ככל הנראה בזכות כך שעצרתי מבעדה לחזור אל ביתה והפצרתי בה להמשיך עימנו למקלט.

כולנו היינו באותו מצב פחות או יותר, והערבות ההדדית והדאגה של התושבים והשכנים, איש כלפי רעהו, ניכרו ובאו לידי ביטוי בתקופה זו בלא מעט מקרים ומעשים. מאז אותם ימים

עוד חווינו לצערנו לא מעט מלחמות במשך השנים, וחבל לי שהערבות ההדדית והאחדות בעם מתרחשת בעיקר בעת צרה ומלחמה, ולא תמיד ניכרת גם בשאר הימים.

ההפצצות נמשכו כל העת באזורינו. ויחד עם הדאגה לביטחונם של ילדיי, מחשבותיי ודאגתי נדדו אל עבר אמי ומשפחתי שהתגוררו בירושלים, אשר הפכה לנצורה בחלקה. באותם ימים לא היו טלפונים רבים בנמצא ולפיכך לא הייתה עימם תקשורת מהירה. הדרך לירושלים הייתה חסומה, והתחלנו לחשוב כיצד להעביר למשפחה מזון וציוד נוסף. אחי למשל נהג לעשן, וכשלא היו לו סיגריות הוא היה הופך לנרגן ועצבני. בנוסף אליו, גם אחותי אהובה הייתה באותה עת אצל אמי יחד עם שני ילדיה הקטנים.

לאחר זמן מה, בחודש מאי 1948 נפרצה דרך בורמה- שנשללה מאזור קיבוץ חולדה עד לירושלים, והיוותה דרך עוקפת לדרך הראשית החסומה לעיר הנצורה. עברו בה כוחות צבא ישראלים וכן עברה בה אספקה של מזון וציוד לתושבים. בשלב כלשהו גם אנחנו שלחנו חבילת מזון למשפחה שהגיעה ליעדה.

כאשר התקשורת עם אמי ובני משפחתי חודשה, נודע לנו שאכן לאורך תקופה מסוימת, היה להם חוסר במים ובמזון. אך למרות זאת, ואף על פי שגם להם לא היה מקלט ראוי להסתתר בו, אף אחד למזלנו לא נפגע.

פרק שמיני

ראשית ימיה של המדינה

היו לא מעט ימים קשים במהלך המלחמה. האזעקות התכופות והחשש מההפצצות, הדאגה למשפחה בירושלים הנצורה. ובעיקר, הידיעות הקשות על ההרוגים והפצועים הרבים אשר העכירו לא פעם את מצב הרוח. אך למרות הפחד והצער הרב, הייתה אמונה כי הצבא הקטן יוכל בסופו של דבר להדוף את צבאות ערב, ולהגן על תושבי המדינה הצעירה שאך קמה.

בשלב כלשהו הכריזו הצדדים על הפסקת אש. השקט חזר, וחיי היום יום שבו להתנהל כסדרם פחות או יותר, אך עדיין הייתה מתיחות רבה. למרות שלא היינו צריכים עוד לשהות במקלט, חששתי למשל לנסוע עם ילדיי הקטנים לירושלים בכדי לבקר את משפחתי. דאגתי שמא הפסקת האש תופר, הנסיעות תיפסקנה והמצור יחזור. ושבשל כך אאלץ ליפול לנטל ולהישאר בלית ברירה בדירתה של אמי בת השניים וחצי חדרים בירושלים- בה התגוררו בדרך קבע גם אחי אלישע, אשתו ובתם הקטנה אילנה. ובנוסף אחותי הבכורה יפה, עם שלושת בנותיה ובנה. וכן אחותי אהובה עם ילדיה.

כעבור זמן מה מדינת ישראל הגיעה להסכמי שביתת נשק עם מדינות ערב שנלחמו מולה. בפברואר 1949 נחתם ההסכם הראשון עם מצרים. לאחר מכן הגיעו להסדר עם לבנון, וירדן. ולבסוף ביולי 1949 לאחר משא ומתן ארוך, נחתם הסכם שביתת נשק גם מול סוריה. בין היתר נקבע בהסכמים הללו כי האו"ם יהיה הגורם המפקח על הפסקת האש.

תת פרק ראשון :

"תקופת הצנע"

מעט לאחר מכן- בחודש ספטמבר 1949, עברנו להתגורר בבית שבנינו ברחוב רוטשילד. הקירות עצמם עמדו על תילם, אך כיוון שהכסף לא הספיק דיו, לא היינו מחוברים בתחילה לקו ביוב או לחשמל. רק בשלב מאוחר יותר סידרנו את ההיבטים הללו, ואף דאגנו לשכנתנו אשר בנתה בית בסמוך אלינו, וחיברנו אותה לקו החשמל שהתקינו לנו.

חיינו בצנעה יחסית ולא היו ברשותנו רהיטים רבים, אלא רק אביזרים בסיסיים. גם את חלק מהבגדים של ילדיי הייתי תופרת בעצמי. זכרתי את רזי מלאכת הגזירה והתפירה אשר אמי לימדה אותי בילדותי, והייתי לוקחת בגדים שנהגתי ללבוש באקלים הקר של ירושלים- ואשר בראשון לציון כבר לא היה לי צורך בהם- ומכינה מהם מעילים, מכנסיים, ובגדים אחרים עבור ילדיי.

לעיתים הייתי נעזרת בתופרת, אך גם כשהילדים התבגרו מעט המשכתי לתפור עבורם בגדים שונים, למעט גופיות ובגדים תחתוניים אותם קניתי.

באותה עת בתי יעל- שהייתה כבת ארבע לערך, נכנסה ללמוד בגן באזור. ואורי שהיה כבן שלוש, נשאר איתי בבית. הוא היה רגיל לשהות במהלך היום במחיצת אחותו הגדולה ולשחק עימה, וכשהיא נכנסה לגן הוא השתעמם וביקש להיות בקרבתה. הוא לא הסכים אפילו להתלוות אליי בעת שערכתי קניות. בשלב כלשהו ביקשתי משכנה בשם פרומה שגרה בצמוד לגן להשגיח על אורי בזמן שערכתי את הקניות ההכרחיות. היא הסכימה ברצון, וכשאורי שהה אצלה הוא היה ניגש לגדר ועומד בצד אחד, בזמן שאחותו עמדה בחצר הגן, מן העבר השני.

חלפה שנה ואורי הגיע לגיל ארבע- הגיל בו ילדים היו נכנסים למסגרת החינוכית של גן ילדים. כנראה שלא היו מספיק ילדים בשכבת הגיל שלו, מפני שהחליטו לא לפתוח באותה השנה כיתת גן לגילאי ארבע באזור, אלא רק באזור כיכר המייסדים. כשהציעו לי את האפשרות הזאת אמרתי לגננת שהמרחק רב מדי עבורי, ושלא אוכל לשאת את בני על ידי וללכת בדרך מלאת החול והבוץ הזו, הלוך וחזור ברגל, יום ביומו.

כך יצא שאורי נשאר עמי בבית עד לגיל חמש, אז פתחו באזור גן חובה בתוך איזשהו מבנה של צריף. כיוון שלא היו מספיק מורים וגננות, העבירו השתלמות מזורזת למספר אנשים, ובהם

גם לגננת של אורי. ניתן לומר שלא הייתה לה שום גישה נאותה לחינוך ולילדים. היא נקטה בגישה של עונשים, שאחד מהם היה לסגור את הילדים במחסן של הגן. בנוסף לכך, היא אף הייתה מכה את הילדים, שפחדו ממנה עד מאוד.

לא הייתה כל כך ברירה, אלא לשלוח את הילדים למסגרת הזו. אך בסוף השנה במסיבת הסיום החלטנו להביע את סלידתנו ואת דעתנו על התנהגותה של הגננת, באמצעות כך שהענקנו לה במתנה ספר שעסק בהדרכה ובחינוך נכון של ילדים בגן. במטרה שהיא תשכיל ותשנה את דרכיה בשנה הבאה. היא הגיבה בעלבון ובחוסר הבנה מסוים, אך קיוונו שהיא אכן תלמד ותשכיל מתוך קריאתו, ותתקן את דרכיה.

המדינה הצעירה התפתחה תוך כדי תנועה. יהודים רבים מכל קצוות העולם החלו לעלות כיחידים או בקבוצות, ולא היו תמיד אספקה ומזון בשפע לכולם. בנוסף לכך בשנותיה הראשונות של המדינה היה מיתון כלכלי ובתגובה לכך הונהגה מדיניות של קיצוב מזון. התקופה הזו כונתה גם בשם "תקופת הצנע" ונמשכה כמעט עד לסוף שנות החמישים.

השר הממונה על נושא האספקה והקיצוב היה ד"ר דב יוסף, שגם כונה "שר הצנע". בתקופה זו רכשנו כמעט כל דבר באמצעות תלושים. ממזון ובגדים, ועד לרהיטים ולכלי בית. כיוון שלא היו חנויות רבות, לפעמים בכדי לרכוש בשר, דגים או מוצרים נוספים היינו צריכים לעמוד בתור, ובסופו להגיש את התלוש המתאים. בכל פנקס היו תלושים ממוספרים ובצבעים שונים, והיינו צריכים לשמור עליו מכל משמר, משום שאם היינו מאבדים אותו לא היה ניתן לקבל במקומו פנקס חדש באותו החודש. כמו כן, מי שרצה למשל לקבל מוצרי מזון נוספים עבור עריכת שמחות כגון ברית או חתונה, התבקש להגיש בקשה מיוחדת.

במקביל התפתח גם שוק שחור של מוצרים שונים, אליו פנה כל מי שביקש לרכוש כמות נוספת ממוצר מסוים, או מוצרים שלא היה ניתן לרכוש במסגרת ההקצבה של התלושים.

הסתדרנו פחות או יותר עם הצמצום היחסי, בו מרבית התושבים חשו גם כן. בעלי יצחק הרוויח את לחמינו. היו לו תקופות טובות ומכניסות יותר בעבודתו, ומטבע הדברים לפעמים גם תקופות מכניסות פחות. אני הייתי עסוקה בעשייה בבית ובדאגה לילדים. יצחק לא הסכים בצעירותינו שאצא לעבוד, ורק שנים מאוחר יותר הוא השתכנע והתחלתי ללמוד דברים שונים.

היה חשוב לי ללמוד אנגלית למשל, והשתתפתי בקורס שנערך בערבים בסמוך לבית הכנסת הגדול. בהמשך למדתי את רזי המכירה של קוסמטיקה טבעית, כאשר התחום היה בארץ עוד בראשיתו. את התכשירים הקוסמטיים הייתי מוכרת בבית. מלבד זאת למדתי

בתקופות שונות את נושא הביטוח. אמנם בסופו של דבר לא עבדתי בזה, מפני שלא חשתי בנוח לעבור מדלת לדלת ולנסות למכור לאנשים שונים ביטוחים, אך הידע העשיר אותי ושימש אותי כשטיפלתי בענייני הביטוח שלי ושל בעלי.

יצחק היה מבוטח בחברת "הסנה", כיוון שהיה לו בית מלאכה ועובדים. באחד הימים קרתה איזושהי בעיה ביטוחית ויצחק ביקש להגיש תביעה, אך סוכן הביטוח סרב לבצע את הצעד הזה. פניתי אליו ואמרתי לו שלא ייתכן שהוא גבה מבעלי לא מעט כסף במהלך השנים אך ברגע האמת הוא לא מספק את השירות הנדרש, ורק רואה את טובתה של חברת הביטוח ולא את טובתו של הלקוח שלו.

הזהרתי אותו שנעזב את חברת הביטוח שלו, אך לבסוף בעזרת סוכן אחר שעבד עימו הם סידרו את העניין. בעלי ראה שאני יודעת להסתדר בנושאים הללו ואיפשר לי לטפל בענייני הכספים והביטוחים לעיתים. וכך החלטתי לעבור לחברת ביטוח אחרת, וחשכתי במהלך הזה לא מעט כסף. כמו כן הייתי ניגשת לבנק ומבצעת עבור יצחק סידורים שונים כפי הנדרש.

בחודש יולי, בשנת 1953 נולדה בשמחה רבה בתי מאירה. בשנים שקדמו להולדתה, שני ילדיי הגדולים יותר, יעל ואורי, שבו וביקשו מאיתנו שוב ושוב אח או אחות. בעלי יצחק בתחילה לא שש כל כך לרעיון, אך לאחר זמן מה הוא התרצה. יתרה מכך, מרגע שמאירה, אשר נקראה על שמו של מאיר- אביו של יצחק זכרו לברכה, נולדה מוקדם מהצפוי בחודש השמיני להריון. היא האירה לדבריו את הבית. ואכן שימחה אותנו עד מאוד.

זכור לי כי אחותי חביבה באה מעט בטרפוניה ושאלה מדוע לא קראתי לבתי על שם אבי, אלא על שמו של אביו של יצחק. והשבתי לה כי נהוג להנציח את שמו של אדם אשר הלך לעולמו, ובאותם שנים אבי היה עודנו בחיים.

כיוון שמאירה נולדה בחודש השמיני, היא הייתה צריכה לאכול כמדי שעתיים- שלוש. הקדשתי לה זמן רב ובנוסף לכך הייתי עסוקה מאוד עם הבית ועם ילדיי הנוספים. כך שלעיתים כמעט ובקושי התפניתי אפילו להכין ארוחת צהריים. יצחק עסק בעבודתו, ובקניות לעיתים הייתי נעזרת בשכנתי שגרה בצמוד אלינו, אשר גם לה הייתה ילדה קטנה- אותה היא אימצה, מפני שלא הייתה יכולה להרות.

התקופה הייתה עדיין תקופת הצנע, והחנויות בהן היינו צריכות לחכות בתור ולהגיש את התלושים בכדי לקבל את מנת הבשר, הדגים ואת שאר המזונות היו די רחוקות. לכן אני ושכנתי התחלקנו במטלה. פעם היא ערכה את הקניות עבורי, ופעם אני ערכתי את הקניות עבורה.

השיתופיות, החברות והערבות ההדדית באותה תקופה בין השכנים והתושבים הייתה ראויה לציון, והערכתי את השיתופיות הזו מאוד.

דלת ביתי הייתה תמיד פתוחה בפניה, וכך גם דלתה של שכנתי. אם הייתי צריכה איזשהו כלי לגינה, הייתי נכנסת בחופשיות לחצרה, מעבר לגדר, ומשאילה בעת הצורך. וכאשר היא הייתה צריכה לאפות לחם לדוגמא ולא היה לה חשמל, היא הייתה מגיעה אליי ואופה בתנור שלנו.

שכנתי עבדה במשק הפועלות, וכדי לגדל את הילדה קטנה שלה היא לקחה חופשה. פעולת האימוץ הייתה די חריגה באותם ימים, וזכור לי כי הרשויות הקשו עליה, ולא נתנו לה פנקס תלוישים עבור צרכי התינוקת. לא תלוישים המיועדים לחיתולים ולא כאלה עבור סבון כביסה. הדבר עורר את חמתה וגם את חמתי, כיוון שטובת הילד אמורה לעמוד לפני הכל, בין אם הוא הילד הביולוגי שלה או לאו. בלית ברירה היא פנתה לשוק השחור, ורכשה את המוצרים שם.

תקופת המיתון והצנע נמשכה לאורך מספר שנים, וזכור לי כי בתחילתה, כאשר גרנו עוד בשכירות בעין הקורא, העברתי לפעמים חלק ממנת המזון של שני ילדיי הקטנים - שעמדה על כרבע כיכר לחם, לבנה של בעלת הבית. כיוון שהוא היה ילד מתבגר, אשר היה זקוק ליותר מזון.

בהמשך, כשגרנו ברחוב רוטשילד, בנוסף לאותה שכנה עם התינוקת המאומצת היו לנו עוד מספר זוגות חברים באזור, אשר יצחק ואני נהגנו להתארח בביתם, לשוחח בנעימים ולעיתים אף לשחק רמי. לאחד מהזוגות הייתה משפחה בארצות הברית אשר הייתה שולחת להם חבילות רבות של בגדים ומזון, ובהם גם שוקולדים מובחרים שונים. בעת שהתארחנו בביתם, הם היו מכבדים אותנו גם בקובייה מן השוקולדים הללו.

תת פרק שני:

עלייתו של אבי אליהו ארצה.

כשנה לערך לפני שבתי מאירה נולדה, עלה אבי אליהו ארצה בשנת 1952. כשמונה עשרה שנים חלפו מאז אמי, אחיותיי ואני עלינו לפלשתינה, שהפכה במרוצת השנים למדינת ישראל, ועד שהוא בא בעקבותינו. שמונה עשרה שנים בהן אני ואחיותיי בגרנו, התחתנו, הקמנו משפחות וילדנו ילדים. שמונה עשרה שנים בהן הוא לא היה נוכח באף אחת מהחתונות שלנו, ואף לא בחגיגות הברית ובר המצווה של בן הזקונים שלו - משה.

אבי אליהו הבטיח כאמור שהוא יגיע זמן קצר אחריו, לאחר שיטפל בסגירת עסקיו בבגדאד. אך הזמן חלף, ובין אם הוא רצה לצבור עוד כסף, ובין אם מתוך כל סיבה אחרת, הוא לא עשה כן.

כאשר הוא בחר לעלות בסופו של דבר ארצה, הוא השאיר כנראה חלק גדול מכספו אצל אחיו יוסף או אצל בן אחיו, ואולי אף חלק מקצת מהכסף השחור שהחזיק לעניים, מתוך חשש שמא השלטונות יתפסו אותו. אני מניחה שאת חלק מהונו הוא גם איבד מספר שנים קודם לכן, במהלך אירועי הפרהוד ב 1941, בהם נערכו בנוסף למעשי הרצח, גם מעשי ביזה המוניים בקרב הקהילה היהודית.

אבי ואמי מעולם לא התגרשו באופן רשמי- דבר שלא היה מקובל באותם זמנים, אך הם כאמור חיו בנפרד. אמי הייתה זו שבעיקר דאגה לנו בשנות ילדותינו ונערותינו. ראשית לקורת גג מעל לראשינו וכן לכלכלתנו. ובהתבגרותנו היא זו שסייעה לחתן אותנו. אבי לא ליווה אותנו, ולא היה מעורב בגידולנו.

בעת שהוא הגיע ארצה הוא ביקש לחדש את הקשר ולראות את בן זקוניו, את בנותיו ונכדיו. אך הכעס על בחירתו להיעדר מחיינו במשך שנים לא כל כך שכח בקרבנו, וסירבנו לכך. עוד כשהייתי בת עשר בבית הספר היסודי, אמרתי שאני יתומה מאב. כיוון שחרה לי שהוא לא היה בסביבה, ולא ידעתי כיצד להסביר את בחירתו זו. וכעבור שנים, כשכבר הקמתי משפחה משל עצמי ועיקר דאגתי הייתה נתונה כלפיהם, לא נעתרתי גם לדאוג ולטפל באבי ששב לפתע. וכך יצא שהוא ביקר בעיקר את אחותי הבכורה יפה ואת ילדיה.

בנוסף לכך, הוא ביקש לחזור ולחיות עם אמי רחל, אולי מפני שרצה לחיות בקרבת מישהו שסייע לו במטלות הבית ויטפל בו לעת זקנתו. אני ומרגלית אחותי אמרנו לאמי שזו רק החלטה שלה אם להסכים לקבל אותו בחזרה או לא, ושאנחנו לא מתערבות בשיקוליה. היא הרהרה בהחלטתה בקושי רב, ואני מניחה שאם היא הייתה רוצה לחזור אליו בסופו של דבר היא הייתה עושה זאת, אך כנראה שהשנים עשו את שלהם, היא סירבה והם לא שבו להתגורר יחד.

היא אף סיפרה על מקרה שבו יום אחד בעת שהיא ערכה קניות, היא ניגשה לעברו של איש קשיש אשר מכר ביצים. להפתעתה הרבה היא זיהתה שהרוכל הוא למעשה בעלה אליהו, וכיוון שלא רצתה לפגוש בו, היא חזרה על עקבותיה והלכה לפני שהוא הספיק לזהות אותה.

באותם ימים יצחק ואני, ויתר האחים והאחיות שלי התחלנו לתמוך כלכלית באמי המתבגרת. למרות הקושי עשינו זאת ברצון רב, בין היתר מפני שהערכנו את נתינתה ופועלה

עבורינו לאורך השנים, ורצינו בפשטות להשיב לה כגמולה. כמו כן לאחר זמן מה היא התגוררה בביתו של אחי, ולאחר מכן אצל אחותי, וכן אצל אחות נוספת. וכל הילדים והנכדים התייחסו אליה בכבוד.

בארץ אבי אליהו כנראה שהתפרנס בדוחק ממכירת ביצים, ובהתבגרותו חי במעברת עולים בפרדס חנה. אין לי אף תמונה שלו, אלא רק מזיכרונות ילדות. כעבור מספר שנים - בשנת 1964 הוא נפטר בכא' כסלו.

למעשה, בני הקטן ירון נולד בחודש נובמבר באותה השנה, ימים ספורים בסמוך למועד פטירתו של אבי. וכך יצא שלא הייתי בהלוויתו ובשבועה שאמי ומשפחתי ישבו עליו בירושלים. לא מפני שלא רציתי כמובן אלא משום שבאותה עת כלל לא ידעו אותי בדבר.

הייתי בבית החולים מספר ימים וידעתי כי אמי הגיעה מירושלים על מנת לסייע לי ולטפל בילדי שנמצאים בבית. כשיצאתי מבית החולים והגעתי הביתה, הבית היה ריק מאדם. ילדי היו בבית הספר, ולא הבנתי מדוע אמי שהציעה את עזרתה מיוזמתה נשארה בביתי רק כיומיים ועזבה. גם יצחק לא שב כהרגלו לביתנו, וההתרגשות הרבה בעקבות הולדת בנו הרך התחלפה בדאגה, מפני שלא ידעתי כבר מה לחשוב לנוכח הסיטואציה הזו.

בדיעבד התברר שהם היו בהלוויתו של אבי, ולא רצו להדאיג אותי יתר על המידה ולכן לא סיפרו לי. ירון נולד בחודש השביעי להריון והיה צריך לאכול בכל שעותיו, כך שבבית ברירה לא התאפשר לי לנסוע לירושלים ולשבת עימם שבעה.

עם השנים למדתי שלמרות שאבי נעדר שנים רבות מחיי, אין כל כך טעם לזכור ולאחוז ברגשות הכעס, כך שאין בליבי כלפיו. הדברים התרחשו כפי שהם התרחשו וקיבלתי בפשטות שכך היו הם פני הדברים.

תת פרק שלישי:

הקשר עם אמי ואחותי

בראשית ימיה של המדינה הצעירה התקשורת עם אמי, אחיי ואחותיי נעשתה בעיקר דרך מכתבים. אחותי מרגלית למשל הייתה מעדכנת אותי על קורותיהם בירושלים, ואני שיתפתי אותה בקורותיי ואודות משפחתי. לקראת ראש השנה נהגנו גם לשלוח אגרות שנה טובה.

עם הזמן כשהילדים התבגרו מעט, השתדלתי לבקר מדי פעם בפעם את אמי אשר גרה ברחוב ישא ברכה בירושלים. יצחק בעלי היה בין התושבים הראשונים שהחזיקו ברשותם רכב. הטנדר שימש אותו בעיקר בעבודתו במהלך השבוע, ובימי שבת היינו לעיתים נוסעים באמצעותו לירושלים. לפרקים היו מצטרפים אלינו לנסיעה גם בני משפחה נוספים.

אמי הייתה דתייה והתגוררה בשכונה דתית, ולכן כשהגענו יצחק הקפיד לחנות את הרכב במרחק מה מהאזור, ומשם המשכנו ללכת ברגל לכיוון ביתה. חלק מהשכנים הביטו ככל הנראה מהחלונות וראו שהגענו מחוץ לירושלים עם רכב ביום שבת. אינני יודעת אם מי מהם העיר לאמי על כך, אך כאשר היא הסבה את תשומת לבי לכך, שאלתיה אם היא מעדיפה שנבוא רק בימי חול? היא הייתה אדם פיקח ופרגמטי והשיבה לי שהיא יודעת שיצחק עובד קשה לאורך כל השבוע ומעריכה ש"אם אני אגיד לכם לא לבוא, אני לא אראה אתכם, אני יודעת, שהשכנים יגידו מה שהם רוצים".

היא השיבה כך לא רק לגבינו, אלא מפני שהכירה במציאות שבה גם בני משפחה אחרים עבדו במשרה מלאה במהלך השבוע והתפנו לבקרה בעיקר בימי שבת.

בנוסף לביקורים אצל אמי, אחיותיי ואני נהגנו להיפגש ולהתארח אחת אצל השנייה מדי כמה שבועות, בעיקר בימי שבת. וכן היינו חוגגים את החגים יחד. לפעמים היינו לוקחות מוניט בכדי להגיע אחת אל השנייה. תמיד היינו מחוברות ולמדנו מאמי שחשוב להישאר בקשר, אך מרגע שהתחתנו הקשר בינינו הפך קרוב יותר. אכלנו ארוחות צהריים יחד. שוחחנו על נושאים משותפים. על הבית, על הריונות ולידות, על הילדים ועוד. מלבד זאת השאלנו אחת לשנייה ציוד ואביזרים שונים לתינוקות שנולדו במרוצת השנים.

אני, שתי אחיותיי הצעירות מלכה ומרגלית ולפעמים גם אחותי ויולט, היינו נפגשות גם בתל אביב ועורכות קניות של בדים בנחלת בנימין. מוכרים שנתקלו בנו חשבו אותנו לעיתים כתאומות, מפני שהיינו די דומות. את הבדים היינו מוסרות לאחר מכן לתופרת שתפרה את הבגד או השמלה, על פי בקשתנו.

על אף שלא תמיד היו מיטות לכולם במהלך אותם הביקורים, וחלק מהאורחים נאלצו לישון לפרקים על הרצפה- המפגשים הללו זכורים לי כחיוביים ביותר, והם היו חשובים לי עד מאוד.

בצד זאת, לדאבוני לפני מספר שנים אמי רחל הלכה לעולמה ב-30 ביולי 1993, י"ב באב תשנ"ג. ימים רבים עברו מאז הרגע בו צפיתי בה אורזת בגדים וחפצים בביתנו שבבגדאד,

לקראת יציאתנו לדרך אל ארץ ישראל, ועד אשר היא נפטרה בשיבה טובה בארץ. אני מניחה שבמהלך הזמן הזה היא עברה גם רגעים מורכבים וקשיים, ובצידם גם רגעים משמחים כחתונות ילדיה, הולדת נכדיה, חתונות נכדיה והולדתם של ניניה.

כשש שנים לערך קודם לכן נפטר גם אחי הגדול אלישע, ב-24 בדצמבר 1987. אני זוכרת שהזעיקו אותי כשהוא היה בבית החולים. ברוב שנותיו הוא כמעט ואף פעם לא חלה ולא הלך לרופא, אך לצערי הוא חלה בסרטן. כשהוא כבר היה בבית החולים המשפחה שלו ביקשה מהרופאים שלא יידעו אותו בדבר מחלתו ומצבו, אך אחד הרופאים בחר שכן לספר לו. כשאלישע שמע מפיו אודות מחלתו הוא נכנס מעט לדיכאון. וכך בערוב ימיה אמי איבדה את בנה אלישע אשר היה קרוי על שמו של בן נוסף שלה אשר נפטר בינקותו.

עם הזמן, המפגשים שלי ושל אחיותיי התמעטו במקצת, ואנחנו נפגשות לעיתים רחוקות יותר, מפני שהמצב מעט מורכב. לא פעם ייחלתי לחדש את המפגשים בין האחים והאחיות בתדירות גבוהה יותר, על אף מגבלות הגיל והעיסוקים השונים של בני המשפחה. ניסיתי אף ליזום בהזדמנויות שונות אפשרות למפגש של המשפחה המורחבת, בחג הפסח למשל, אך למרות הרצון הטוב לא לכולם זה התאפשר, והדבר לא יצא לפועל.

אך יחד עם זאת, מלבד הרצון למפגשים אני משתדלת לשוחח עמן ועם אחי משה לעיתים כמובן גם בטלפון.

תת פרק רביעי:

יום העצמאות ומצעדי צה"ל

מפגש משפחתי אחד אשר זכור לי במיוחד התקיים בתל אביב בשנת 1949. הגענו לעיר הצעירה בכדי להשתתף בחגיגות יום העצמאות הראשונות של המדינה שנערכו ב- ה' באייר. האירוע המרכזי בחגיגות היה מצעד צה"ל אשר עבר ברחובות העיר והציג לאזרחים בגאון את נציגי חייליו, יחידותיו וכליו השונים של הצבא. בכדי לתפוס מקום טוב באירוע, לנו ערב קודם לכן אצל קרובי משפחתי בתל אביב והשכמנו קום לכבוד המצעד.

כאשר יצאנו לדרך, אני ומשפחתי לקחנו עימנו מעט מזון ושתייה ואף כובעים להגנה מפני השמש והמתנו יחד עם המון האדם שהתקבץ לו אט אט, בציפייה דרוכה לתחילתו של המצעד. הרחובות היו נקיים ומקושטים בדגלים רבים ובתמונות של הנשיא חיים ויצמן וראש הממשלה דוד בן גוריון. לכל אורך המסלול שעבר בין היתר ברחובות בן יהודה, אלנבי, דיזינגוף, והמלך ג'ורג', התקבצו כשלוש מאות אלף אנשים נרגשים. גברים, נשים וטף.

ברי המזל שגרו בסמיכות יצאו למרפסות בתיים. וחלק מן האנשים בקהל אשר ביקשו להתחמק מהצפיפות ולהשיג ראות טובה, אף עלו לגגות הבתים וצפו משם במתרחש.

לפתע נשמעו למרחוק הלמות התופים אשר בישרו על התחלת המצעד. תזמורת צה"ל המשיכה ללוות בכל אותה העת, את קבוצות החיילים אשר ייצגו את יחידות הצבא השונות, ואת כלי הנשק המוצגים שהחלו לעבור על פני הקהל. בכל פעם שאלה התקרבו, הם זכו למחיאות כפיים סוערות מכל עבר. יש לזכור ששנה קודם לכן כשפרצה מלחמת השחרור, היינו עניים בנשק ותחמושת. כך שניתן להניח כי המצעד שהציג איזושהי עוצמה צבאית, נטע מעט ביטחון בתושבים הצופים בו.

בעוברו, חלף המצעד על פני במה גדולה שהוכנה במיוחד עבור ראשי המדינה ומכובדיה. ישבו בה נשיא המדינה וראש הממשלה, וכן הרמטכ"ל ואישים בכירים נוספים.

מאז אותו יום ובמשך כעשרים שנה, נהגו לערוך מצעד צבאי מרשים בכל יום עצמאות, אשר לרוב היווה את גולת הכותרת של החגיגות. המצעדים הראשונים נערכו בתל אביב ועם השנים התקיימו בהם גם מפגנים אוויריים של מטוסי צה"ל. לאחר מכן המצעדים נערכו גם בחיפה, בירושלים, ואף בבאר שבע. בכל פעם הוצגו כלי נשק שונים וחדשים שהתווספו לכוח הצבאי. בהם מטוסים חדישים, טנקים ותותחים, וכן טילים שונים ובהם גם לדוגמא טילים נגד טנקים.

בשנת 1968 החליטו לבטל את המצעדים הצבאיים, ככל הנראה כדי לחסוך בעלויות. אך לטעמי, על אף הסיבות הכלכליות היו יכולים אולי לערוך מצעד שכזה פעם בכמה שנים, בכדי שלפחות הנערים הצעירים בכל דור ודור יוכלו לחזות במחזה שכזה, אשר בעיקרו גורם לגאווה, לתחושת ביטחון, ואולי אף מעלה את המוטיבציה להגן על המדינה הקטנה והיחידה שלנו.

זכור לי כי כעבור שנים מספר מאז פסקו מצעדי צה"ל יצא לי להשתתף פעמים אחדות גם באירועים שנערכו בי"א באדר לציון "יום ההגנה" - הארגון שממנו צמח בין היתר צה"ל. בדרך כלל המפגשים נערכו באולם צוותא בראשון לציון, וזכורה לי פעם שהמפגש נערך בבניין היקב הישן, שבו היה קיים בעבר סליק נסתר של נשק אשר שימש את הארגון. המקום כולו קושט לכבוד

האירוע, בו נשאו דברים גם ראש העיר דאז מר מאיר ניצן, מר שמוליק אייל שהיה ממפקדי ההגנה, וכן חברי ההגנה נוספים. סופרו סיפורים אודות הארגון, שעסק בשמירה על היישוב היהודי ובפעילות למען עלייתם של יהודים רבים מהגולה. עמדנו לזכרם של הלוחמים שמסרו נפשם בפעולות אלה, והאירוע הסתיים בשירה בציבור, אשר שר יחד שירים ישנים וחדשים.

אני ואמא ראל

אמא שלי, ראל 1966

ג'וניה של האג'ים, ואמא שלי

י'ג'ק, אג'יג'י, איסי ואני

אביבה ואמא שלי, מרץ 1963

שם המשפחה	שם פרטי	מס' הקמעוני
מדינת ישראל	מס' הקמעוני	מס' הקמעוני
משרד המסחר והתעשייה - חטיבת המזון	פנקס מזון	מרכז
שם הקמעוני	שם הקמעוני	שם הקמעוני
העברות מספק לספק	שם הקמעוני	שם הקמעוני
שם הקמעוני	מס' הקמעוני	מס' הקמעוני
מס' המסמך	מס' המסמך	מס' המסמך
תאריך חוקף העברה	תאריך חוקף העברה	תאריך חוקף העברה
חומת המשרד	חומת המשרד	חומת המשרד

ת.מ. 2. נא לבדוק פנקס זה בשעת קבלתו, בעתיד לא יתקבל ערעור על חוסר דפים

10M 865141

גאופי מיון שילוקי בקופת הצנע

פרק תשיעי

הילדות והבגרות של ילדיי

בימים בהם יעל ואורי גדלו מעט והיו כבני שש ושבע, יצחק ואני אפשרנו לעצמינו לצאת לעיתים בערבים לקולנוע או לתיאטרון. בראשון לציון נהגנו לצפות בסרטים בקולנוע נעמן הוותיק, וכן בקולנוע נוסף שבנו על גג פתוח של איזשהו מבנה. בהמשך נסענו מדי פעם בפעם גם אל תיאטרון "הבימה" בתל אביב. אהבתי לראות את ההצגות, ובזכות יצחק שהכיר לי גם את האופרה, התחלנו לפקוד גם את בית האופרה.

בשלב מאוחר יותר כשמאירה נולדה בשנת 1953, היינו נעזרים באמי או באחד מאחיי או אחיותיי שהגיעו לבקר לעיתים, ובהזדמנות גם השגינו על הילדים. כך יכולנו להתאוורר מעט ממטלות היום יום, ולצאת לשעה קלה לבילוי. לפעמים גם יצחק היה נשאר להשגיח על הילדים ואני הייתי הולכת עם אחי או אחותי לקולנוע.

לא היו שפע של אפשרויות בילוי באותם ימים. היכל התרבות נוסד בראשון לציון רק מאוחר יותר, ומלבד זאת ידנו לא תמיד הייתה משגת מבחינה כלכלית. אך אף על פי כן עבדנו קשה והשתדלנו לצאת לתיאטרון ולקולנוע מתי שהתאפשר.

בנוסף לכך, כשהיה לי מעט זמן פנוי נהגתי להמשיך בתחביב שסיגלתי לעצמי בילדותי וקראתי ספרים. ליצחק הייתה ספרייה, עם מדפים עמוסי ספרים וקראתי את כולם.

שלושת ילדיי הלכו והתבגרו לאיטם. יעל סיימה בית ספר עממי, ולאחר מכן רשמנו אותה לתיכון הגימנסיה הריאלית בראשון. היא למדה שם במשך שנה אחת, אך מפני שהיא התקשתה מעט בלימודי הצרפתית, הציבו לה תנאי בדמות מבחן על החומר, בו היא הייתה חייבת להצליח על מנת לעלות כיתה. לצערי היא לא צלחה כל כך את המבחן הספציפי הזה, ומנהל בית הספר שנקרא קררי לא וויתר לה והתעקש שהיא תישאר כיתה. יעל סירבה להיות במצב בו היא נאלצת לחזור על לימודי השנה הראשונה בגימנסיה, בעוד חבריה לספסל הלימודים התעתדו לעלות כיתה, וביקשה להישאר בבית.

היינו צריכים לרשום אותה לאיזושהי מסגרת לימודית ושקלנו מה לעשות. מפני שיצחק ואני לא רצינו שהיא תרחיק לכת בנסיעות אל תל אביב, רשמנו אותה לבית ספר לפקידות בעיר

רחובות הסמוכה. אחד המורים שראה את הפוטנציאל שלה זימן אותי לשיחה, אמר לי שלדעתו ליעל יש המון פוטנציאל ללימודים, ושאל אותי מדוע לא רשמתי אותה לבית ספר תיכון כללי? כאשר סיפרתי לו את הסיפור הוא המליץ לי להעביר אותה לבית ספר תיכון דתי לבנות שנקרא "סיני", וכך עשינו. יעל סיימה שם בהצלחה את בית הספר התיכון.

יעל נחשפה במהלך לימודיה באופן יותר מעמיק לדת ולהלכותיה השונות. כיבדתי את זה כיוון שגם לי יש זיקה למסורת היהודית, ובין היתר הקפדתי לשמור בבית על כשרות. אך סביב הנושא הזה חלו לפתע לא מעט וויכוחים. היא למשל ביקשה מאביה שלא ידליק בשבת חשמל או אש בכדי להכין קפה מפני שבבית הספר אמרו שזה אסור, אך הוא היה רגיל לכך עוד לפני שהתחתנו. חברה שלה מבית הספר הייתה אפילו מחמירה יותר וכשהיא הייתה מתארחת אצלנו היא אפילו לא הייתה שותה כוס מים, למרות שכאמור הקפדתי על כשרות.

לאחר התיכון כשהגיעה העת להתחיל ולמצוא זוגיות, מרבית הבחורים רצו לצאת לבלות, ולנסוע בסופי שבוע. עם הזמן יעל התגמשה בנושא והחלה לנסוע בשבת, אך המשיכה להשתדל ולשמור שבת אל תוך הבית פנימה.

בזמן שיעל שירתה בצבא בתפקיד של חובשת קיבלנו למשפחתנו הפתעה נעימה, בדמות הולדתו של בני הקטן ירון. הילדים היו כבר גדולים, ובהתחלה לא חשבתי אפילו שאני בהיריון. אך לאחר זמן מה הסתבר שאכן כך, ובחודש נובמבר בשנת 1964 נולד ירון. לאור העובדה שהוא היה בן הזקונים במשפחה הוא זכה בינקותו לתשומת לב יתרה מאחיו הגדולים. הם טיפלו בו, אהבו אותו ופינקו אותו.

אורי בני הרבה בילדותו להרכיב טיסנים ודגמים שונים של מטוסים. בדרך כלל לאחר שהוא היה מסיים את מלאכת ההרכבה הוא היה נוהג לתלות את המטוסים בחדר בעזרת חוטים. הוא למד בגימנסיה, נשאר כיתה והתגייס בשנת 1965 לצבא כשהוא בן תשע עשרה. אורי החל את שירותו הצבאי בחיל השריון ולאחר כשנה לערך הוא עבר לחיל האוויר. באותה עת התגייס גם משה, בנה של אחותי מרגלית, ולמעשה לאמי היו שלושה נכדים שהתגייסו לצה"ל בהפרש של חצי שנה כל אחד. בני אורי וגם משה האחיין שלי ששירת ברמת הגולן היו שולחים לי גלויות ומעדכנים אותי בקצרה בקורותיהם. מלבד זאת גם אני ואחותי מרגלית שגרה בירושלים היינו מתכתבות בינינו, ומעדכנות אחת את השנייה בין היתר גם על מיקומם ומצבם של ילדינו ועוד.

לאחר שיעל סיימה את הצבא היא החלה לעבוד במשרד של רואי חשבון, לשביעות רצונם של בעליו. עד היום היא מחזיקה במוסר עבודה גבוה, ובוחרת להמשיך לעבוד למרות שיכלה כבר לצאת לפנסיה לו רצתה בכך. בצעירותה היא נישאה למנשה ונולדו להם שני ילדים. אורן-בנם הבכור, שהוא גם הנכד הראשון שלי ושל יצחק, אשר נולד ב-10 לספטמבר 1973. והבת-ענבל אשר נולדה ב-8 לאוקטובר 1981.

כשאורן עמד לפני גיוסו לצה"ל, נפגשנו לאירוע משפחתי ובמהלכו הקראתי בהתרגשות חיבור קצר שכתבתי לכבוד אורן ולקראת גיוסו שנקרא "פתאום חייל". זכור לי כי גם בני המשפחה שנכחו במקום התרגשו יחד איתי, בשומעם את קטע הקריאה.

יעל ומנשה התגרשו לאחר מספר שנים, והיא עמדה באומץ ובנחישות בקיום כלכלת הבית. גם כאשר הזמנים לא היו הכי קלים מבחינה זו היא השתדלה לעזור לילדיה. אורן עובד בתחום המחשבים, וענבל סיימה תואר ראשון בעיצוב פנים במכון הטכנולוגי בחולון בשנת 2008.

גם בני אורי התחתן בצעירותו. לאחר שהוא סיים את הצבא הוא נרשם ללימודי הנדסת מכונות בטכניון בחיפה, ובמהלך לימודיו הוא הכיר את אורה, אחות במקצועה, שהפכה לרעייתו. לשמחתנו נולדו להם שני ילדים. יפעת אשר נולדה ב-14 לנובמבר 1974, ואוהד- שנולד ב-28 לינואר 1979. לאחר מספר שנים הם התגרשו. אורה זכרה לברכה נהרגה בתאונת דרכים טראגית ומצערת בשנת 1997.

השנים חלפו כדרכם, ויפעת שסיימה תיכון וצבא החלה ללמוד אדריכלות נוף באוניברסיטת חיפה. בשנת 2001 היא קיבלה את התואר וכיום היא עוסקת בתחום. שמעתי המון מחמאות אודות הפרויקטים המוצלחים של יפעת. קצת חבל לי שלא הזדמן לי לראות אותם בפועל אך אני מקווה מאוד שאזכה לראות אותם. יחד עם זאת אני מאחלת לה שתזכה להגשים עוד הרבה פרויקטים.

אחיה הקטן אוהד עוסק בתחום המחשבים. הוא נישא לפני מספר שנים ב-25 במרס 2011 לרעייתו נטע בחופה צנועה אשר התקיימה בשעות הצהריים, בהשתתפות המשפחה והקרובים ביותר. בנם הבכור גלעד נולד ב-28.11.12 והוא הנין הראשון שלי.

בתי מאירה שירתה בצבא בבסיס תותחנים במרכז הארץ. לאחר מכן היא עבדה כמנהלת חשבונות, ונישאה לאפרים ב-30 במרס 1977, ערב י"ב בניסן תשל"ז בבית השריון בתל אביב. הם בחרו להתגורר בראשון לציון. בתם הבכורה מרב נולדה ב-12 ליוני 1985, ודקלה בתם הצעירה נולדה ב-26 באוקטובר 1987.

כעבור שנים מספר בחרה מאירה לעשות הסבה מקצועית. היא פרשה מעבודתה כמנהלת חשבונות, והחלה לעסוק בתחום המיסטיקה. בעלה אפרים עובד כטכנאי חיווט מטוסים בתעשייה האווירית.

נכדתי מרב הוציאה תואר ראשון בחינוך לגיל הרך בשנת 2010 וכעבור כשנה היא עשתה הסבה לגננת. כיום היא עובדת כגננת בגן עירייה בחולון. היא נישאה לבעלה איתן ב-17 לספטמבר 2013 באזור. אחותה הצעירה דקלה עוסקת גם היא בתחום החינוך. בשנת 2011 היא קיבלה את

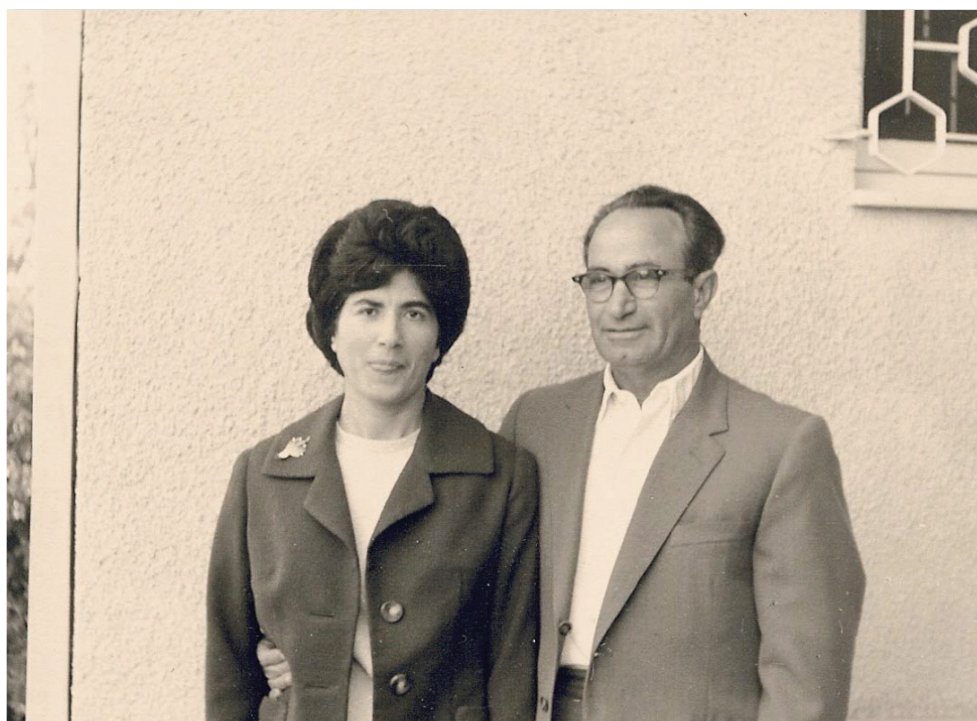
התואר הראשון שלה בייעוץ חינוכי, ובשנת 2015 היא אף השלימה תואר שני בלקויות למידה. באותה שנה היא הוציאה במקביל גם תעודת הוראה בחינוך מיוחד.

בני הקטן ירון חיפש ויצר מגיל צעיר המצאות ופטנטים לכל מיני דברים. בנוסף לכך זכור לי כי אחד הדברים שהוא אהב מאוד לעשות היה לבנות מגדלי קלפים, והוא אף צולם בהקשר זה לאחד העיתונים. בנעוריו הוא למד בבית ספר התיכון אורט סינגאלובסקי שבתל אביב, ולאחר לימודיו הוא התגייס לצבא ושירת בחיל המודיעין. הוא הצטיין בתפקידו ואף המשיך לשרת בצבא קבע. בתאריך ה-9 לאוגוסט 2001 הוא התחתן עם אסנת אשתו, ובנם הבכור עמרי נולד כעבור כשנתיים ב-1 באוגוסט 2003. ב-7 במרס 2005 נולדה בשעה טובה גם בתם הצעירה איה.

יצחק היה גאה בילדינו ובנכדינו וכך כמובן גם אני. כשהוא היה חולה למשל כל הילדים דאגו לו. כנראה שהחינוך לאכפתיות ולדאגה אחד כלפי השני עבר אליהם, וכל תקוותי כי הם ישתדלו אף להיות קרובים יותר.

יצחק, אני, מאירה, ירון, מלכה, מירה ואורלי (1965)

יצחק ואני בגזר הבית ברוטשילד

אורי, ילל, מאירה, יצחק ואני (25 שנות נישואים)

יצחק ואני (1977)

45 שנה (1988) ישיבאים

ג'אונת אשפולג'ית זאסיזג הפלגה - 60 שנוג נישואים יזגך ואני 20.3.2003

יזגך ואני זאסיזג הפלגה - 60 שנוג נישואים 20.3.2003

אני עם (כדי אהוד ובגירג'יזו) עץ ביום הגונגם - 25.3.2011

גחונה השפטיג בגונה ש' אהוד (כדי ובגירג'יזו) עץ - 25.3.2011

גחונה משפחתית חג המשי, גנוכה, 2011

אני עם נכדתי חרד וזוגית ליבה איהן בגחונתם - 13.9.13

פרק עשירי

על כתיבה, ועל נושאים נוספים

אחד המפגשים המשפחתיים הזכורים לי ביותר התרחש כאשר הילדים ארגנו לי וליצחק מסיבת הפתעה לרגל חגיגות יום נישואינו בחודש מרס 2003. היינו נשואים למעלה משישים שנה, ולכבוד המאורע, הילדים הזמינו גם את המשפחה המורחבת. יצחק כבר לא היה במיטבו, והמפגש הזה היה כמעין פרידה מכל המשפחה. שנינו התרגשנו עד מאוד, וזאת תודות לילדיי, נכדיי ובני משפחתי.

כעבור כחצי שנה לערך, לצערי הרב והגדול יצחק הלך לעולמו ב- י"ט בחשוון תשס"ד, ה- 13 בנובמבר 2003. למרות שעברו לא מעט שנים מאז לכתו הוא עדיין חסר לי מאוד. גם ובמיוחד ברגעים הקטנים. באמירת ברכת הבוקר טוב והלילה טוב, בשיחה נעימה. חסרים המון דברים. עצם נוכחותו, קול צעדיו המתהלכים בסלון. היד המושטת אל עבר סל הקניות, כאשר הייתי נכנסת בדלת. הרבה זמן לא יכולתי לשבת אפילו על הכיסא בו הוא נהג לשבת. כל פינה בבית הייתה מלאה בזיכרונות. ולבסוף, בין היתר גם מתוך הקושי המדובר, עברתי דירה.

כנראה שהמילים תמיד היו בעבורי דבר חשוב, ובמהלך השבעה לקחתי מחברת ולראשונה התחלתי לכתוב ליצחק. בדרך זו שיתפתי אותו בתחושותיי, סיפרתי לו את שעובר עליי. שהרי הכתיבה היא גם דרך מסוימת לפרוק במעט את הכאב והרגשות השונים. בחלוף הזמן, שיתפתי את יצחק בדרך זו גם בשמחות שהיו במשפחה. בחתונות הנכדים, בהולדתו של הנין הראשון ועוד.

כתבתי לו עד כמה הייתי שמחה ונרגשת להשתתף באירועים הללו, ושכולי תקווה שגם אזכה להשתתף בשמחות נוספות. בחתונות של שאר הנכדים, בחגיגות בר המצווה ובת המצווה של ילדיו של ירון, ובהולדתם של נינים נוספים. אני מאחלת לכל משפחתי שיזכו באושר, בבריאות ובפרנסה טובה.

בין היתר כתבתי ליצחק על כך שאני מעריכה שהחתונות של הנכדים נערכו לפי המסורת היהודית, ועל כך שאני רואה חשיבות גדולה בשמירה על המסורת והצביון היהודי. בציון וחגיגת

החגים היהודיים לדוגמא, בעריכת הקידוש בימי שישי. עד היום אני נוהגת לעיתים לשיר את השירים אותם היינו שרים בבית בעיראק. למשל כאשר אני מתארכת אצל אחד הילדים, ולפעמים סתם כך לעצמי כשאני נמצאת בבית ביום שישי. זאת מתוך ערגה וגם מתוך כך שהייתי רוצה שגם הילדים והנכדים יכירו את המנהגים והמסורת הזו.

לאורך השנים חגיגת החגים יחד עם המשפחה הייתה חשובה לי וגם ליצחק. אף על פי שרוב חייו הוא היה אדם חילוני, ורק בערוב ימיו הוא החל אט אט לצום ביום כיפור ולקדש ביום שישי, את החגים תמיד היה לנו חשוב לציין. גם בזכות כך שהדבר תרם בעיניי לתחושת הביחד ולמשפחתיות. יצחק היה יושב בדרך כלל במקום הקבוע שלו בראש השולחן, ואני הייתי מזמינה את האורחים ובני המשפחה. בשנים האחרונות פחות מתאפשר לי לארח, ובדרך כלל אחת הבנות שלי מארחת.

לשמחתי התרשמתי כי המסורת אכן עברה גם לנכדותי, וכי גם הן רואות בכך חשיבות מסוימת. כך לדוגמא יצא שהוזמנתי והשתתפתי בארוחות שישי שערכו מרב ואיתן בבית בו התגוררו בהוד השרון, ולאחר חתונתם בביתם בראשון לציון.

הייתי רוצה שכל המשפחה תהיה מאוחדת, בריאה ומורחבת. כשאני הולכת לבת שלי למשל אני מברכת אותה ואומרת לה "שבשנה הבאה יהיו לך עוד יותר אנשים". כמוכן שביחסים במשפחה, כמו גם בין בני אדם בכלל, קיימים יחסים מורכבים לעיתים, עליות ומורדות. גם למילים יש משמעות, ולפעמים בשעת כעס, ויכוח או היסח הדעת הן עלולות לפגוע, ולכן ראוי לנסות לחשוב פעמיים ולהקפיד עליהן. לא מן הנמנע כי במהלך השנים גם לי יצא לטעות ולומר דברים לא פשוטים, אך כמוכן שלא בכוונת זדון, ומבלי כוונה לפגוע חס וחלילה. הדבר שראוי לזכור בהקשר זה הוא שכולנו בסך הכל אנושיים, ובני אדם מטבעים טועים לפעמים, ולכן חשוב מאוד גם לדעת לסלוח. גם אם כועסים על נושא מסוים, חשוב לדבר, לפתור את העניין ולסלוח, בין היתר למען המשפחתיות.

הכתיבה ליוותה אותי באופנים שונים לאורך השנים. לרוב כתבתי למגירה, ובשלב מאוחר יותר, בשנת 1991 לערך התחלתי להשתתף במסגרת מועדון הגמלאים של העירייה שנקרא "בית-מעון" גם בסדנת כתיבה יוצרת בהנחיית הסופרת נורית שחם. בין היתר כתבתי במסגרת זו גם את הקטע שנקרא "פתאום חייל" לכבוד גיוסו לצבא של נכדי אורי. כשהסיפורים והשירים החלו להצטבר, נורית הפתיעה אותנו והוציאה חוברת של שירים וסיפורים פרי עטנו שנקרא "עט הזהב". הדבר ריגש אותי ואת חבריי מאוד והוכיח כי בכל גיל למעשה אדם יכול לחוות דברים חדשים, ויכול להעז ולהגשים חלום או רצון מסוים.

כמה שנים מאוחר יותר בשנת 1996 השתתפתי גם בקורס לעיתונאות קהילתית שנערך בבית חולים שיבא ונמשך מספר חודשים, ובו למדנו את רזי הכתיבה העיתונאית. בסיום הקורס הצטרפתי ככתבת וכעורכת תחקירים אל עיתון שנקרא "כיוון חדש", אשר היה מיועד בעיקרו לאנשי גיל הזהב. לעיתים הגיליונות יצאו תחת כותרות נוספות כ"שביל הזהב" ועוד. על חלק מהתחקירים והכתבות שהכנתי קיבלתי תגובות אוהדות מהקוראים על כך שעזרתי להם כשכתבתי לדוגמא על זכויות מסוימות אשר הם היו זכאים להן ועוד. העבודה נעשתה בהתנדבות מלאה וקיבלתי על כך אף אות הצטיינות, הוקרה והערכה ושי מארגון "אשל".

כעת, בעת תהליך הכתיבה והעבודה על הספר הביוגרפי חשתי כי הוענקה לי סוג של הזדמנות להתבוננות. התבוננות על חיי, על עץ משפחתי, על כברת הדרך שעברתי יחד עם קרובי. על הרגעים הקשים והמורכבים בחיים, ועל היופי והטוב שיש בהם. טוב שראוי לשאוף אליו, לתור אחריו ולדבוק בו, כי הוא העיקר בחיים. היה לי חשוב לתעד את זיכרונותי ולספר מעט על חיי ועל חיי משפחתי, בעיקר כדי שצאצאיי החיים כאן בארץ ישראל הנמצאת לחופו של הים התיכון יוכלו להכיר במעט ולקרוא אודות שורשי משפחתם שחיה אי שם בבגדאד-עיראק, על יד נהר החידקל. וכן שיוכלו להכיר את סיפור המסע וההתיישבות בארץ ישראל, לאחר אלפיים שנות גלות.

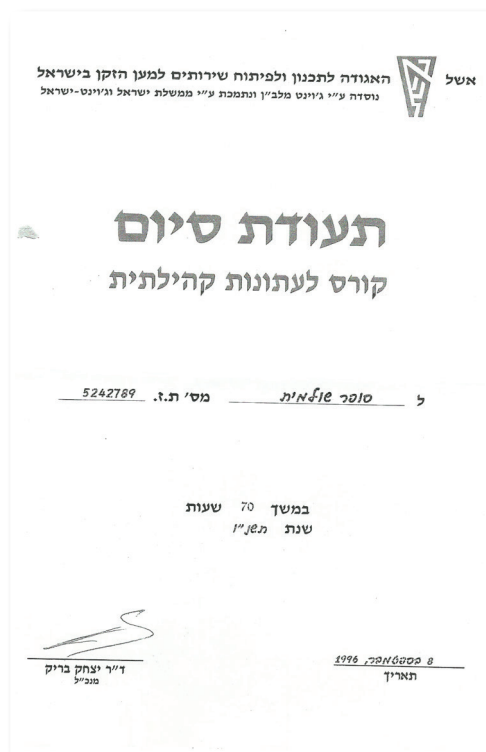
בתהליך ההתבוננות, נוכחתי לדעת עד כמה חיי וחיי משפחתי אכן היו שזורים גם בתהליך הלאומי של הקמת המדינה, השמירה עליה ופיתוחה. למרות הקשיים עלינו ארצה, התחלנו במקום חדש ולא פשוט, בימים שעדיין מדינה הייתה נדמית כחלום רחוק.

גרנו במגורים צפופים, עבדנו בעבודות לא פשוטות, ולאט לאט צמחנו והתקדמנו. המדינה קמה בדם ויזע ובצד זאת הלכה וצעדה קדימה, ועם הזמן גם אני התבגרתי, נישאתי ליצחק ויחד הקמנו משפחה.

את ילדיי גידלתי בתחילה בתנאים לא פשוטים, ועם השנים אט אט התקדמנו. הזמנים השתנו לעין שיעור. התעשייה, הטכנולוגיה, והקידמה ניבטים כיום מכל עבר. ואולי זו דוגמא לכך שניתן לעשות דברים שונים בעזרת כוח הרצון. אך יחד עם זאת צריך לזכור כי בני אדם הם אותם בני אדם, וחשוב לשמור גם על הדברים הפשוטים והבסיסיים כמו למשל על משפחתיות מאוחדת כמה שניתן.

אני ויצחק ניסינו להעניק לילדים ולמשפחה את כל שיכולנו. אף אם בדרך עברנו תקופות לא פשוטות. ניסינו להעניק אהבה ואכפתיות, עזרה וחינוך ראוי. ואני יודעת שהחינוך לאכפתיות אכן עבר אליהם, ועובדה שהוא בא לידי ביטוי בין היתר גם בתמיכה, בטיפול ובסיוע שהם מעניקים לי לעיתים, ובאכפתיות שהם מפגינים כלפיי, וכלפי ילדיהם למשל. אני גאה בילדיי ובנכדיי עד מאוד, והייתי רוצה שהם ימשיכו להפגין אהבה ואכפתיות אחד כלפי השני גם הלאה.

החלון בסלון הבית פתוח לקראת הערב, ועוד מעט אחד מנכדיי יגיע לבקר. התיישבתי לכמה רגעים ליד השולחן במטבח כאשר לפתע רוח נעימה החלה להיכנס ולטייל בנינוחות בין החדרים. נושאת עמה ריחות קרובים ורחוקים, שלובים ומשתלבים, של פרדס ושל נהר, של מדבר וים.

ג'וינט סיום קורס לעתונות קהילתית - 8.9.1996

קבלת פרס אשל לכתיבה - 20.2.2000

